

**JOURNAL OF APPLIED AND THEORETICAL SOCIAL
SCIENCES**

TEORİK VE UYGULAMALI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(ISSN: 2687-5861)

VOLUME 3. Issue 2 . 2021

CİLT 3. SAYI 2. 2021

PUBLISHER AND CHIEF EDITOR / SAHİBİ VE BAŞ EDİTÖR

PROF. DR. NİLGÜN SERİM

RESEARCHER-WRITER/ARAŞTIRMACI-YAZAR

CO-EDITOR/ YARDIMCI EDİTÖR

AST.PROF.DR / DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NAZMİ Y.YAĞANOĞLU

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY

TURKISH LANGUAGE EDITOR/TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ

PROF. DR. NİLGÜN SERİM

ENGLISH LANGUAGE EDITOR/ İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ

NAZMİ Y. YAĞANOĞLU

COMMUNICATION AND COORDINATION/İLETİŞİM VE KOORDİNASYON

<https://www.iccsor.com/index.php/jatss>

E-mail/ E-posta:

editor.jatss@iccsor.com

Istanbul-Uskudar/Turkey

İstanbul-Üsküdar/Türkiye

We are Indexed by the Following Databases / Endekslediğimiz Veri Tabanları



CiteFactor
Academic Scientific Journals

INDEX  COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L



ADVANCED SCIENCE INDEX
CENTRAL EUROPEAN SCIENCE ARCHIVE AND EVALUATION



Google Scholar

WorldCat®

ROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE



Scilit



CORE

INFOBASE INDEX



International Institute of Organized Research (I2OR)



Scientific Indexing Services





World Catalogue of Scientific Journals

EDITORIAL BOARD/ YAYIN KURULU

By Title In Alphabetical Order/ Ünvana Göre Alfabetik Sıra ile

Prof. Dr.	İbrahim ACAR	Katip Çelebi University/ İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr.	Serpil AĞCAKAYA	Süleyman Demirel University/Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt University/ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	Erkan AKTAŞ	Mersin University/Mersin Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet ASUTAY	Durham University-England/United Kingdom
Prof. Dr.	H.Hüseyin BAYRAKLI	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Duncan BENTLEY	Swinburne University-Melbourne/Australia
Prof. Dr.	Harun CANSIZ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali ÇELİKKAYA	Osman Gazi University/ Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	İhsan Cemil DEMİR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet DİKEN	Necmettin Erbakan University/Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr.	İbrahim DURSUN	Police Academy /Polis Akademisi
Prof. Dr.	Süleyman DÜNDAR	Karabük University/Karabük Üniversitesi
Prof. Dr.	Veysel EREN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	İlhan EROĞLU	Tokat Gazi Osman Paşa University/ Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Prof. Dr.	Adem ESEN	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Mecit EŞ	Istanbul Commerce University/İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr.	Nihat FALAY	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi (Emkl.)
Prof. Dr.	Emrah FERHATOĞLU	Osman Gazi University/Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet GENÇTÜRK	Süleyman Demirel University/Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Gülsüm GÜRLER HAZMAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan GÖKBUNAR	Celal Bayar University/Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Erhan GÜMÜŞ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr.	Kamil GÜNGÖR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüseyin KOÇAK	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr.	Mehmet KARAGÜL	Mehmet Akif Ersoy University/Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr.	Cantürk KAYAHAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Abdullah KESKİN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hasan KORKUT	Marmara University/Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Veysel KULA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mahmut MASCA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa MIYNAT	Celal Bayar University/Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Hakkı ODABAŞ	Yıldırım Beyazıt University/Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	İzzettin ÖNDER	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi (Emkl.)
Prof. Dr.	Engin ÖNER	Van Yüzüncü Yıl University/ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr.	Ersan ÖZ	Pamukkale University/Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr.	Musa ÖZATA	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr.	Hatice ÖZUTKU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Nejat ÖZÜPEK	Selçuk University/Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Ethem Kadri PEKTAŞ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Şakir SAKARYA	Balıkesir University/Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr.	Naci Tolga SARUÇ	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Suat UĞUR	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr.	Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu University/Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr.	İstiklal Yaşar VURAL	Recep Tayyip Erdoğan University/Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet YÜCE	Uludağ University/Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	Hüseyin AKGÖNÜL	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	H. Hüseyin AKKAŞ	Karamanoğlu Mehmet Bey University/ Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç. Dr.	Yılmaz BAYAR	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali Çağlar ÇAKMAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam University/ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali DEĞİRMENDERELİ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Abdülkadir DEVELİ	Yıldırım Beyazıt University/Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr.	Serkan DİLEK	Kastamonu University/Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr.	Hasan DURAN	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Deniz ŞAHİN DURAN	Gazi Osman Paşa University/Gazi Osman Paşa Üniversitesi

Doç. Dr.	Hayrettin KESGİNGÖZ	Karabük University/Karabük Üniversitesi
Doç. Dr.	Cüneyt KILIÇ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Duygu KIZILDAĞ	İzmir Demokrasi University/İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr.	Adiqa KAUSAR KIANI	Federal Urdu University-Islamabad/ Pakistan
Doç. Dr.	Serdar KURT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Ceyda KÜKRER MUTLU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Filiz Çoban ORAN	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Şerif ÖNER	Balıkesir University/Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr.	Mustafa SANDIKÇI	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Burcu Kılınç SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Mesut SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Ufuk SELEN	Uludağ University/Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	Alexander SHEMETEV	the Russian Academy of National Economy and Public Administration (RANEPA)/ Russia
Doç. Dr.	Ahmet TEKİN	Osman Gazi University/Osman Gazi Üniversitesi
Doç.Dr.	Yusuf TEMUR	Tokat Gazi Osman Paşa University/Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Doç. Dr.	Özgür TOPKAYA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Aynur UÇKAÇ	Adnan Menderes University/Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr.	Yusuf YİĞİT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Oktay AKTÜRK	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Verda Davaslıgil ATMACA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Murat AYDIN	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ender BAYKUT	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İsmail CİĞERCİ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Nihal EMİNOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Hamza ERDOĞDU	Harran University/Harran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Cem GÖKÇE	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ertuğrul GÜREŞÇİ	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Simla GÜZEL	Tekirdağ Namık Kemal University/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi	Berfu İLTER	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İsmail KABAN	Tokat Gazi Osman Paşa University/Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Safiye Yelda Kaya KARAKATSANİS	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Gamze Yıldız Şeren KURULAR	Tekirdağ Namık Kemal University/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ömer Faruk ÖZTÜRK	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Kartal SOMUNCU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Recep YORULMAZ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Arş.Gör.	Çağrı İŞLER	Bolu Abant İzzet Baysal University/Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Arş.Gör.	Burak KOZALI	Marmara University/Marmara Üniversitesi

REFeree BOARD/ HAKEM KURULU
By Title In Alphabetical Order/ Ünvana Göre Alfabetik Sıra ile

Prof. Dr.	İbrahim ACAR	İzmir Katip Çelebi University/ İzmir Katip Üniversitesi
Prof. Dr.	Serpil AĞCAKAYA	Süleyman Demirel University/Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Erkan AKAR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt University/ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	Erkan AKTAŞ	Mersin University/Mersin Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet ASUTAY	Durham University-England/United Kingdom
Prof. Dr.	H.Hüseyin BAYRAKLI	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Duncan BENTLEY	Swinburne University-Melbourne/Australia
Prof. Dr.	Harun CANSIZ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali ÇELİKKAYA	Osman Gazi University/ Osman Gazi Üniversitesi
Prof.Dr.	Esra DANACI	Yıldız Teknik University/ Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	İhsan Cemil DEMİR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet DİKEN	Necmettin Erbakan University/Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr.	İbrahim DURSUN	Police Academy /Polis Akademisi
Prof. Dr.	Süleyman DÜNDAR	Karabük University/Karabük Üniversitesi
Prof. Dr.	Veysel EREN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	İlhan EROĞLU	Tokat Gazi Osman Paşa University/ Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Prof. Dr.	Adem ESEN	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Mecit EŞ	Istanbul Commerce University/İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr.	Nihat FALAY	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi (Emkl.)
Prof. Dr.	Emrah FERHATOĞLU	Osman Gazi University/Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet GENÇTÜRK	Süleyman Demirel University/Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Gülsüm GÜRLER HAZMAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan GÖKBUNAR	Celal Bayar University/Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Erhan GÜMÜŞ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr.	Kamil GÜNGÖR	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet KARAGÜL	Mehmet Akif Ersoy University/Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof.Dr.	Kamer KASIM	Abant İzzet Baysal University/ Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr.	Cantürk KAYAHAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Abdullah KESKİN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüseyin KOÇAK	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hasan KORKUT	Marmara University/Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Veysel KULA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mahmut MASCA	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa MIYNAT	Celal Bayar University/Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Hakkı ODABAŞ	Yıldırım Beyazıt University/ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	İzzettin ÖNDER	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi (Emkl.)
Prof. Dr.	Engin ÖNER	Van Yüzüncü Yıl University/ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr.	Ersan ÖZ	Pamukkale University/Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr.	Musa ÖZATA	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr.	Hatice ÖZUTKU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Nejat ÖZÜPEK	Selçuk University/Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Şakir SAKARYA	Balıkesir University/Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr.	Naci Tolga SARUÇ	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.	İsmail ŞİRİNER	Batman University/Batman Üniversitesi
Prof. Dr.	Suat UĞUR	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr.	Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu University/Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr.	İstiklal Yaşar VURAL	Recep Tayyip Erdoğan University/Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet YÜCE	Uludağ University/Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	Hüseyin AKGÖNÜL	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	H. Hüseyin AKKAŞ	Karamanoğlu Mehmet Bey University/Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç. Dr.	Yılmaz BAYAR	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali Çağlar ÇAKMAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam University/Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr.	Ali DEĞİRMENDERELİ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Abdülkadir DEVELİ	Yıldırım Beyazıt University/Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr.	Serkan DİLEK	Kastamonu University/Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr.	Hasan DURAN	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Deniz ŞAHİN DURAN	Gazi Osman Paşa University/Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Doç. Dr.	İsmail ELAGÖZ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Sema Yılmaz GENÇ	Kocaeli University /Kocaeli Üniversitesi
Doç.Dr.	Soner KARAGÜL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Hayrettin KESGİNGÖZ	Karabük University/Karabük Üniversitesi
Doç. Dr.	Cüneyt KILIÇ	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Duygu KIZILDAĞ	İzmir Demokrasi University/İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr.	Adiqa KAUSAR KIANI	Federal Urdu University-Islamabad/ Pakistan
Doç. Dr.	Serdar KURT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Ceyda KÜKRER MUTLU	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Filiz Çoban ORAN	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Şerif ÖNER	Balıkesir University/Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr.	Güner ÖZKAN	Erciyes University/Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Mustafa SANDIKÇI	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Burcu Kılınç SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Mesut SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Ufuk SELEN	Uludağ University/Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	İhsan Erdem SOFRACI	Mersin University /Mersin Üniversitesi
Doç. Dr.	Emine TAHSİN	İstanbul University/ İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Ahmet TEKİN	Osman Gazi University/Osman Gazi Üniversitesi
Doç.Dr.	Yusuf TEMUR	Tokat Gazi Osman Paşa University/Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Doç. Dr.	Özgür TOPKAYA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Nuri Gökhan TOPRAK	Kırklareli University/Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr.	Aynur UÇKAÇ	Adnan Menderes University/Adnan Menderes Üniversitesi

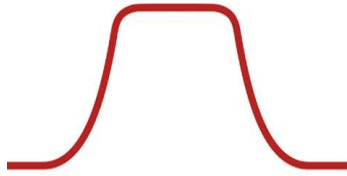
Doç. Dr.	Fikret YAMAN	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Sinan YILDIRMAZ	Istanbul University/İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Yusuf YİĞİT	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Cihan YÜKSEL	Mersin University/Mersin Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Zekeriyya AKDAĞ	İnönü University/ İnönü Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İlker AKTÜKÜN	İstanbul University/İstanbul Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Oktay AKTÜRK	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ramazan ARSLAN	Bartın University/Bartın Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Verda Davaslıgil ATMACA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Murat AYDIN	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ergül BALLI	Istanbul Gedik University/ İstanbul Gedik Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ender BAYKUT	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İsmail CİĞERCİ	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Engin ÇAĞMAN	Bandırma Onyedi Eylül University/ Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Mehmet ÇETİN	Dokuz Eylül University/ Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Abidin ÇEVİK	Kocaeli University/ Kocaeli Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Hamza ERDOĞDU	Harran University/Harran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Umut EROĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Cem GÖKÇE	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ruhi GÜLER	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ertuğrul GÜREŞÇİ	Ahi Evran University/Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Simla GÜZEL	Tekirdağ Namık Kemal University/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Bekir Yüksel HOŞ	Trakya University/ Trakya Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Berfu İLTER	Afyon Kocatepe University/Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İsmail KABAN	Tokat Gazi Osman Paşa University/Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Safiye Yelda Kaya KARAKATSANİS	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	İhsan Seddar KAYNAR	Hakkari University/ Hakkari Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Emrah KELEŞ	Marmara Üniversitesi/Marmara University
Dr.Öğr.Üyesi	Murat KORALTÜRK	Marmara Üniversitesi/Marmara University
Dr.Öğr.Üyesi	Can KÖSE	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Gamze Yıldız Şeren KURULAR	Tekirdağ Namık Kemal University/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi	Neslişah Leman BAŞARAN LOTZ	Istanbul Aydın University/ İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Şefik MEMİŞ	Istanbul Ticaret University/İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Şahin NAS	Şırnak University/ Şırnak Üniversitesi
Dr.Öğrt.Üyesi	Ali Sina ÖNDER	University of Portsmouth- England/United Kingdom
Dr.Öğr.Üyesi	Güven Gürkan ÖZTAN	Istanbul University/ İstanbul Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Ömer Faruk ÖZTÜRK	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Seçil ÖZTÜRK	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Cemre PEKCAN	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Didem SAYGIN	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Mehmet SONGUR	Dicle University/ Dicle Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Devran ŞANLI	Bartın University/ Bartın Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	Uşak University/Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Akansel YALÇINKAYA	Istanbul Medeniyet University/ İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Yavuz YILDIRIM	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Recep YORULMAZ	Ankara Hacı Bayram Veli University/Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr.	Isaiah Iornenge SHAMO	University of Abuja, Nigeria
	Beaton GALAFA	Zhejiang Normal University, P.R. China.
Arş.Gör.	Çağrı İŞLER	Bolu Abant İzzet Baysal University/Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Arş.Gör.	Burak KOZALI	Marmara University/Marmara Üniversitesi

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Research Articles/Araştırma Makaleleri

- Zelal FAHRİOĞLU.....79-97**
Beyaz Yakalı Kadın Yöneticilerin Kariyerlerinde Yükselmelerinin Önündeki Görünmez Engeller/ The Invisible Barriers Before White Collared Female Managers' Promotion Process
Zelal Fahrioğlu
- Abdüssamet YILMAZ.....98-108**
Categorization, Proletarianization and Exclusion: The Two Generations of the Immigrant Middle Eastern Jews/ Kategorizasyon, Proleterleştirilme ve Dışlanma: Orta Doğu Göçmeni Yahudilerin İki Nesli
- Erkan AKTAŞ.....109-124**
Mersin Halkının Akkuyu Nükleer Santral Projesi ve Sektörel Etkileri Hakkındaki Görüşleri According to the opinion of the people of Mersin, the Akkuyu Nuclear Power Plant Project and its Sectoral Effects /
- Ali Emrah TOKATLIOĞLU125-143**
Cumhuriyet Modernleşmesinde Devletin Spor Üzerinden Bedene Bakışı ve Spor Politikaları/ The State's View and Politics of the Body through Sports in the Republican Modernization
- Burcu Kılınç SAVRUL & Özge TUNÇ.....144-160**
Türkiye’de Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz/ Econometric Analysis of Impact on Economic Growth of Education Expenditures in Turkey
- Ruhi GÜLER.....161-175**
Namık Kemal’e Göre Girit Meselesi: İlk Yıllar/ Namık Kemal and The Crete Question: The Early Years
- OGUNODE Niyi Jacob.....176-189**
Educational Planning in Federal Capital Territory, Abuja, Nigeria: Challenges and the Ways Forward/ Nijerya’da Federal Başkent Bölgesi Abuja’da Eğitimin Planlanması: Zorluklar ve İlerleme Yolları



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 79-97

First Submission:26.04.2021

Revised Submission After Review:07.05.2021

Accepted for Publication:07.05.2021

Available Online Since:30.06.2021

Research Article

The Invisible Barriers Before White Collared Female Managers' Promotion Process¹

Zelal Fahrioglu²

Abstract

There are differences in the ratio of men and women in business life. The difference between this ratio attracts more attention, especially as it moves towards top management positions. There are many reasons why women are not as active in business as men. In many countries, efforts are being made to make this female-male distribution ratio more fair. Ensuring gender equality is an important point for the development of countries as well as for institutions. The subject of this study is to investigate the obstacles faced by themselves and their fellow managers in business life and the positive discrimination policies of other working women in order to reduce these obstacles. In this study, it is aimed to examine the position of white-collar women in the business world and their roles and contributions in the positive development of women's labor in the business world. Another aim of the study is to examine whether women who came to senior management positions apply positive discrimination policies regarding working conditions and employment rates of women who were employed at lower levels during their management period. In other words, it was discussed whether they view women's employment and their position in business life from a different perspective according to male managers and whether they implement policies in this direction.

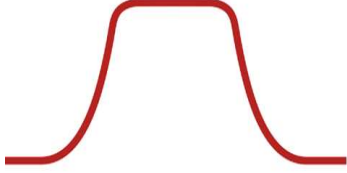
In the theoretical framework of this study gender, discrimination and positive discrimination concepts are analysed and the barriers, which women labors are faced during promotional, are sought. In this context the perspectives about most frequent barriers which are known as *glass ceiling syndrome* and *queen bee syndrome* are discussed. This study is applied to qualitative research methods such as in-depth interview and oral history. During the four-month fieldwork, the researcher met with twenty-one executives from different sectors in Istanbul. Participants were chosen by snowball method, a qualitative research method, and twenty prepared open-ended questions were asked. Fieldwork datas and the rhetorics of manageresses from different sectors, which is about their congenetics' business life, was examined by discourse analysis method.

Keywords: Manageresses, Positive Discrimination, Women Labour, Glass Ceiling, Queen Bee Syndrome.

Jel Kodlar: O15, Y10, Z13

¹ This paper has been updated and derived from the master thesis "White-Collar Women Leaders Business Life and Opinions of Women is Business Life", supervised by Murat Koraltürk.

² TÜRKONFED Junior Specialist Commission for Women in the Business World, zelalfahrioglu@gmail.com,



ICCSOR

Journal of Applied and
Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 79-97

İlk Başvuru:26.04.2021

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:07.05.2021

Yayın İçin Kabul Tarihi:07.05.2021

Online Yayın Tarihi:30.06.2021

Araştırma Makalesi

Beyaz Yakalı Kadın Yöneticilerin Kariyerlerinde Yükselmelerinin Önündeki Görünmez Engeller¹

Zelal Fahrioğlu²

Öz

İş hayatında bulunan kadın ve erkek oranında farklar bulunmaktadır. Bu oran arasındaki fark özellikle üst yönetim pozisyonlarına doğru çıktıkça daha çok dikkat çekmektedir. Kadınların iş hayatında erkekler kadar aktif bulunmamasının birçok sebebi vardır. Birçok ülkede bu kadın-erkek dağılım oranını daha adil bir hale getirmek için çalışmalar yapılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması kurumlar için olduğu kadar ülkelerin de kalkınması için önemli bir noktadır. Bu çalışmanın konusu farklı sektörlerde yöneticilik pozisyonunda görev alan yönetici kadınların iş hayatında kendilerinin ve hemcinslerinin karşılaştıkları engelleri ve çalışan diğer kadınların bu engellerle daha az karşılaşmaları için yürüttükleri pozitif ayrımcılık politikalarını araştırmaktır. Bu çalışmada beyaz yakalı kadınların iş dünyasındaki konumları ve iş dünyasındaki kadın emeğinin pozitif gelişimindeki rolleri ve katkılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı da üst düzey yönetici pozisyonuna gelen kadınların yöneticilikleri döneminde alt kademedeki kadınlara istihdam edilen kadınların çalışma koşulları ve istihdam edilme oranlarına yönelik pozitif ayrımcılık politikalarını uygulayıp uygulamadıklarının incelenmesidir. Yani erkek yöneticilere göre kadınların istihdamına ve iş yaşamındaki konumlarına farklı perspektifle bakıp bakmadıkları ve bu doğrultuda politikalar uygulayıp uygulamadıkları tartışılmıştır.

Çalışmada, toplumsal cinsiyet, ayrımcılık ve pozitif ayrımcılık kavramlarına dair literatür araştırılması yapılmış olup, kadınların kariyerlerinde yükselmelerinin önündeki engeller araştırılmıştır. Bu doğrultuda en sık karşılaştıkları problem olan cam tavan sendromu ve kraliçe arı sendromuna dair yaklaşımlar aktarılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine görüşme ve sözlü tarih görüşmesi yöntemlerine başvurulmuştur. Dört ay süren saha çalışmasında İstanbul'da farklı sektörlerde yöneticilik yapan 21 kadın ile görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde kartopu yöntemine başvurulmuş ve katılımcılara önceden hazırlanmış 20 tane açık uçlu soru sorulmuştur. Saha çalışması verileri ve farklı sektörlerde üst düzey yönetici rolünde bulunan kadınların, hemcinslerinin çalışma hayatına dair medyadaki retorikleri söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Yöneticiler, Pozitif Ayrımcılık, Kadın Emeği, Cam Tavan, Kraliçe Arı Sendromu.

Jel Kodlar: O15, Y10, Z13

¹ Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Murat Koraltürk danışmanlığından hazırlanan "Beyaz Yakalı Pozisyonundaki Kadın Liderlerin İş Hayatına ve İş Hayatında Kadının Yerine Dair Görüşleri" adlı yüksek lisans tezinden güncellenerek türetilmiştir.

² TÜRKONFED İş Dünyasında Kadın Komisyonu Uzmanı, zelalfahrioglu@gmail.com,

Giriş

Dünya’da kadın nüfusu hemen hemen erkek nüfusu kadardır. (TÜSEB, 2019) Ancak iş hayatına bakıldığında her ne kadar son yıllarda bu durum kadınların lehine değişmiş olsa da iş hayatında kadınların temsiliyetinin daha düşük olduğu raporlarla belirlenmiştir. İş hayatında üst düzey yöneticilik konumunda bulunan kadınların erkeklere oranla çok az bir paya sahip olmaları da kadınların iş yaşamındaki temsil edilmeleriyle ilgili bir sorundur. Türkiye’de kadınların çalışma hayatındaki konumu dünyadan çok da farklı değildir. Geçmişle günümüzü karşılaştırdığımızda kadınların geçmişte yönetimde ve karar verici mekanizmada daha çok rol sahibi olduğu görülmektedir. Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadın Hakları*’nı araştırdığı çalışmasında, Anadolu’nun yazılı tarihinin M.Ö 3000 yıllarda başladığını, daha öncesine dair bir göstergeye sahip olunmadığını ve Hitit kadınları ile Türk kadınlarının Anadolu’daki yaşamları arasında kurulan bağa göre, Hitit kültüründe ülkenin ana kraliçe ve kral tarafından idare olunduğunu yani kadının yalnızca kişisel hakları üzerinde değil, mallar üzerinde de söz sahibi olduğunu belirtmektedir. (Doğramacı, 1982: 83) Bu durum göz önünde bulundurulduğunda kadınlar tarihte de yöneticilik yapmış olmalarına rağmen günümüzde durumun geçmişten daha geriye gittiği görülmektedir.

İş yaşamında kalkınma için erkekler kadar kadın temsil oranı da önemli bir role sahiptir. 2012 yılında yayımlanan Dünya Kalkınma Raporu, bizlere toplumsal cinsiyet eşitliğinin aynı zamanda bir kalkınma aracı olduğunu belirtmektedir. Bu rapora göre, toplumsal cinsiyet eşitliği ekonomideki akılcılıktır, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ekonomik etkinliği artırıp, kalkınma çıktılarını iyileştirebilir. (Özaydınlık, 2014:108) İş yaşamında toplumsal cinsiyet dengesinin sağlanması ile ekonomideki çıktılar da olumlu etkilenmektedir. İstatistikler Türkiye’de kadınların erkeklere kıyasla daha ileri yaşlarda üst düzey yönetici olduğunu belirtmektedir. Bunun sebebi ise erkek yöneticilerin, kadın yöneticilerin hem başarılı bir yönetici hem de iyi bir eş ve iyi bir anne olacaklarına dair olan güvenlerinin az olmasıdır. Kadınlara yönelik bu geleneksel düşünceler değişmeden toplumsal cinsiyet dengesinin de sağlanması pek mümkün değildir. Kadınlara dair tüm bu güvensizlikler aslında bir cam tavan algısıdır. En genel anlamıyla cam tavan, kadınların yöneticilik pozisyonuna geçerken karşılaştıkları engellerdir. Cam tavan birçok azınlık grupta görülse de genel anlamda kadınlara özgü bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Kadın çalışanların dünyanın her yerinde, her iş sahasında ve her kademedede engellerle karşılaştığı düşünülmektedir. (Gül vd., 2019:434) Türkiye’de kadınların iş hayatına atılmaları erkeklerden çok sonra olmuştur. Bu yüzden yöneticilik pozisyonlarında çalışan kadınların oranları da erkeklere oranla çok daha azdır. Türkiye nüfusunun %49,9’unu kadınlar oluşturmaktadır ve bu kadınların ortalama %68’i çalışabilir yaşta bulunmaktadır. İş hayatına bakıldığında ise çalışabilir yaştaki kadınlardan çalışma hayatına katılanların oranı %32 iken erkeklerin %68,2’sinin çalışma hayatına katıldıkları görülmektedir. (TÜİK, 2020) Türkiye’de kadın emeğinin durumuna bakıldığında kadınların ağırlıklı olarak alt pozisyonlarda istihdam edildikleri görülmektedir. Ayrıca eşit işe eşit ücret ilkesinin de pek çok sektörde uygulanmadığı bilinmektedir. Ancak nicel olarak az olmakla birlikte kadın emeğinin iş dünyasında üst düzey yönetici pozisyonlarında yer alıp karar verici olabildikleri örnekler mevcuttur.

Bu çalışma ile Türkiye’de örnekleri az olan kadın emeğinin iş dünyasında üst düzey yönetici pozisyonlarında yer alıp karar verici oldukları örnekler göz önünde bulundurularak beyaz yakalı kadınların iş dünyasındaki konumları ve iş dünyasındaki kadın emeğinin pozitif gelişimindeki rolleri ve katkıları araştırılacaktır. Çalışmada bir diğer önemli nokta ise üst düzey yönetici pozisyonuna gelen kadınların beyaz yakalı olarak buldukları konumdaki

dönemlerinde alt kademede istihdam edilen kadınların çalışma koşulları ve istihdam edilme oranları ile ilgili saptamalardır.

Çalışmanın amacı alt pozisyonlarda hemen hemen eşit oranlarda işe başlayan kadın ve erkeklerden, kadın çalışanların üst pozisyonlara doğru yükseldikçe sayısının azalmasının nedenlerini tespit etmektir. Araştırma yapılırken göz önünde bulundurulup çalışmaya yön veren sorular aşağıda belirtilmiştir. Aşağıda verilen sorulara araştırma kapsamında cevap bulmaya çalışılmış, yönetici pozisyonundaki beyaz yakalı kadınların kadın emeğine yönelik davranışları ve politikaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.Kadın yöneticiler hem cinsleri olan kadınlara yönelik kadın emeği konusunda pozitif ayrımcılık politikaları uygularlar mı?

2.Kadın yöneticilerin cam tavana dair algıları nedir?

3.Kadın istihdamı, kreş hakkı ve eşit işe eşit ücret gibi konularda kadın yöneticilerin söylemleri ve uygulamaları paralellik göstermekte midir, yasal olarak verilen haklar dışında kurumların özelinde bu yan haklar geliştirilmiş midir?

4.Kadınların yöneticilik kademesine yükselmesinin önündeki engellerden biri olan *kraliçe arı* sendromuna araştırmanın evrenini oluşturan yönetici kadınlarda rastlanılmış mıdır?

1. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizleri açıklanmıştır.

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma ile yönetici pozisyonunda yer alan kadınların kendi kariyerleri ve yönetici olmayan hemcinslerinin kariyerlerine yönelik düşünceleri ve politikaları araştırıldığından dolayı, çalışmada sosyal bilimlerde kullanılan yöntemlerden biri olan *nitel araştırma* yöntemi kullanılmış olup, katılımcılar ile nitel araştırmanın veri toplama yöntemlerinden olan sözlü tarih görüşmeleri ve derinlemesine görüşme yöntemi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme yöntemi olarak katılımcılardan önceden alınan izin doğrultusunda görüşmeler ses kaydına alınmıştır, görüşme bittikten sonra ses kayıtlarının deşifreleri araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Seçilen araştırma yöntemleri doğrultusunda görüşmeler, araştırmacının katılımcılara önceden hazırlanmış açık uçlu sorular sorması ile başlamıştır. Araştırmacı gerekli gördüğü durumlarda katılımcıya yeni sorular sorup, sorunun katılımcı profiline uymadığı kimi durumlarda da soruyu değiştirmiştir.

1.2. Araştırma Örnekleme

Araştırmanın evreni İstanbul ili içinde bulunan ve Türkiye ekonomisinde etkiye sahip olan farklı sektörlerdeki büyük kurumlar olarak belirlenmiştir. Yapılan araştırmada örneklemin belirlenmesinde teorik örneklem ile kartopu yöntemi birlikte kullanılmıştır. Teorik örnekleme, görüşülecek kişilerin seçimi araştırmanın gelişimi ile ortaya çıkmakta olup, araştırma süresince nihai şeklini alır. Örneklemin ne kadar büyük olacağı ya da seçimin netleşmesi araştırmanın başında belirlenemez, araştırma ile birlikte gelişir. (Kümbetoğlu, 2017:100) Literatür okumaları yapıldıktan sonra araştırma örnekleme şekil almaya başlayınca diğer nitel araştırma yöntemi olan kartopu yöntemi kullanılarak katılımcılar artmıştır. Kartopu yöntemine göre, kaynak kişilerden doğru diğer görüşülecek kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi, ilerledikçe yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyümesi sağlanır. (Kümbetoğlu, 2017:100)

Bu nitel araştırma, yönetici kadınların yönetim kademesinde yer alıp, karar verici mekanizmada rol sahibi oluncaya kadar yönetim kademesine yükselmelerinin önündeki engelleri araştırmaktadır. Araştırmada İstanbul'da bulunan kurumların üst düzey pozisyonlarında yer alan 21 yönetici kadın ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu araştırma, araştırma konusu itibarıyla İstanbul'da yer alan farklı sektörlerde bulunan yönetici kadınlar ile

20 soruluk sözlü tarih görüşmesi ile örneklendirilmiştir. Bu amaca yönelik sorulan soruların temelinde yönetici kadınların kariyer geçmişleri, çalıştıkları kurumlarda çalışan personel sayısının kadın-erkek dağılım oranı, kurumlarında bulunan yöneticilerin kadın-erkek dağılım oranı, yönetici kadınların *cam tavan* algıları, yönetici kadınlarda *kraliçe arı sendromunun* belirtileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma verileri mülakat soru formu ile toplanmıştır.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında veriler katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılarak toplanmıştır. 2019 yılı Nisan-Ağustos ayları arasında çalışma için gerekli olan saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Teorik örneklem ile başlayan saha çalışması katılımcı olan yönetici kadınların araştırmacıyı diğer kurumlarda bulunan yönetici kadınlara yönlendirmesi ve ilgili bağlantıların sağlanması ile kartopu yöntemi şeklinde ilerleyen çalışmada 21 kadın ile gerçekleşen derinlemesine görüşmeler de katılımcılardan alınan ses kayıtları daha sonra araştırmacı tarafından deşifreleri tamamlanarak analizleri tamamlanmıştır.

Araştırmanın etiği ve katılımcıların gönül rahatlığıyla çalıştıkları kurumlara dair istatistikleri araştırmacı ile paylaşması açısından görüşme yapılan kişi isimleri çalışmada değiştirilmiş olup, kurum isimleri araştırmacı tarafından verilmeden yalnızca sektör olarak belirtilmiştir.

Çalışma için öncelikle ilgili konu ile ilgili literatür taramaları ve okumaları yapıldı. Çalışma hazırlanırken birincil kaynak olarak saha çalışmasından, ikincil ve üçüncül kaynak olarak da literatürden faydalanıldı. Feminist araştırma ilkelerine göre kadın çalışmalarında kullanılan niteliksel yöntem araştırılan ve araştırmacı arasında hiyerarşik olmayan insan ilişkisine dayanmasından kaynaklı kadınlara deneyimlerini tam olarak ve kendi ifadeleri ile anlatma olanağı sağlamaktadır. (Kümbetoğlu, 2017:61)

Araştırmada öncelikle kadın emeği literatürü incelenerek ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçilen 1980’li yıllardan günümüze kadar iş dünyasının temsilcisi olan Perakende, Gıda, Tekstil, Otomotiv, STK, Denetim, Bilişim, Yayıncılık ve Danışmanlık gibi farklı sektörlerde üst düzey yönetici pozisyonunda yer alan kadın katılımcılarla açık uçlu soruların sorulduğu derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, çalışmada beyaz yakalı pozisyonundaki yönetici konumundaki kadın katılımcılar evrensel kümesinden kartopu yöntemi ile seçilen örneklemle açık uçlu yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

1.4. Katılımcı Profilleri

Tablo 1. Yaşa Göre Katılımcı Profili

35-40 yaş	41-45 yaş	46-50 yaş	51-55 yaş	55 yaş üstü
4 katılımcı	4 katılımcı	7 katılımcı	5 katılımcı	1 katılımcı

Yönetici kadınlarla yapılan araştırmada katılımcılardan 35-40 yaş arasında 4 kişi, 41-45 yaş arasında 4 kişi, 46-50 yaş arasında 7 kişi, 51-55 yaş arasında 5 kişi ve 55 yaş üstü 1 kişinin olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 47 olup, en küçük yaştaki yönetici kadının yaşı 37’dir. Görüşme yapılan katılımcıların eğitim durumları değişkenlik arz etmektedir. Katılımcıların 12’si lisans, 7’si yüksek lisans ve 2’si doktora mezunudur. Bir de katılımcıların arasında hali hazırda yüksek lisans ve doktora devam edenler bulunmaktadır.

Tablo. 2 Katılımcıların Kurumlarındaki Pozisyonları

Yönetim Kademesindeki Pozisyon	Pozisyonda Çalışan Katılımcı Sayısı
Yönetim Kurulu Başkanı	1 Kişi
Yönetim Kurulu Üyesi	4 Kişi
CEO	1 Kişi
CFO	1 Kişi
Genel Müdür	3 Kişi
Ulusal Koordinatör	1 Kişi
Bölge Müdürü	1 Kişi
Bölüm Başkanı	1 Kişi
Departman-Bölüm Müdürü	7 Kişi
Takım Lideri	1 Kişi

Yukarıdaki tabloda farklı sektörlerden 21 kadın yönetici ile yapılan sözlü tarih görüşmesinde katılımcıların kurumlarındaki pozisyonlarına dair bilgiler verilmiştir. Tabloya göre bu yönetici kadınlardan bir kişinin kurumunda CEO, bir kişinin CFO rolü üstlendiği, 21 kadından yalnızca birinin aynı zamanda YK Başkanı olduğu ve YK başkanlığı yapan katılımcı dahil toplamda 5 kişinin Yönetim Kurulu Üyeliği rolünü üstlendiği tespit edilmiştir. Katılımcıların yoğunlukta olduğu pozisyon 7 katılımcı ile Departman- Bölüm Müdürü pozisyonu olmakla birlikte onu takip eden diğer yönetim kademesi ise Genel Müdür pozisyonudur.

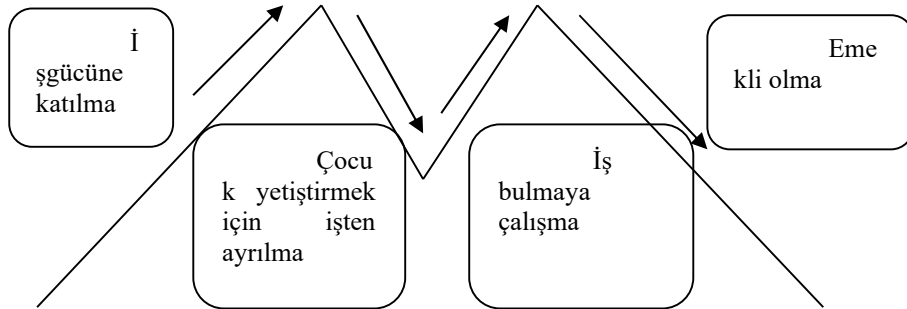
Görüşme yapılan tüm sektörlerle baktığımızda katılımcıların Perakende sektöründeki oranı %94 olup otomotiv, denetim, havacılık, bilişim, gıda ve yayıncılık sektörlerinin oranı %16'dır. Bankacılık ve tekstil sektörlerinde katılımcı kadınların oranı %32 iken Sivil Toplum alanında çalışan yönetici katılımcı sayısında bu oran %47'lere, danışmanlık sektöründe yapılan yönetici katılımcılarda ise %64'e çıkmaktadır. Tabloya göre görüşmeye katılan katılımcıların çoğu perakende sektöründe çalışmaktadır. Kimi katılımcılar aile şirketi olması sebebiyle birden çok sektörde yer almaktadır.

*“Asıl “cam tavan” zihinlerde.” Hülya (42)
“Cam tavan odada bulunan fil gibidir!” Selin (51)*

2.Bulgular

Dünya genelinde geçmişten bugüne geldikçe çalışma hayatında bulunan kadın sayısında büyük oranlarda artışlar olmuştur ancak buna rağmen kadınların kariyerlerinde yükselmelerinde aynı oranda bir yükselişin söz konusu olmadığı bilinmektedir. (Korkmaz, 2014:2) Türkiye’de çalışan kadın oranı %27-28’lerde olup, Türkiye’deki 28 milyon çalışandan yalnızca 8.2 milyonun cinsiyetinin kadın olduğunu savunmaktadır. (Ergu, 2017:99) Yeşildere tarafından dünyada, orta ve üst düzey tüm pozisyonların, ortalama üçte birinden azının kadınlar tarafından doldurulmuş olduğu, kadınların çoğu sefer erkeklerle aynı eğitimi alıp, benzer sektörlerde işe başlamalarına rağmen nedense üst pozisyonlara giden yolların kadınlar için daha tıkalı bir hâl aldığı düşünülmektedir. (Yeşildere, 2019:21) Hem Türkiye’de hem de dünyada kadınların iş hayatındaki konumları giderek ağırlaşsa da yönetsel pozisyonlara geçişlerde kadınlar sık sık sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunlar yazar tarafından kısaca cinsiyet temelli ayrışma, ekonomik özgürlüğün hayatı kolaylaştırıcı faydasına inanmama, kendine güven, ataerkil toplum değerleri, başarı ve başarının sonucu olarak zirvede bulunacak olmanın verdiği yalnızlık korkusu, “*kraliçe arı sendromu*”, “*cam tavan sendromu*”, kadınlara yönelik stereotipleme ve mobbing¹ gibi durumlar olarak sınıflandırılmaktadır.

Şekil 1: Kadının İşgücüne Katılımı



Kaynak: Linda Wirth, “Breaking Through The Glass Ceiling Women İn Management”, International Labour Office, 2001, Geneva, Aktaran Adem Öğüt, “Türkiye’de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin Önündeki Güçlükler: *Cam Tavan Sendromu*”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2006, Cilt 1, Sayı 1,s.62.

Tüm bunların yanı sıra yapılan araştırmalar örgütlerde erkeklerin kendi aralarında oluşturdukları bazı ağlar bulunduğunu belirtiyor. Bu ağlar, kısacası erkeklerin kendi aralarındaki iletişim ağları “old boy network(eski çocuklar şebekesi)” olarak geçmekte olup

¹ Mobbing kavramı ilk kez 1960’lı yıllarda Lorenz tarafından bir grup kazın bir tilkiyi korkutmak için yaptıkları saldırıyı tanımlamak için kullanılmıştır. En basit haliyle duygusal bir saldırı ve taciz türü olarak algılanmaktadır. Batı kültürüne de yeni giren bir kelime olduğu için Türkçe’de olan karşılığı konusunda tam bir netlik olmamasıyla birlikte Türkiye’de işyerinde yaşanan duygusal şiddet, duygusal taciz, psikolojik şiddet, işyeri travması, işyerinde zorbalık gibi anlamları karşılamaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bknz. Semra Tetik, “Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010, Cilt 2010, Sayı 1, s.81.

birçok örgütte bu ağ durumu günümüzde de mevcuttur. Yapılan çalışmalar kadınların çoğunlukla bu iletişim ağlarının dışında kaldığını göstermektedir. (Yavuz vd., 2019:6) Kadınlar kariyerlerinde yükselebilmek için tüm bu sebeplerle mücadele etmek zorunda kalıyor. Çalışmanın bir sonraki aşamasında kadınların kariyerlerinde yükselmelerinin önündeki “*Cam Tavan Sendromu*”na dair yaklaşımlar incelenecektir.

Tablo. 3 Kadın Kariyer Gelişiminin Önündeki Engeller

Erkek Yöneticiler Tarafından Konulan Engeller	Kadın Yöneticiler Tarafından Konulan Engeller	Kişinin Kendi Kendine Koyduğu Engeller
<ul style="list-style-type: none"> • Tarafsızlık ilkesi • Cinsiyet körlüğü • Koruma, kollama içgüdü (pozitif ayrımcılık) • Kadınlarla kurulan iletişim zorluğu • Gücü elde tutma isteği 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarafsızlık ilkesi • Cinsiyet körlüğü • Koruma, kollama içgüdü (pozitif ayrımcılık) • Kraliçe arı sendromu • Çok boyutlu kıyaslama, çok boyutlu kıskançlık • Kadınlara yönelik önyargılar • Erkekler gibi düşünerek onlardan biri olduğunu gösterme çabası 	<ul style="list-style-type: none"> • Cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar • Toplumsal değerleri sorgulamadan içselleştirmek • İş-aile çatışması ve suçluluk duygusu ile başa çıkamamak • Kendini geliştirme, koşulları değiştirme isteği, inancı veya imkânı olamama <ul style="list-style-type: none"> • Sistemin değiştirilemeyeceğine duyulan inanç • Sistemi destekleme zorunluluğu hissetme • Kariyerde yükselmeyi tercih etmemek, kariyer yönelimli olmamak • Kariyerde yükselmenin gerekliliklerini ve zorunluluklarını göze alamamak.

Kaynak: Öğüt, a.g.e, 2001, s.68.

Hatun Korkmaz, çalışmasında yukarıda da sözü edilen kadınların kariyerlerinde yükselmelerindeki engelleri şu şekilde ifade etmiştir. (1) *Bireysel Faktörler*: Burada sözü edilen

çoklu rol üstlenme, kadınların hem anne hem eş hem birey ve hem çalışan olarak birçok role sahip olması, kadının üst düzey yönetici olmasını engelleyen bir durum olarak açıklanmıştır. Kişisel tercih ve algılar ise kadının işi ve ailesi arasında bir seçim yaparak ailesini tercih etmesi durumu olarak kabul edilir. (2) *Örgütsel Faktörler*: Kadınların kariyerlerinde eşit şekilde değerlendirilmeleri tamamen örgüt durumuna bağlanmıştır. (3) *Toplumsal Faktörler*: Kadınlara dair kalıplaşmış stereotiplerin hem kadının çalışma hayatına ket vurduğu hem de yönetici konumunda kadın rol modellerin oluşmasını önlediğinden kadınların bu roller için uygun olduğu düşüncesini de engellediği şeklinde savunulmaktadır. (Korkmaz, 2014:10)

Literatürde de gördüğümüz üzere kadınların yönetici pozisyonunda ilerlemelerini engelleyen mobbing, cam tavan (glass ceiling), kraliçe arı gibi birçok engel bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması için bu engellerle hem kadınlar hem de erkekler mücadele etmelidirler. Çalışmanın bir sonraki bölümünde kadınlara dair istatistikler incelenecek olup, yönetici pozisyonundaki kadınların astları olan kadınlara yönelik araştırmadaki retorikleri tartışılacaktır.

TÜİK tarafından 2020 yılında yapılan İstatistiklerle Kadın 2020 verilerine göre Türkiye nüfusu 83 milyon 614 bin 362 kişidir. Erkek nüfus 41 milyon 915 bin 985 kişi iken, kadın nüfus 41 milyon 698 bin 377 kişidir. Buna göre toplam nüfusun %50,1'ini erkekler, %49,9'unu ise kadınlar oluşturuyor. (TÜİK, 2020)

Her ne kadar nüfusun hemen hemen yarısını kadınlar oluşturuyor olsa da ne yazık ki çalışma hayatında aynı durum söz konusu değil. Kadınlar iş hayatında erkeklerden daha düşük bir oranda bulunmaktadırlar. Yönetici kadınlara dair raporları incelediğimizde aslında çalışma hayatında bulunan kadınların çok az bir oranının yönetici koltuklarında yer aldıklarını görmekteyiz. Türkiye’de şirketlerin yalnızca %5,4’ünde bir kadın üst düzey yönetici bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum sadece Türkiye’de söz konusu değil. Bölgeler bazında incelendiğinde de Avrupa’da Eurostat (Avrupa İstatistik Kurumu) verilerine göre Avrupa ülkelerinde yönetici pozisyonlarında çalışanların yalnızca %35’inin cinsiyetinin kadın olduğu açıklanmıştır. (Kadın İstihdamı, 2019)

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu 2017 araştırmasında Türkiye, 144 ülke arasında %18 olan kadın üst düzey yönetici oranıyla 107. sırada yer almıştır. SPK (Sermaye Piyasası Kurulu)’nın 2011 yılında “bağımsız yönetim kurulu üyesi atama zorunluluğu” şeklinde getirdiği kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık politikası ile şirketlerin yönetim kurulunda kadın üye oranı için %25’ten az olmamak kaydıyla bir hedef oran ve hedef zaman belirlemeleri gerektiği, bu hedeflere de ulaşmak için politika oluşturmaları şeklinde zorunlu olmayan “gönüllü” kurumsal yönetim ilkesinin yönetim kurullarında yer alan kadın oranında büyük değişim sağlayacağı düşünülmüştür. Ancak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hazırlanan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, SPK’nın önerisi olan politikanın beklenen etkiyi göstermediğini belirlemiştir. Bu yüzden 2020-2021 dönemine kadar SPK’nın Kurumsal Yönetim Tebliği’nde bulunan “Yönetim kurulunda en az bir kadın üye bulunur” ilkesinin zorunlu hale getirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştireceğini beyan etmiştir.

2.1. Katılımcıların Kadınlara Uygulanan Cam Tavana Dair Düşünceleri ve Tecrübeleri

Bu çalışmanın temel amacı: yönetici pozisyonunda yer alan ve karar verici mekanizmada söz sahibi olan kadınların, kendi iş hayatlarına ve hemcinslerinin kariyerlerinin gelişimine yönelik politikalarının incelenmesi ve kadınların kariyerlerinde yükselmelerinin sebeplerinin tespit edilmesidir. Bu doğrultuda Türkiye’de İstanbul ilinde farklı sektörlerde çalışan 21 kadın yöneticiyle yapılan sözlü tarih görüşmesinde, kadınların iş hayatında yükselmesinin önünde bulunan bariyerlerden biri olan cam tavan algılarına dair sorular da

yöneltilmiştir. Çalışmanın başında da belirtildiği üzere cam tavan, kadınlar ile üst yönetim arasında bulunan ve kadınların başarılarına ve liyakatlerine bakılmaksızın ilerlemelerini engelleyen, açıkça görülmeyen ama aynı zamanda aşılamayan engeller olarak nitelendirilmektedir. (Karcioğlu vd., 2014:4)

Yapılan araştırmada kadınlara cam tavana dair ilk sorulan soruda kadınların cam tavanı daha önce duymadıkları ya da buna dair bir araştırmalarının olup olmadığını öğrenmek amacıyla sorulmuştur. Araştırmaya katılan kadınların çoğu *cam tavana* karşı yabancı değilken, ilk kez duyduğunu beyan eden katılımcılar da bulunmaktadır. Kimi katılımcılar da cam tavanı hep hayatlarında ve kariyerlerinde hissettiklerini ancak ismini bilmediklerinden kaynaklı bunu *cam tavan* olarak tanımlayamadıklarını ifade etmişlerdir. “Cam tavanı daha önce duydunuz mu, duyduğunuzda size ne hissettirdi?” şeklinde sorduğumuz soruya katılımcılardan aşağıdaki gibi yanıtlar aldık.

“Cam tavanı daha önce duymadım ancak duyduktan sonra kadınların terfilerden geri kalmasının aslında bir cam tavan olduğunu fark ettim.” (Betül, yaş 52)

“Cam tavanı daha önce duymadım, görüşme esnasında ne olduğunu öğrenince aslında kendimin de cam tavana uğradığımı fark ettim. Kadınlardan direktif almak erkekler için onur kırıcı ve kadınların kariyerlerinin sadece yükselme aşamasında değil her katmanında cam tavana takıldığını düşünüyorum.” (Nilay, yaş 50)

Görüşme yapılan katılımcılardan cam tavanı daha önce duymuş olanlar ise şu şekilde cevap vermişlerdir.

“Cam tavanı daha önce duydum, kariyerimde buna çok maruz kaldım ve kadınların kariyerlerinde en çok orta ve üst düzey yöneticilik aşamasında cam tavana takıldıklarını düşünüyorum.” (Gaye, yaş 44)

“Cam tavanı hissettiğim zamanlarım oldu, yaptığım işleri bir erkek yapıyor olsaydı daha hızlı yükselmiş olacaktı. Erkekler daha talepkâr olmaları sebebiyle kariyerlerinde de daha hızlı yükseliyorlar. Kendi cam tavanımı aldığım yönetici koçluğu ile tam anlamıyla yıkamasam da biraz olsun hafiflettim, yönetici koçumun büyük bir firmada çalışan bir genel müdür olması sebebiyle onun başarısı bana ilham verdi ve beni kamçıladi. Bence cam tavan sendromu ağırlıklı olarak yönetici pozisyonunda çalışan X kuşağında bulunmaktadır.” (Gülten, yaş 42)

Gülten, aslında kendi çalıştığı kurumda müdür pozisyonunda yer almasına rağmen, cam tavanı sadece hafifletebildiğini düşünüyor.

Tüm kadınlar cam tavanı kariyerlerinde yalnızca pozisyonlar arası geçiş ya da terfii aşamasında hissetmemektedirler; cam tavan ücret, çalışma şartları ya da daha üst pozisyona geçme aşamasında engellenmeye çalışılması şeklinde de hissedile bilinmektedir. Araştırma için görüşme yaptığımız yönetici kadınlarda da tıpkı literatürde yer aldığı gibi bu durumla karşılaşmıştır. Kimi katılımcılar yalnızca terfii aşamasında cam tavana maruz kaldıklarını belirtirken kimi katılımcılar da ücret, çalışma yoğunluğu, sorumluluk verilmesi gibi durumlarda bu sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bununla ilgili olarak katılımcılarımızdan Selin (yaş 51), çalıştığı sektörden kaynaklı cam tavanı 15 senedir bildiğini ve şu ana dek hiç maruz kalmadığını dile getirmektedir. Şu ana dek hep “cam tavan varsa ben niye aşıyorum” dediğini, ancak dönüp geriye baktığında yalnızca kendisinin şansının yaver gittiğini söylemektedir. Cam tavanı delen kadınların her zaman kurum içinde bir sponsor ya da

kendilerini destekleyen birilerini bulduklarını düşündüğünü belirtiyor. Selin, cam tavanı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Cam tavan bir fil gibidir, odada bir fil vardır herkes tarafından bilinir, görülür ancak kimse tarafından konuşulmaz. Kurumda da öyledir üst pozisyonda hiç kadın yoktur, bunu tüm çalışanlar görür ancak kimse konuşmaya cesaret edemez. Siz o şirkette çalışsanız ve üstte bir koltuk varsa bilirsiniz ki yukarda bir yer var ve kadınlar oraya çarpıyor ancak erkekler patır patır geçiyor.”

Selin, kadınlarının kariyerlerinin en üst pozisyona geçiş aşamasında en çok cam tavana uğradığını ve evli-bekâr kadın arasında uygulandığı düşünülen cam tavanın gerçekliği olmadığına inandığını belirtiyor. Bazı katılımcıların cam tavana karşı refleksi ise aslında yaşamları boyunca çoğu kez buna maruz kalmaları üzerine. Ayrıca üst pozisyonlarda rol model olabilecek kadın sayısının azlığı da kadınlar için bir cam tavan algısına sebep olmaktadır.

Çalıştığı kurumda Genel Müdür pozisyonunda görev alan İpek (yaş 61), cam tavanı daha önce duyduğunu ancak gerçekliğine asla inanmadığını dile getirmektedir. İpek’e göre madem cam tavan var kendisi nasıl şimdiki konumunda? Cam tavanın başarısız kadınların uydurması olduğunu ve kesinlikle önemli olanın liyakat olduğunu düşünmektedir. Özellikle cam tavanın kabul edilmemesi katılımcıların kariyer geçmişleri incelendiğinde pozisyonlar arasında hızlı geçiş sağlayan katılımcıların bu düşüncede olduğu görülmüştür. Hülya (yaş 42) da tüm iş yaşamı boyunca cam tavanlara maruz kaldığını söylemektedir. Mesleki yaşantısında en sık duyduğu cümlelerin “*bu imkansız, mümkün değil, bugüne kadar denedik olmadı, kariyerini riske atmaya değmez.*” gibi cümleler olduğunu ancak tüm bu duyduklarını umursamayıp asla vazgeçemeyişlerinden sonra ikinci en sık duyduğu cümlelerin de “*sen var ya çilginsin, işte bu, vallahi çok şanslıydın, Hülya diyorsa olur, yapar..*” gibi cümleler olduğunu aktarmaktadır. Cam tavan kavramının yalnızca kadınlarda değil, tüm toplumda etkin biçimde var olan bir algı olduğunu ve aslında bu algının cam tavana takılan kişilerden beslendiğini düşündüğünü dile getirmektedir. Toplumun ve başarısız insanların bizleri her koşulda vazgeçirmek isteyeceğini ancak kişi isteyince aşamayacağı şey olmadığını söylemektedir. Hülya, cam tavanın tabii ki aslı olan bir söylem olduğunu ama geçerliliğinin olmadığını dile getirmektedir. Bu sebeple asıl cam tavanın zihinlerde olduğunu söylemiştir. Kendisi şu ana dek göz diktiği tüm pozisyonlar için onu durdurmak isteyen birçok insana rağmen pes etmeyip, azimle çalıştıktan sonra başardığı ilk anda onu vazgeçirmek için uğraşan kişilerin alkışlarına sahip olmuştur.

Aşılabilir denilen cam tavanla mücadele etmeye kalkışınca kimi insanlar tarafından bu cam tavanı kırmak için uğraşıp, çabalayan kadınlar kulağa güzel gelmeyen isimlendirilmeler ile anılmaya başlamaktadır. Katılımcılarımızdan Hacer (yaş 47), cam tavanı daha önce duyup, maruz kaldığını, maruz kaldığında da mücadele etmeye çalıştığında da “*hırslı, kötü, cadı kadın*” şeklinde damgalandığını söylemiştir. Hacer, cam tavanı inkâr eden kişilerin, demek ki çok şanslı insanlar olduğunu bu yüzden maruz kalmadıklarını düşündüğünü ifade etmektedir. Kendisi kadınların kariyerlerinin üst pozisyona geçiş aşamalarında cam tavana takıldıklarını, zaten yönetim kurullarının genelde “*men’s club*” şeklinde ilerlediğini savunmaktadır. Katılımcılardan Pelin (yaş 48), cam tavanı ilk duyduğunda “*bu ne yaa!*” dediğini, onda sıkıntı verecek bir durum, çaresizlik hissini uyandırdığını söylemektedir. Cam tavanın varlığı için “*kimse yok diyemez, cam tavan yok diyenler cam tavanı aşmış kişiler*” demektedir. Kendisi de cam tavana maruz kalmadığını ama bunun tamamen çalıştığı departmanla ilgili olduğunu düşünmektedir. Cam tavanın en çok da kendini evli ve bekâr kadın arasında gösterdiğini fark ettiğini ifade etmektedir. Eğer iki aday da kadın ise: onlara “*evlenmeyi düşünüyor musun, çocuk yapacak mısın?*” şeklinde sorulan sorularla aslında cam tavana maruz bırakılmış

olduklarını düşünmektedir. Pelin, kadınların en çok orta düzey yöneticilikten “C” seviyesine geçerken cam tavana maruz kaldıklarını düşündüğünü belirtmektedir. Fatma (yaş 53) da görüşme esnasında kadınların en çok “C” seviyesinde cam tavana takıldıklarını düşündüğünü dile getirmişti.

Cam tavanı duymasına rağmen maruz kalmadığını ya da gerçekliğine inanmadığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Özellikle maruz kalmadığını ve gerçekliğine inanmadığını belirten katılımcıların aile yapılarına baktığımızda çoğunun sosyo-ekonomik durumu gayet iyi olan ailelerden gelip, refah düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmekteyiz. Cam tavana maruz kalmadıklarını dile getiren katılımcılardan bir kısmının, katılmama sebebi olarak gösterdikleri ortak sebep erkek gibi davranmış olmaları ya da hiç evlenmemiş olmaları durumlarıdır. Erkek gibi davranmaya dair çalışmanın literatür tartışmaları kısmında kadınların yöneticilik pozisyonuna gelmede, kendilerini kabullendirmek için sergiledikleri davranışlardan biri olduğunu konuşmuştuk. Hiç evlenmemiş olunması ise katılımcıların da dile getirdikleri evli-bekâr kadın arasındaki cam tavan algısıdır. Bununla ilgili bazı katılımcıların düşünceleri aşağıdaki gibidir.

“Kadınların cam tavana takıldıkları bir gerçek ancak ben kadınların cam tavanı kendi önlerine getirdiklerini düşünüyorum. Maskülen bir sektörde çalışıyorum, beyin ve enerji olarak kendimi bir erkekten farksız görüyorum, şu ana dek cam tavana maruz kalmadım, bence bunun sebebinin çalışma hayatımda bir erkekten farksız çalışmamam olduğuna inanıyorum. Bu yüzden cam tavanı asla aşamaz değil!” (Ruken, yaş 52)

“Şu ana dek cam tavana maruz kalmadım çünkü hiç evlenmedim, çocuğum da olmadı, bu yüzden kararlarımı tek kişilik aldım. Ancak ben yaşamadığımdan cam tavan için yok dememe rağmen etrafımdaki kişilerde cam tavanı görüyorum, bu sebeple de varlığını kabul ediyorum. Kadınlar en çok orta yöneticilikten üst düzeye geçiş aşamasında cam tavana takılmaktalar” (Pınar, yaş 47).

2.2. Katılımcıların Çalıştıkları Kurumlarda Kadınlara Uygulanan Cam Tavana Yönelik Tepkileri

Çalışmada yönetici kadınların, yönetici olmayan hemcinslerinin çalışma hayatının iyileştirilmesine dair geliştirdikleri politikalar araştırılmıştır. Yönetici olan kadınların rol model olmalarının yanı sıra, diğer beyaz yakalı kadınların çalışma hayatını kolaylaştırmak adına kurum içinde ya da bireysel olarak yaptıkları çalışmalarına dair izler aranmıştır. Bu doğrultuda görüşmeye katılan katılımcılara sorulan sorulara kimi katılımcılar kurumlarında gerçekleştirdikleri ya da bireysel yaptıkları pozitif iyileştirmeleri anlatırken, kimi katılımcılar da pozitif ayrımcılığı savunmadıklarını bu yüzden bu doğrultuda bir çalışma ya da iyileştirmelerinin olmadığını ifade etmiştir. Katılımcılarda tespit edilen ilginç bir durum da şu şekildedir. Söylemlerinde cinsiyet dengesini en çok savunan katılımcıların aslında kurumlarında hiçbir pozitif ayrımcılık politikasının öncülüğünü yapmadığı fark edilmiştir. Bu durumun sebebinin kraliçe arı sendromu olabileceği düşünülmektedir. Çünkü bu kadar cinsiyet eşitliği veya dengesi savunuluyorsa, neden söz konusu tek kadın olmanın ortadan kaldırılması için gerekli çalışmalar yapılmamaktadır. Katılımcılara cam tavanı kırmaya yönelik tepkileri sorulduğunda bazı katılımcıların buna verdikleri cevaplar şu şekildedir.

“Kurumlarda kadın-erkek cinsiyet dengesinin sağlanması çok önemli, bunun gerçekleştirilmesi için devletin gerekli çalışmaları yapması

gerekmektedir. Şu ana dek benim öncüsü olduğum bir pozitif politika yok.”
(Betül, yaş 52)

“Kurumumuzda cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çok fazla çalışma bulunmaktadır, bu çalışmalar tabii ki yeterli değil, cinsiyet dengesinin sağlanması için kurumlar kadınlara yönelik politikalar üretmeye devam etmelidir. Ancak birebir benim yaptığım bir girişim olmadı.” (Gaye, yaş 44)

Tüm katılımcılar tarafından cinsiyet dengesi savunulmakta olmasına rağmen, cinsiyet dengesini geliştirmeye yönelik çalışmalar herkes tarafından kabul görmemiştir. Özellikle cinsiyet dengesinin sağlanması için hem devlet tarafından hem de kurumlar tarafından geliştirilen kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık tüm yönetici kadınlar tarafından desteklenmemektedir. Kimi katılımcılar kurumlarında pozitif ayrımcılık politikası uygulamamalarını, pozitif ayrımcılığı desteklememeleri ile açıklamıştır. Katılımcılarımızdan İpek (yaş 61), bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır.

“Kadınlara karşı pozitif ayrımcılık yapılması gerektiğine inanmıyorum, kadın-erkek eşitliğinden söz edebiliyorsak böyle bir şeyin de olmaması gerekir. Yalnızca annelik olgusundan kaynaklı kadınlara daha esnek davranılması, erkeklerin de o süreci paylaşması adına yüreklendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.”

Pozitif ayrımcılığı savunmayan herkesin pozitif ayrımcılık uygulamalarına tamamen karşı çıktığı da söylenemez. Kadınlara yönelik uygulanan pozitif ayrımcılık politikalarını savunmayan katılımcılara bunun sebebi sorulduğunda kimi katılımcıların pozitif ayrımcılığın başarısına inanmadığını kimi katılımcıların da eskiden pozitif ayrımcılığın gerekliliğine inanmamalarına rağmen zamanla cinsiyet dengesi için pozitif ayrımcılık politikalarının uygulanması gerektiğine dair düşüncelerinin değiştiğini bizimle paylaşmışlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

“Kadınları destekleyen programlara katılmayı, bir parçası olmayı seviyor ve önemsiyorum. Ancak bu onları kayırmak üzerine değil güçlendirmek, cesaretlendirmek üzerine olmalı. Pozitif ayrımcılığın işe yaramadığını düşünüyorum. Çalışana objektif yaklaşabilmek becerilerimizi geliştirmek zorundayız. Üstelik bunu kadın olarak daha da çok yapmalıyız.”
(Elif, yaş 55)

Katılımcıların çalıştıkları kurumlarda kadınlara yönelik yapılan çalışmaları araştırdığımızda birçoğunun kurumunda yasal olarak belirlenen haklar dışında çok fazla ayırt edici çalışmalar olmadığı tespit edilmiştir. Ancak sosyal yönü ağır basan, toplumsal konularda çalışan yönetici kadınların çalıştıkları kurumlarda yasal haklar dışında da çalışmaların yapıldığı fark edilmiştir. Genellikle kadınlar için kurumlarda yapılan pozitif ayrımcılık çalışmaları, yönetici ve diğer çalışan alımlarında ve mülakatlarda sadece erkeklerin değil kadınların da CV'lerini görme arzusu, kadınlara yöneticilik, liderlik gibi eğitimlerin verilmesi, daha üst düzeydeki kadınların mentorluk rolünü üstlenmesi gibi çalışmalardır. Bu tarz iyileştirme çalışmalarına rağmen bazı yöneticilerimizin düşünceleri şu şekildedir: Katılımcılarımızdan Pınar (yaş 47), çalıştığı kurumda kadınların arka planda tutulduğunu görünce, hemcinslerinin kendilerini geliştirmeleri için neler yapılabilir diye düşünüp, bu doğrultuda eğitimleri arttırdıklarını ifade etmektedir. Pınar, kadın çalışanların yönetici olmaları için verilen eğitimlerin yalnızca kadınların kişisel gelişimi için değil, şirket gelişimi için de çok önemli olduğunu belirtmektedir. Pınar, kadınlara yönelik girişimleri doğrultusunda her zaman destek aldığını, kadın kadına iyi anlaşamaz olgusunun tamamen kadınları birbirine düşürmek için uydurulduğunu, iş hayatındaki tüm girişimlerinde en çok desteği kadın yöneticilerinden aldığını

savunmaktadır. Toplumsal kalkınmanın başlangıç noktasının kadının eğitilmesi olduğunu savunan Hülya (yaş 42), kadının toplumdaki çok yönlülüğü ve erkeklere oranla çok daha fazla sosyal role sahip olduğunu, iş hayatında bu unsurların göz önünde bulundurulması gerektiğini, özellikle de özlük hakları bakımından kadınlara pozitif ayrımcılık politikalarının uygulanmasının gerekli olduğunu düşünmektedir. Erkek egemen bir toplumda yaşamamız sebebiyle kadınların özellikle kurumsal hayatta çok fazla dirençle karşılaştığını ancak bu olumsuz önyargıların başarının önünde gerçek bir engel oluşturmadığını da kendi hayatından tecrübe ettiğini belirtmektedir. Kimi kurumlarda da işe alımın yanı sıra ücret politikalarında eşitliğin sağlanması için çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Kurumlarda da kadın-erkek arasındaki ücret farkı ancak İnsan Kaynakları Departmanı tarafından raporlandığı zaman tespit edilebilir, ücret gizliliği politikasından kaynaklı kadın-erkek arasındaki ücret farklılığı ispatlanamamaktadır. Bu sebeple kurumlar kendi İnsan Kaynakları birimleri tarafından ancak sonucu öğrenip, bu doğrultuda çalışmalar yapılabilir.

“İşe alımlarda eşit almaya çalışırız, geçen haftalarda alımların listesi yollandı erkeklerin çoğunlukta olduğunu fark edince hemen HR'dan düzeltilmesi için çalışma yapılmasını rica ettim. Şirketlerin sektöre bağlı olarak kadın tercihleri de değişiyor ama biz şirket olarak kadın konusunu önemli bir konu olarak alırız. Bu konuda iyileştirmeler yapılması konusunda çok hassasız. Her seviyede performans toplantılarından sonra HR tarafından kadın ve erkek reytingleri arasında fark var mı diye bakılıyor, eğer var ise sebep ne diye araştırılır. Maaşlardaki artışlara bakıyoruz kadınlar aşağılarda mı kalıyor diye. İnsan Kaynakları birimi maaş artışına yönelik bize düzenli olarak rapor vermektedir. Arada fark olduğunu tespit ettiğimiz noktalarda hemen sebebini sorguluyoruz.” (Hacer, yaş 47)

2.3. Yönetici Kadınların Hemcinslerine Yönelik Cam Tavana Katkıları

Yönetici kadınlar çoğunlukla kadın-erkek eşitliğini desteklemeleri sebebiyle, kadınlara yönelik uygulamalarda pozitif tutum sergileme durumunda kalma ya da desteklemelerine rağmen pasif bir tavra bürünebilmektedirler. Kimi zaman da çalışan kadınların iş hayatını zorlaştıran faktörler kadın yöneticilerden kaynaklanmaktadır. Bunun literatürde bilinen en belirgin olanı *kraliçe arı sendromudur*. Çalışmada yönetici kadınlarla yapılan görüşmelerde bu sendroma dair izler aranmıştır, hiçbir katılımcı bire bir bu durumu kabullenmemiş olsa da kimi katılımcıların yanıtlarında direkt kraliçe arı sendromu tespit edilemese de bu sendromun özelliklerine sahip oldukları fark edilmiştir. Yönetici kadınların hemcinslerinin çalışma hayatında bulunan cam tavana katkılarından biri de aynı kadının birden çok şirketin yönetim kademesinde yer alması durumudur. Bu yüzden sınırlı sayıda koltuğun önceden belirlenmiş kişilerce sahip olunması durumu gerçekleşir. Bu durum özellikle aile şirketlerinde söz konusudur. Hem kendi ailesinin hem de eşinin ailesinin refah durumu iyi olan yönetici kadınlar, iki tarafa da ait farklı sektörlerde ait şirketlerin yönetiminde söz hakkı. Bu da pozisyon içindeki sirkülasyonu engellemektedir. Aynı yönetici kadının birden fazla kurumda bulunan yöneticilik koltuğuna sahip olması özellikle refah durumu yüksek olan ailelerden gelen yönetici kadınlarda görülmüştür. Yönetici kadınların diğer pozisyonlarda çalışan beyaz yakalı hemcinslerinin çalışma hayatını kolaylaştırmak adına hiçbir çaba sarf etmemesinin arkasında bir gün kendilerinin bulunduğu pozisyona gelecek olmaları ihtimali yatıyor olabilir. Bu yüzden bazı katılımcılar, “biz bu konuma nasıl geldik onlar da çalışıp gelebilirler, pozitif ayrımcılığa gerek yok!” söylemlerinde bulunmaktadırlar. Buna bir örnek vermemiz gerekirse katılımcılarımızdan Nilay (yaş 50), kadınlar için spesifik bir çalışması olmadığını bunun sebebinin ise kadınların kendi ayakları üzerinde durabilecek olmaları sebebiyle pozitif ayrımcılığa gerek olmadığına bağlamaktadır.

Kimi yönetici kadınlar da tıpkı erkek yöneticiler gibi kadınların cam tavana maruz kalmasını bırakın engellemeyi, cam tavana katkıda bulunmaktadırlar. Yönetici kadınlar da sırf kadınların evli ya da çocuklu olması sebebiyle işleri aksatacaklarını düşündüklerinden kaynaklı onlarla çalışmayı istememektedir. Araştırmada cam tavanın sebepleri tartışıldığında kadının birden fazla role sahip olmasının önde gelen sebeplerin içinde yer aldığı görülmüştür. Toplumsal cinsiyet eşitliği ya da eşitsizliği toplumların, kadınları naif kırılabilir gören kültürlerinden ve kadınlara “kimlik” yüklemesi yapmalarından kaynaklanmaktadır. Hâlbuki hemcinsleriyle aynı durumları yaşadıkları için yönetici kadınların bu konuda daha hassas olması beklenirdi.

“Ben kurumumda kadın çalışanlarıma regl dönemleri sancılı olduğu zamanlarda istismar etmemeleri koşuluyla ayda 1 ya da yarım günlük mazeret izni veriyorum. İş hayatında kadın çalışanla çalışmak bir kadın yönetici olarak benim de hissettiğim bir sorun. Mesela çalışanın çocuğu çok yakında bir kreş ya da okula gidiyorsa ve çalışan bunun için çok fazla zaman harcıyorsa b planı aramak zorundayım. Ya da yeni bir işe alım yapacaksam ve adaylardan biri hamile ya da çocuklu ise diğeri ise bekâr ise, hamile olan çok yorulacağı için, ayrıca sürekli dinlenmesi gerekeceğinden bekâr olanı seçmek zorundayım. Ancak çocukları çalışmalarımızı engellemeyeceği ve çok sık olmama kaydıyla kadın çalışanlarımız zaman zaman çocuklarını işe getirebilir, karne günlerinde anne çalışanlara izin veriyoruz.” (Sultan, yaş 47).

Yukarıdaki katılımcıda da gördüğümüz üzere cam tavan aslında yalnızca kadın ve erkek arasında bulunmamaktadır. Kadınlar evli ya da çocuğu olmayan hemcinsleri ile aralarında seçilmek durumunda kaldığında da cam tavana maruz kalmaktadır. Bunu yöneticiler iş düzeninin bozulmaması için doğal bir süreç olarak yansıtmaktadırlar. Cam tavanın varlığı tıpkı iş hayatında olduğu gibi araştırma evrenimizde de birçok katılımcı tarafından kabul görmemektedir. Genel söylemlere baktığımızda kariyerinde yükselirken cam tavana maruz kalanlar, cam tavanın varlığını kabul ederken; istediği ya da şu anda bulunduğu pozisyona hiçbir engele takılmadan gelenler de varlığını inkâr etmektedir. Cam tavana maruz kalmamasına rağmen çevresinde gördüğü örnekleri göz önünde bulundurarak varlığını kabul edenler de bulunmaktadır.

2.4. Kurumlarda Kadınlara Verilen Yan Haklar

Kurumlarda özellikle çalışanlara verilen ücret konusunda büyük farklılıklar bulunmaktadır. Kimi yönetici kadınlar kurumlarında kesinlikle ücret politikasının uygulandığını net bir dille ifade ederken, orta düzey yönetici kadınların çoğu da ücretlerle ilgili net bilgilerinin olmadığını ancak tam olarak ücret eşitliği politikasının uygulandığını düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan ücret eşitliği politikasının uygulandığı ifade eden katılımcıların da çalıştıkları kurumda Yönetim Kurulu Üyeliği ve Genel Müdürlük pozisyonlarında çalıştıkları tespit edilmiştir. Böylece iki durum oluşmuştur.

Durum 1: Üst düzey yöneticiler kurumlarda verilen ücret bilgilerine erişebildikleri için eşit işe eşit ücret politikasının uygulandığını net ifade edebilmekteler.

Durum 2: Orta düzey yöneticiler kurumlarda bulunan ücret gizliliği politikasından kaynaklı ücret eşitliği konusunda net bilgi sahibi değillerdir, bu yüzden uygulanmadığına dair şüphelerden sıyrılmadıkları için ücret eşitliği politikasının kurumlarda uygulanmadığını ifade etmekte idirler.

2.5. Katılımcıların Buldukları Sektörlerde Kadın-Erkek Dağılım Oranları

Geçmişten günümüze köklü olarak değişmeyen olgulardan biri de kimi mesleklerin “kadın meslekleri” kimi mesleklerin de “erkek meslekleri” olarak sınıflandırılmasıdır. Aslında

bu algının çok yanlış olduğunu çalışmada da istatistiklerle birlikte bulunmaktadır. Ancak kimi pozisyonların kadınlar tarafından daha çok tercih edildiği de aşikâr. Bu durum sadece meslek ya da pozisyon olarak da geçerli olmamakta olup aynı zamanda sektörel olarak yaklaştığımızda da aynı durumla karşılaşmaktayız. Kimi sektörlerde kadın-erkek dağılımı hemen hemen eşit olmasına rağmen kimilerinde ise kadınların görünümü tamamen göstermelidir. Özellikle üst pozisyonlarda bu göstermecilik durumunun literatürde *tokenism* diye bilindiğini ve bunun çalışma hayatında sık karşılaşılan bir durum olduğunu konuşmuştuk. Araştırmamız için katılımcılarımızla yaptığımız sözlü tarih görüşmesinde kendilerine de çalıştıkları kurumdaki kadın-erkek sayısı ve karar verici mekanizmada doğrudan bulunan Yönetim Kurullarında bulunan kadın-erkek sayılarını sorulduğunda, yukarıda da belirttiğimiz gibi söz konusu durumun farklılık göstermesinin etmenlerinden birinin de tamamen sektörün tercih edilme durumu olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Burada bir diğer durum da özellikle karar verici mekanizmada kadın sayısının az olmasının karar verici mekanizmayı nasıl etkilediğidir.

Katılımcılarımızla yaptığımız görüşmede bazı sektörlerle ait Yönetim Kurullarında kadın sayısının azlığı veya hiç olmaması dikkat çekmiştir. Örneğin Bankacılık sektöründe bulunan katılımcılarımızdan Betül (yaş 52), çalıştığı kurumda kendisinin bulunduğu bölgede kendisi dâhil 3 kadın, 597 erkek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Yönetim Kurulunda hiç kadın olmayıp, YK'nın 7 erkekten oluştuğunu da ifade etmiştir. (Bknz Tablo 5)

Tablo. 4 Bankacılık Sektöründe Çalışan Katılımcı Betül'ün Bulunduğu Kurumdaki Çalışanların Cinsiyet Dağılımı

	Kadın	Erkek
Çalışan sayısındaki oran	3	597
Yönetim kurulunda bulunan oran	0	7

Kendisine Yönetim Kurulunda kadınların az olmasının karar verici merciiyi nasıl etkilediğini sorulduğunda Betül şu ifadeyi kullanmıştır:

“Yönetim Kurulu’nda kadın sayısının az olması özellikle adil olunmasını olumsuz etkilemektedir. Bence erkekler çok fazla insani karar alamıyorlar, bu yüzden Yönetim Kurulunda bulunan kadın sayısının artırılması hem alınan kararların daha adil ve insani olması açısından faydalı olacaktır hem de üst pozisyonda yer alan ve diğer kadınlara rol model olabilecek kadın sayısı arttığında kadınların yönetici pozisyonundaki potansiyelleri artacaktır.”

Kadın sayısının en çok bulunduğu sektörlerle baktığımızda Perakende, Sivil Toplum Kuruluşları, Tekstil ve Denetim, Danışmanlık sektörleri olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Gayrimenkul sektörünün genelde *kadın mesleği* olarak çok fazla tercih edilmediği düşünülmese de katılımcılarımızdan Ruken (yaş 52), Gayrimenkul sektöründe çalıştığını ve çalıştığı kurumda 266 kadın çalışan, 132 erkek çalışan olduğunu, yönetim kurulunun ise 2 kadın ve 1 erkekten oluştuğunu ifade etmiştir. Sektörden kaynaklı kadınların sayısının daha fazla olmasının sebebini de kadınlara duyulan güvenin daha çok olmasına bağlamaktadır.

Tekstil sektörü özellikle mavi yaka olan kadınlar tarafından çok tercih edilen bir sektördür. Beyaz yakaya baktığımız zaman çalışan kadın sayısının çokluğu mavi yaka

pozisyonu kadar fazla olmasa da hemen hemen kadın-erkek sayısının birbirine en yakın olduğu sektörlerden biridir. Ancak ne yazık ki karar verici mekanizmaya baktığımız zaman aynı durumun söz konusu olmadığını görmekteyiz. Tekstil sektöründe çalışan katılımcımız Gülten (yaş 42), kurumda beyaz yaka olarak çalışan kadın sayısının 2200, erkek sayısının ise 2700 olduğunu belirtmiştir. Yönetim Kurulu için ise, “ *Holding yönetimimiz 5 erkek kardeşten oluşuyor, hiç kadın yönetim kurulu üyemiz bulunmamaktadır.*” demiştir. Aile şirketleri olması sebebiyle 4 farklı sektörde (gıda, tekstil, perakende, danışmanlık) de yönetim kurullarında yer alan katılımcı Nihal (yaş 47), aile şirketleri olmasından kaynaklı farklı sektörlerde yönetim kurulu tecrübesini edindiğini ve burada en net gördüğü şeyin kadınların sınırlı sayıda olmasının karar alma süreçlerini olumsuz etkilediği ve dengeli bir dağılım söz konusu olduğunda karar alma süreçlerinin daha rasyonel geliştiğini gördüğünü bizimle paylaşmaktadır. Özellikle aile şirketi gibi durumlarda birden fazla kurumda üst yönetim koltuğunun aynı kişilerce doldurulmuş olması bir önceki bölümde söz ettiğimiz gibi sirkülasyonu engelleyen etmenlerden biridir.

Kadın çalışan sayısının en çok olduğu sektörlerden biri de Perakende sektörüdür. Perakende sektöründe yöneticilik yapan Derya (yaş 43), çalıştığı kurumda 420 kadın ve 780 erkek çalışanın olduğu, yönetim kurulunda bulunan 8 kişiden ise yalnızca 3’ünün cinsiyetinin kadın olduğunu belirtmiştir. Derya, yönetim kurulunda kadınların sayısının az olmasının genel olarak yönetim kurulu tarafından aldığı kararları nasıl etkilediğini şu şekilde belirtmiştir:

“Kadınların farklı bakış açıları yaratması açısından yönetim kurullarında kadınların sayısının fazla olmasının büyük fark yarattığını düşünüyorum. Yönetim kurulunda yer alan kadınlarının az sayıda olması, gereken çok yönlülüğün sağlanamamasına sebep oluyor, daha tekil bir mekanizmaya dönüyor. Ayrıca kadınların EQ seviyeleri erkeklere oranla daha çok geliştiğinden, kadınların aldığı kararlar erkekler gibi salt mantık içermiyor, bu sebeple duygudan yoksun değildir. Bu yüzden yönetim kurullarında mutlaka belli bir oranda kadın olmalı!”

Sivil Toplum Kurumları özellikle üst düzey yönetici kadınların en çok bulunduğu sektörlerden biridir. Katılımcılarımızdan Gözde (yaş 38), bu sektörde kadın sayısının fazla olmasının sebebinin tamamen çalıştıkları alanla ilgili olduğunu, sivil toplumda güvenin en önemli şey olduğunu ve toplumsal cinsiyet rolünden kaynaklı kadınlara daha çok güvenildiğini belirtmiştir. Katılımcının bulunduğu kurumda yer alan kadın-erkek oranı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo. 5 STK Sektöründe Çalışan Katılımcı Gözde’nin Bulunduğu Kurumdaki Çalışanların Cinsiyet Dağılımı

	Kadın	Erkek
Çalışan sayısındaki oran	164	36
Yönetim kurulunda bulunan oran	13	4

Not: Tablo’daki veriler tamamen katılımcının görüşme esnasında verdiği verilerdir. Kullanılmasının amacı sektörde bulunan kadın sayısının çokluğuna dikkat çekmektir.

Kadın sayısının fazla olmasının sebebinin Danışmanlık sektörünün çoğunlukla kadınlar tarafından tercih edilmesi olduğunu düşünen katılımcımız Selin (yaş 51), kadınların üst düzeyde survival etmek için eril kültüre dönüştüğünü ifade etmektedir. Bu durumu çok yanlış bulduğunu, kadınların yönetim kurullarında ve üst düzeylerde sahip oldukları dışil kültürle bulunmaları gerektiğine inanan Selin'in çalıştığı kurumda yer alan kadın-erkek cinsiyet sayısına ait tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 6. Danışmanlık Sektöründe Çalışan Katılımcı Selin'in Bulunduğu Kurumdaki Çalışanların Cinsiyet Dağılımı

	Kadın	Erkek
Çalışan sayısındaki oran	80	130
Yönetim kurulunda bulunan oran	2	3

Not: Tabloda bulunan veriler, görüşme esnasında katılımcının verdiği sayısal verilerdir

Her ne kadar kadınların üst düzey yönetici konumundaki sayısı az olsa da beyaz yakalı pozisyonundaki kadın sayısının fazla olduğu sektörlerden biri de Denetim sektörüdür. Denetim sektöründe Yönetim Kurulunda tek kadın olarak bulunan katılımcılarımızdan Hacer (yaş 47), çalıştığı kurumda Denetim bölümünde 735 kadın, 765 erkek olmak üzere totalde 1500 çalışan olduğunu ve Yönetim Kurulu'nda yer alan 3 erkek dışındaki tek kadın olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılarımızla yaptığımız görüşmeler sonucunda kadınların en çok bulunduğu sektörlerin Sivil Toplum, Perakende ve Danışmanlık sektörü olduğunu ve kadınların en az Bilişim, Havacılık ve Gıda sektörlerinde bulduklarını saptadık. Katılımcılara Yönetim Kurulunda bulunan kadın sayısının az olmasının karar verici mekanizmayı nasıl etkilediğine dair sorumuzda en sık karşılaştığımız yanıt, kadınların sahip oldukları farklı bakış açıları ve erkeklere oranla daha çok gelişmiş olan duygusal zekâlarından kaynaklı yönetim kurullarında yer almaları alınan kararların daha insani ve tek açıdan bakılarak alınmadığını göstermektedir. Ayrıca toplumsal rollerden kaynaklı kadına daha çok güvenilmesi sebebiyle, yönetim kurulunda kadın sayısının fazla olduğu kurumlarda alınan kararlara olan güven artmaktadır.

Sonuç

İş yaşamına baktığımızda kadınların iş hayatında erkekler kadar rol alamadıklarını, hele ki üst düzey yöneticilik pozisyonunda sınırlı sayıda koltuğun kadın yöneticiler tarafından doldurulduğunu görmekteyiz. Bu durum da bize kadınların karar verici mercide yeterince söz sahibi olamadıklarını göstermektedir. Kadınlar da erkeklerle aynı zihinsel özelliklere sahip olmalarına rağmen iş yaşamında özellikle üst düzey yönetimde yer alıp, karar verici mekanizmada rol alan kadınların sayısının erkeklere oranla çok daha az olduğu istatistiklerle saptanmıştır. Geçen yıllarla birlikte birçok konuda ülkeler kendilerini geliştirmiş olmalarına rağmen ne yazık ki toplumsal cinsiyet eşitliği için aynı şey söylenememektedir.

Kadınların çalışma yaşamlarında üst düzey yöneticilik düzeyinde bu kadar az rol almasının birçok nedeni vardır. Bunu araştırdığımız zaman medyada da yönetici kadınlar tarafından genelde kadınların çalışan olma kimliklerinin yanı sıra anne ve eş olma gibi rollerinden kaynaklı iş yaşamını ve diğer ev yaşamını idare etmekte güçlük yaşadığı dillendirilmektedir. Kurumlarda bulunan işverenlerin kadının sahip olduğu birden fazla rolden kaynaklı kadın çalışanlarını sorumluluk ve terfi gibi durumlarda geri tuttukları ve erkek çalışanlarına daha çok sorumluluk verdiğini çalışmada da görmekteyiz. Aynı zamanda toplumun kadınlara karşı olan geleneksel yaklaşımından kaynaklı kadınların duygusal olmalarından dolayı rasyonel karar veremeyecekleri düşüncesi, daha az yöneticilik ve liderlik

özelliğine sahip oldukları gibi yakıştırmalar yüzünden kadınlar üst düzey pozisyonlara erkekler kadar rahatlıkla gelememektedirler.

Bu çalışmada Türkiye’de erkeklere oranla az sayıda bulunan üst düzey yönetici kadınların karar verici rolünde bulunan aktör olarak kadınların iş dünyasında yükselmesine yönelik çalışmaları ve perspektifleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Yönetici kadınların iş dünyasındaki konumları ve iş dünyasındaki beyaz yakalı kadın emeğinin pozitif gelişimindeki rolleri ve katkıları araştırılmaya çalışılmıştır. Üst düzey yönetici pozisyonuna gelen yönetici kadınların yönetici olarak buldukları konumdaki dönemlerinde alt kademedeki beyaz yakalı kadınların çalışma koşulları ve istihdam edilme oranları ile ilgili saptamalar yapılmıştır. Yönetici kadınların araştırmadaki retorikleri ile çalışma hayatında örgütlerin pratikleri karşılaştırılarak, söylem ve pratikleri arasında uyum sağlanıp sağlanmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Görüşme esnasında sorulan sorular katılımcıların cam tavana dair düşüncelerini ve tecrübelerini, kurumlarında cam tavanı engellemeye yönelik girişimlerini, hemcinslerinin çalışma hayatını kolaylaştırmak adına yaptıkları pozitif ayrımcılık uygulamalarına cevap bulmak amacıyla sorulmuştur. Katılımcıların cam tavan algıları öğrenilmek üzere cam tavana dair düşüncelerinin sorulduğu soruya katılımcıların çoğu cam tavanı daha önce duyduğunu, bir kısmı da ilk kez duyduğunu ve şimdi duyunca aslında yaşadıkları durumun bir cam tavan olduğu şeklinde düşüncesini paylaşmıştır. Kimi katılımcılarda cam tavanı, cam zar gibi farklı isimlerle nitelemek istediklerini belirtmişlerdir. Hangi isimle adlandırılmış olursa olsun kadınların kariyer yaşamlarında daima engellere takıldıkları tespit edilmiştir. Katılımcı profili ile cam tavana daha önce maruz kalma durumları karşılaştırıldığında cam tavanın varlığını kabul etmeyen yönetici kadınların genelde cam tavanı aşmış kişiler olduğu ve çalışmada bunu dile getiren katılımcıların geçmişleri incelendiğinde hepsinin sosyo-ekonomik durumu gayet iyi, refah durumu yüksek ailelerden geldiği kaydedilmiştir. Bu yönetici kadınların bugün oldukları konumlarda olacakları aslında çok önceden belli olduğu kanısına varılmıştır.

Katılımcıların cam tavanı kariyerlerinde en çok nasıl hissettikleri şeklinde sorulan soruya ise yalnızca pozisyonlar arası geçişte ya da terfi aşamasında değil ücret, çalışma şartları ve üst pozisyonlara geçişin engellenmeye çalışılması şeklinde de maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Katılımcıların bir kısmı kendi kurumlarında ücret eşitliği için politikalar ve çalışmalar yaptıklarını dile getirirken büyük çoğunluğu kurumlardaki ücret gizliliği politikasından kaynaklı ücretlerde eşitlik olup olmadığını bilmediklerini ve bu sebeple eşitlik olduğuna inanmadıklarını belirtmişlerdir. Kurumlarda uygulanan ücret gizliliği politikasından kaynaklı buna dair çok fazla veri bulunamamıştır. Kurumların ücret gizliliği sebebiyle kadın-erkek arasındaki ücret farkı ispatlanamamaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler nezdinde cam tavanın yalnızca kadın ve erkek arasında olmadığını ve kadın çalışanlar arasında anne ve bekâr olarak da cam tavana maruz kaldıkları düşüncesinin yaygınlığı görülmüştür. Yönetici kadınların kurumlarında cam tavanı engellemeye yönelik yaptıkları en sık uygulamaların, işe alımlarda erkek CV’si kadar kadın CV’si de görme arzusu, terfilerde kadınların da önerilmesi gibi durumlar olmakla birlikte, işe alımda başvuran adayın anne olması dışında eğer aynı niteliklere sahip bir bekâr aday da var ise anne olanın sorumluluklarının fazla olacağını düşündüğü için bekar olanı tercih edeceğini açık şekilde ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Yönetici kadınların çalışan kadınlara yönelik cam tavana katkılarını incelediğimizde özellikle aile şirketi olması özelliğinden dolayı birden çok kurumda bulunan yöneticilik koltuğunun aynı kadın tarafından doldurulması, cinsiyet dengesini savunmasına rağmen bu doğrultuda hiçbir çaba sarf etmeyen yönetici kadınlar gibi durumlarda kraliçe arı sendromunun belirtileri tespit edilmiştir. Bazı durumlarda da demin belirttiğimiz gibi yönetici kadınlar dahi işe alımda evli ve bekâr kadın arasında kaldıklarını bekâr olanı seçme sebepleri olarak bekar olması durumunu ifade etmeleriyle cam tavanı beslemektedirler. Araştırma

örnekleminde yönetici kadınların cinsiyet dengesini savunmalarına rağmen, pratikleri sorulduğunda kadına yönelik pozitif ayrımcılık politikalarına öncülük yapmadıkları görülmüştür. Açık açık kraliçe arı sendromuna sahip olduklarını belirtmeyeceklerinden dolayı, kadınlara yönelik hiçbir pozitif girişimlerinin olmaması da tek kadın olma arzularının bir sonucu olarak düşünülebilir. Katılımcılara kadınların en çok kariyerlerinin hangi aşamasında cam tavana maruz kaldıklarını düşündükleri ile ilgili soruya kadınların büyük çoğunluğu, orta seviye yöneticilikten üst düzey yöneticiliğe geçiş aşaması olduğunu, bazı katılımcılarda kadınların kariyer merdivenlerinin en çok İngilizcede “Chief” anlamına gelen, en üst mevkii ifade eden “C” seviyesinde cam tavana maruz kaldıklarını düşündüklerini belirtmişlerdir.

Çalışmanın önemli bir özelliği, katılımcı örnekleminin farklı sektörlerde ve farklı pozisyonlarda yer alan kişilerden oluşmasıdır. Sektör ve katılımcının bulunduğu pozisyon birbirinden farklılık göstermesine rağmen katılımcıların verdikleri cevaplar benzerlik göstermektedir. Bu durum da bize bulunduğu pozisyon ve sektör farklı olsa da kadınların yöneticilik pozisyonuna geçerken benzer engellemelere maruz kaldıklarını göstermektedir. Araştırma örnekleminde elde edilen bulgular tüm sektörler için geçerli olmasa da örneklemin farklı sektörlerden farklı pozisyonlarda yer alan kişilerden oluşması, araştırmada elde edilen bulgular açısından önem arz etmektedir.

Öneriler

Bu bölümde araştırmadan çıkan sonuçlara bağlı olarak daha sonra yapılacak araştırmalara yönelik öneriler sunulmaktadır. Bu çalışmada hem yönetici kadınların iş hayatında kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık politikaları uygulayıp uygulamadıkları hem de kendilerinin o pozisyona gelinceye dek kadın olmalarından dolayı herhangi bir engellemeye maruz kalıp kalmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma özellikle saha araştırmasından elde edilen bulgular ile kadınların iş yaşamlarını kolaylaştırmak adına atılan adımlar ve kadınların kariyerlerinde yükselmelerinin önündeki engelleri tespit etmek amacıyla önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Bu çalışmadan elde edilen bulguların benzer başka çalışmalar açısından öncülük edebileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

Doğramacı, Emel. (1982), *Türkiye’de Kadın Hakları*, Ankara, Üniuersal Kitabevi.

Dünya’da yönetici Kadın Oranı, (2019) <https://www.ekonomidunya.com/kadin-istihdami/26142/> (Erişim:13.05.2019)

Ergu, Elif. (2017), *İlham Veren Kadınlar*, 1. Baskı İstanbul, Hürriyet Kitap.

Gül, Hasan ve Ercan Oktay, (2019), “Türkiye ve Dünya’da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 19, s.434.

Karcıoğlu, Fatih ve Yeliz Leblebici, “Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: ‘Cam Tavan Sendromu’ Üzerine Bir Uygulama”, (2014) *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 4, s.4

Korkmaz, Hatun. (2014), “Yönetim Kademelerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı Ve Cam Tavan Sendromu”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 5, s.2

Kümbetoğlu, Belkıs. (2017), *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

Öğüt, Adem. (2006), “Türkiye’de Kadın Girişimciliğın ve Yöneticiliğın Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s.62.

Özaydınlık, Kevser. (2014), *Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim*, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı 33, s. 108.

Tetik, Semra. (2010), “Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2010, Sayı 1, s.81.

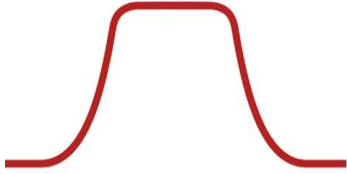
TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2020, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=37221> (03.05.2021)

TÜSEB, Cinsiyet Seçimi, (2019)

https://www.tuseb.gov.tr/tacese/uploads/genel/files/yayinlar/raporlar/TACESE_2019_cinsiyet_secimi.pdf (Erişim: 16.05.2019).

Yavuz, Ercan ve Alev Uzun, (2019), “Türkiye’de 2000-2018 Yılları Arasında Cam Tavan Kavramı İle İlgili Çalışmaların İncelenmesi ve Yorumlanması”, *Avrasya Uluslar arası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 16, s.6.

Yeşildere, Murat. (2019), *Eyvah CEO Doğuruyor!*, Humanist Kitap Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 98-108

First Submission: 14.4.2021

Revised Submission After Review: 15.5.2021

Accepted For Publication: 8.6.2021

Available Online Since:30.06.2021

Research Article

Categorization, Proletarianization and Exclusion: The Two Generations of the Immigrant Middle Eastern Jews

Abdüssamet Yılmaz¹

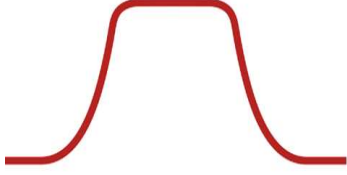
Abstract

In its general framework, this study focuses on the Jews who immigrated from the Middle Eastern countries in the early years of Israel's foundation, starting from 1948. These immigrants who came to Israel in these years had difficulties in their living conditions and remained in the lower strata of the society compared to the European Jews who arrived earlier or immigrated after the Holocaust. Although it has been studied extensively in the literature, the emphasis has been the cultural roots of the social exclusion. In this study, both the continuity of the situation and the political and economic dimensions of it are examined.

Keywords: Israel, Mizrahi, Zionism, Proletarianization, Gentrification, Exclusion, Jewish Immigration

JEL Codes: I32, J61, J70, N35, Z13

¹ Researcher, Writer, ylmz.abdussamet@gmail.com.



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 98-108

İlk Başyuru:14.4.021

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:15.5.2021

Yayın İçin Kabul Tarihi:8.6.2021

Online Yayın Tarihi: 30.06.2021

Araştırma Makalesi

Kategorizasyon, Proleterleştirilme ve Dışlanma: Orta Doğu Göçmeni Yahudilerin İki Nesli

Abdüssamet Yılmaz¹

Öz

Genel çerçevesiyle bu çalışma 1948 yılından başlayarak İsrail'in kuruluşunun ilk yıllarında Orta Doğu ülkelerinden göç eden Yahudileri merkeze almaktadır. Bahsedilen yıllarda İsrail'e gelen bu göçmenler yaşam koşullarında zorluklar çekmiş ve de onlara nazaran erken gelen ve ya Holokost sonrası göç eden Avrupalı Yahudilere göre toplumda arka planda kalmıştır. Literatürde çokca incelense de, dikkati çeken kısım toplumsal dışlamanın kültürel kökenleri olmuştur. Bu çalışmada bahsedilen durumun sürekli hale gelmesi ve bu sürekliliğin siyasi ve ekonomik boyutları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Mizrahi, Siyonizm, Proleterleştirme, Soylulaştırma, Dışlama, Yahudi Göçleri

JEL Kodlar: I32, J61, J70, N35, Z13

¹ Araştırmacı, Yazar, ylmz.abdussamet@gmail.com.

Introduction

Even a cursory glance will reveal the dominance of Ashkenazim in Israeli society. Corey-Gil Shuster's initiative 'The Ask an Israeli/Palestinian Project' reviewed Jews of Middle Eastern origin in investigating their preference of traditional Ashkenazi clothing. Most of the interviewees replied that they prefer it because they think it is the religious clothing or it is the unifying symbol of Jewish society¹. In addition to cultural hegemony, Ashkenazim who consist of one-fifth of the Israeli population, are the ones that founded and controlled the state mechanisms. This has been a major source of important debate over time. For example, sometimes Israel is referred to as an apartheid Ashkenazi regime (Massad, 1996:66). Ashkenazim is one of the three major ethnic groups of Israeli society. The others are the Mizrahi Jews and non-Jew Arabs. It is widely accepted that Zionism which laid the foundations of the Israeli state is associated with the Ashkenazim elite whereas the remaining ethnic groups were marginalized.

The issue subject to debate starts with the reasons for the marginalization. It has been argued that the gap between the immigrant Mizrahim and receiving Ashkenazim is a gap between traditional and modern society (Peres, 1971). Therefore, it was predicted that as the former will be filtered to the Jewish melting pot, the gap will diminish. This modernization theory has been fiercely attacked and became subject of the Orientalism. Critical studies delve into the Zionist discourse in evincing its Orientalist nature. These works focused on the creation of the Mizrahi identity (Khazzoom, 2003) and Zionism's constant actions of re-producing the ethnic gap (Massad, 1996) for the benefit of their superior position in the society. Other than the discursive level, major critical works demonstrated different layers of the problem. For instance, Bernstein and Swirski discussed the ethnic division of labor in Israeli society as it stemmed from the economic transformation period that resulted from expanding capitalist relations of production (Bernstein et al., 1982). It is the period in which the role of Mizrahi workers was contested. The elections of 1959 play an important part at that point because the Labor Party's victory is interpreted as the culmination of the rational oriental votes of the conscious Mizrahi working class (Barelli, 2018).

Other important critical studies focused on the geographic distribution of ethnicity. While Yiftachel and Tzfadi studied the Development Towns in showing the reflections of ethnic segregation on Mizrahi identity (Yiftachel et al., 1992.), Maya Shapiro discussed how blackened areas emerged in the outskirts of big cities such as Tel-Aviv (Maya, 2013). On the other hand, the growing appearance of Moroccan music and various festivals in developing areas started to take place which is regarded in terms of cultural recognition and the rise of the Mizrahi middle-class. However, Uri Cohen and Nissim Leon argued that the important change in showing the rise of Mizrahi middle-class in the developing areas lies in the aspects of employment, education, consumption and housing (Cohen et al., 2008). Nonetheless, his arguments do not overshadow the steady ethnic gap in higher education rates (Cohen et al., 2007) and the fact that Mizrahi spaces have been undergoing planned gentrification (Leibner, 2011).

Amid a state-formation, it is the fact that Jews from the Middle Eastern countries were excluded and deprived of their major capabilities. In explaining this exclusion political-economic factors and cultural factors do not mutually exclusive, they reinforce each other. The point I attempt to make is in addition to long-term cultural determinants i.e., Orientalism, one

¹ Shuster is studying on Israeli-Palestinian conflict for almost two decades. For the website of his project, see: <https://coreygilshuster.wixsite.com/understandconflict>

must not deny the mid-term political and economic factors as well as the ad hoc contingency factors. Hereby with the contingency, I mean the holocaust, emigration ban of Soviet Union and consequently the sudden demographic need of the postbellum period of 1948-1952. The exclusion and the oppression that Mizrahi faced in Israel have to do with being an immigrant as much as being an oriental and should be analysed reducing neither one to the other. If the latter was the case, as the modernization theorists suggest, the policies that have been implemented would have aimed to assimilate the Orientals in the Jewish melting pot but instead they have striven to proletarianize the Mizrahim and forced them to remain at the lowest end of the society. In this paper, I plan to start by explaining the contingency factor arguing against the determinacy of cultural explanations. Then I will demonstrate the dimensions of the exclusion in depth. Furthermore, I will conclude by discussing which way of politicization entails the struggle of exit from the exclusion.

1. Historical contingency: Holocaust, Soviet migration ban, and the 1948 War.

Zionism came into being in Western society by a Jewish elite therefore, it was natural that the founding fathers of the country were using an orientalist discourse. As such Zionism carries glimpses of orientalism per se yet this does not necessarily suggest a sufficient Picture to explain the position of Mizrahim in Israeli society. The aim was to create a Jewish state for the European diaspora, migration of Jews from the Middle Eastern countries was a result of unprecedented obstacles for the Zionists. Among those obstacles, Holocaust comes first. Secondly, there comes the migration ban of the Soviet Union and it is followed by the sudden demographic need in the aftermath of the 1948 wars. If it were not for the first two occurrences, Zionism's needed human resource would have ensured from the European diaspora. Moshe Sharett, then foreign minister of Israel, stated that for the purpose of building up the country Jews of Eastern Europe are the salt of the earth; Moroccan Jews cannot be counted on this purpose (Massad, 1996:56). Unable to bring Western Jews from Europe, Zionists established commissions in Muslim countries to ease the influx of immigration in case the occasion arises. In this context, the third factor above, unexpected territorial expansion occurred in the 1948 wars. Following these developments, Israel started ethnic cleansing of the Palestinians. Hence, more Jews were needed not only for the political-economic aim of replacing Palestinian workers in pre-existing jobs of pre-state making years but also for the demographic purposes of re-populating the newly conquered areas (Ein-Gil, 2009:3). Although what happened between 1939-1948 cannot rule out the orientalist discourse of Zionism, the instances posit enough evidence to prevent us from ending up a deterministic cultural explanation which emerged due to the fact that ethno-class adversity of Israeli society dovetails with the orientalist discourse of Zionism.

2. The period of proletarianization: 1950-1970.

First Mizrahi immigrants were placed to transit camps which were built to the large cities where the receiving, old-timer Ashkenazim were settled. These transit camps underwent a series of transformations through time. First, most of the camps were placed by ma'abarot which was a major public project to accommodate new immigrants. It was an area that included both social and housing policies. In 1951, 75% of the approximately 250,000 people living in 127 ma'abarot were Mizrahi (Swirski, 2002:114). After the first social services and provision of ratios, the government informed the migrants that they need to find work for themselves and consequently lack of opportunities forced immigrants to take up menial jobs in those Ashkenazi settlements (Massad, 1996:58). This early stage initiated the ad hoc proletarianization of the immigrants in large cities. In the mid-1950s some of the ma'abarots and transit camps turned

into Development Towns² (henceforth DT) as well as some peripheral areas. Only after the emergence of DTs, it is possible to talk about the systematic proletarianization of immigrants. The economy in the DTs depended on a single factory system which was owned and run by the state-owned federation of trade union, the Histadrut³, or Ashkenazi businesses in which Ashkenazim consist at least %85 of all the factory managers (Massad, 1996:59). Therefore, the ethnic structure between workers and the owners of the first-generation immigrants and oldtimers in the 1950s in DTs laid the foundations of the ethno-class power relations that will become chronic in the next generation.

The wage policy in the DTs and the income gap between Ashkenazim and Mizrahim were highly contested. Massad argues that “wages in the DT’s are much lower than the rest of the country even within the same industry” (Massad, 1996:58). On the other hand, Avi Barelli claims that Labor Party followed an egalitarian wage policy in DTs which found political support from Mizrahim and it culminated in the victory of 1959 elections (Barelli, 2018:240-244). Perhaps the wage policy should be divided as before and after the 1959 election which impinged on the income gap of the 1960s. As Peres noted, in the 1950s the old-timer's standard of living increased more than immigrant's standard of living, but the gap started to diminish in the sixties (Peres, 1971:1026). G. Hanoch reported in 1961 that the income gap actually did not diminish on the contrary it is increasing due to the growing income differentiation between manual and professional workers, but he updated his explanation in 1969 by arguing that the growing income gap is a result of an increase in the untrained labor force and hence it does not demonstrate an increase in the income gap between immigrants and the old-timers since more young immigrants attained better training, as well as the rise in the untrained labor force supply leveled off in the 1960s⁴. Joseph Massad points out this debate exhaustively. He contends academics predicted that this gap would close as the Mizrahim starts to attain more benefits by Ashkenazi modernization showed no sign of diminishing⁵, besides, it got worse after the economic boom that followed the 1967 Arab-Israeli war as Ashkenazim gained more benefit (Massad, 1996:61). He adds that the Horovitz committee of inquiry that was set up by the government after the Wadi Salib uprising found out that the Mizrahi standard of living between 1959-1969 had declined (Massad, 1996:61). The issue subject to debate above concerns firstgeneration immigrant Mizrahim. Developments in the following decade show that either way, the income gap increased or decreased⁶, the problem is inherited by the second generation i.e., it became chronic.

At the beginning of the second decade, Mizrahi children were raised at the lowest echelons of the society with insufficient housing, employment opportunities. Why the problem became chronic and (forced to be) inherited by the next generation can be understood from the access to education. Yehezkeili showed that only “%5.2 of university students were Mizrahim (first generation Israeli-born); furthermore, he compared the number of Mizrahi students in Israeli high schools with the number of Jewish students in Iraqi high schools before the

² New settlements that provide permanent housing and employment away from the central urban areas.

³ Histadrut was formed before the establishment of Israel by the Zionist Labor Party.

⁴ For Hanoch's and other contemporary economics' debate over the income gap in the 1960s, see: (Peres,1971:1026-1027)

⁵ Here I should note that in 1971 Yochanan Peres implicitly mentioned the possible danger of the problem as “This tranquility is astonishing if one considers that almost all leadership positions in the country are occupied by Europeans, that European per capita income is about twice that of Orientals (Peres, 1971:1024).”

⁶ Considering other factors of deprivation, e.g., space, education and criminalization that are being discussed in this paper- income does not constitute the essential determinant for the problem of inequality;therefore, it needs no further discussion for evincing the problem.

immigration to Israel, and found that in Iraq, more Jewish students had applied for matriculation in a year than the total number of Mizrahi students who had applied for matriculation in a year in Israel” (Meir-Glitzstein, 2020:127). Mizrahi children were not only impeded from higher education they were also steered through certain professions. Most of them were relegated to agricultural and vocational schools and the vast majority of them did not attend regular academic schools (Meir-Glitzstein, 2020:127). Upon directing through vocational school, immigrant children were precluded from upward social mobility. Therefore, in the first generation the inferiority drew from being immigrant forced Mizrahim to become proletarian, turned into a rigid socio-economically looked down position in the second-generation.

2.1 Spatial segregation and criminalization of the Mizrahi immigrants.

Spatial classification is another dimension of this social stratification. Starting from transit camps and DTs the stratification and conflicts manifest themselves in spaces where "the Mizrahim, primarily manual laborers, were confined to three principal geographic locations: densely populated and poorly developed neighborhoods on the outskirts of large cities, immigrant moshavim situated in border areas, and development towns. (Cohen et al., 2008:54)” As DTs have been discussed above, those towns are self-evident in showing ethno-class segregation. Therefore, the outskirts of the large cities provide more fruitful hallmarks of ethnoclass conflicts. Similarly, Shapiro thinks that most of the scholarship focused on DTs in demonstrating spatial segregation and exclusion of the Mizrahim, but he thinks that Tel-Aviv is also a good example of showing how the Mizrahi space is blackened since South Tel-Aviv has emerged as Israel’s symbol of urban decay because it contains a large number of Mizrahi population, abandoned factories, a jail, a red-light district, and now an increasingly large settlement of homeless African asylum seekers (Shapiro, 2013:432-433). Kfar Shalem for instance is a neighborhood in Southeastern Tel-Aviv that was occupied after the 1948 war. The Palestinian villagers were expelled and mostly Mizrahi immigrants were replaced, afterwards the older Palestinian village Salam was renamed as Kfar Shalem. In the 1960s Kfar Shalem became one of the urban renewal projects after the government established the 'Authority for Redevelopment and Demolition of Slum Areas'. Since then, Kfar Shalem has become the target of urban renewal projects and gentrification. One of the major incidents in this process happened in 1982. A resident named Shimon Yehoshua was killed by police while defending his home from demolition. Bloody clashes happened after Yehoshua was killed and the government demolished one hundred buildings, during the demonstrations following the epithet ‘Ashke-nazi’ was often hurled at police (Massad, 1996:63).

Another incident happened in the Wadi Salib⁷ the neighborhood of Haifa where most of the residents are of Moroccan descend. Protests were started when the government granted comfortable housing to immigrants from Poland when most of the Mizrahim were living in slums, then protests were exacerbated as one resident was killed by police (Massad, 1996:60). The demonstrations spread around Mizrahi neighborhoods and took the form of a riot. The government fiercely started to criminalize and delegitimize the protestors. “Four union leaders were given six-month prison... and labor minister voiced that only a framed enemy of the Jewish people could have invented this treacherous and corrupting deed of inflaming group against group (Massad, 1996:60).” The two examples, Kfar Shalem and Wadi Salib, demonstrate the spatial feature of the ethno-class exclusion in the outskirts of large cities. Therefore, the spatiality of the exclusion does not occur only in DTs vs. urban areas dichotomy, it also happens in places where the boundaries of the accepted and the rejected remains fixed in

⁷ Similar to Kfar Shalem, it used to be an Arab part of the Haifa, but the Palestinian population was replaced by Jewish immigrants.

ethno-class feature, yet the boundaries of settlements sometimes overlap. The conflict arising from this overlap is being dealt with dispossession through criminalization and gentrification.

2.2 Right-wing at the stage: Likud Party takes over the political power from Labor Party.

Upon being stuck in the lowest strata of the society and having been subject to criminalization, Mizrahi finds a political voice in racist and orthodox religious parties. In 1977, the right-wing Likud Party ended the dominance of the Labor Party. One of the explicit reasons behind this political shift is the inheritance of relative deprivation in the second-generation Mizrahim. It is also important to point out a major turning point in 1967 when non-citizen Palestinian workers were accepted into the labor market which caused the Arab-Jewish clash at the bottom of the labor market due to the decrease of the pay scale in industries where cheap labor is most represented in numbers (Peled, 1990:350). Therefore, the participation of the noncitizen Palestinians into the labor market paved the way for the right-wing politics and also religious parties whose anti-Arab ideology was a simple matter for the exploitation of the Mizrahi vote. Other than the nationalist right-wing Likud Party that won the election, two important political figures arose in this context. First, the Shass Party which was founded by Rabbi Ovaida Yousef followed a religious and ethnic political agenda. Second, Meir Kahane who was elected to the Knesset in 1984 was known for his extreme political agenda in which he fiercely stood for the displacement of all Palestinians and a fight for biblical territory. Peled's survey on the Development Towns where Meir Kahane had his most support shows that %60 of the Mizrahi thinks that their economic problems will get worse in the future, %50 of them thinks that their unemployment is due to the Palestinian workers; and he concludes his survey by demonstrating that Kahane's vote that made him elected in 1984 became almost three times more in 1988 (Peled, 1990:354-355). Following years of 1987, the first intifada, although most of the Palestinian workers displaced from the labor market; they were replaced by foreign workers⁸ which did not alter the elevation of the right-wing politics in the third generation.

3. Continuity of social stratification: evidence in the third generation.

The scope of this is restricted to the first two generations because in the third generation even though the ethno-class stratification remains; the problem becomes more complicated due to the rise of right-wing politics and enactment of neo-liberal agendas. For a brief example of the limited upward social mobility, it is necessary to look at the higher education rates. Yinon Cohen et al. questioned whether this ethnic gap in the third generation and found out that "The ethnic gaps in university graduation rates among men and women of the third generation are about as wide as the gaps in the second generation... that the gaps between Mizrahim and Ashkenazim are as large in the third generation as in the second generation (Cohen et al., 2008:904-906)." Education rates' reflection on the marriage patterns also signifies the steady gap between the two ethnicities as follows: "among persons of mixed ancestry, those who are more educated are more likely to marry persons of Ashkenazi origin, while those who are less educated are more likely to marry persons of Mizrahi origin. (Okun, 2004:108)" Another indicator is of ongoing ethno-class conflict is the spatial struggle in south Tel-Aviv. Protestors resist the gentrification in the HaTikva neighborhood. The two choices they were offered are either drowning in mortgage debts to have their own apartment in the neighborhood or

⁸ For the Israeli politics of foreign migrants see: Adriana Kemp. "Labour Migration and Racialisation: Labour Market Mechanisms and Labour Migration Control Policies in Israel." *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture* 10,2 (2004): 267-292

relocating to peripheral areas where state-subsidized houses are made which means pushing out the poor habitants mostly Mizrahi, Ethiopian Jews from south Tel-Aviv (Leibner, 2015:160). Hence, with the passage of time Mizrahim being stuck at the lowest strata of society became chronic. This situation leads us to the big question. What sorts of political agendas Mizrahim have been able to employ or what thwarted them from doing this? I think the answer lies inside the question. It is the category of Mizrahim the answer.

3.1 Which political agenda prevails in potential: class or identity?

Let us start by emphasizing that the Mizrahi identity is made by others that are to say it did not develop as a cultural blend of Jews who came from Muslim countries. These immigrants came from more than five countries that have their own culture, language and unique background with an emphasis on their own Jewishness⁹. Therefore, it was not an identity but a category. Jews from Morocco, Turkey, Iraq and even Bukhara found themselves in the middle of this category without any common cultural points. This category is so culturally fragmented that even the Arabic-speaking immigrants do not speak the same dialect which makes finding common ground for communication more than difficult if not altogether impossible. Besides, some of the immigrants like Iraqi Jews defined themselves as Baghdadi or Babylonian Jews underlining their historical background and dignity while despising Moroccan tribal Jews whom they were referred together under the Mizrahi category. The most striking example is that without showing any solidarity Iraqi immigrant club Ramat Gan defined the Wadi Salib uprisings as uncivilized, violent protests (Meir-Glitzstein, 2020:130). Many other instances showed no sign of complete solidarity between components of the Mizrahi category as it had been started to be exploited by the right-wing politics in the second generation while the exclusion remained continuous. The results have been discussed above in different dimensions as being stuck at the lowest strata of the society where another conflict takes place between the Mizrahim and non-citizen Palestinians. While most of the Palestinians were expelled from the labor market before the 1990s, the conflict between third generation Mizrahim and immigrants remained the same. Shapiro thinks that one of the conflicts take place between Mizrahim and immigrant women in the domestic works as the latter constitutes a privileged underclass since their middle-class Ashkenazi employers struggle for them to gain citizenship while Mizrahim are driven to anti-immigrant mobilization to be able to feel more secure in the labor market (Shapiro, 2013:437-438).

Looking back to the dimensions that were discussed above, one might see the patterns and commonalities that carried the potential of becoming political agenda. Mizrahi, non-citizen Palestinians, immigrant workers of recent decades were not only the denomination of socioeconomically deprived people but also shared the status of being immigrant. What do they all common is far from culture-based commonalities and hence this particular fragmentation might be the thwarting reason behind the struggle against exclusion. In this vein, focusing on acts of inclusion through culture might distort this political agenda. For instance, in addition to the festivals and rituals, it has been often put forth that Mizrahi music prevails in Israeli society as the radios and televisions started gave them wide coverage. One needs to note here that what is prevailing in Israeli society is Maghrebi music not Mizrahi music since the one cultural component of the Mizrahi category cannot be generalized as an umbrella gain.

As the concluding remarks, two possible explanations can be drawn from this example to see the mismatch between the problem and the identity-based solutions. First, accepting the Maghrebi music as the quintessential of the Mizrahi people, i.e., the Oriental Jews, is the perfect

⁹ "In Morocco, we were considered Jews, and here we are called Moroccans," is a frequently heard complaint by the immigrants see: (Peres, 1971:6).

example of how Orientalism works. Thus, one might fall prey to the mistake s/he has been criticizing by essentialization of the marginalized groups' identities. Second, internalizing this category as an identity and drawing a political line on this fragmentation, one accepts a passive role in the struggle of inclusion where the description of the identities and the limits of the struggle is defined by the socio-economically upper group. Thereby the struggle can be politically paralyzed by the hegemonic power through promoting differences. In addition to accepting a passive voice, cultural arguments and oft-used apartheid metaphor are doomed to fail since "the Zionist definition of Israel as a state of all the world's Jews (rather than of its own citizens) makes it automatically an Ashkenazi state: the Ashkenazim are an overwhelming majority of world Jewry (Machover, 2009:4)."

Conclusion

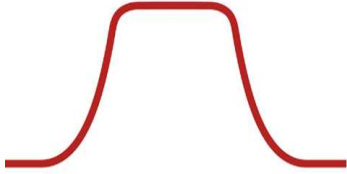
During the state formation, immigrant Middle Eastern Jews were excluded and deprived from their major capabilities. As an examination of the two generations of the Mizrahi Jews, the attempt in this article has been made to demonstrate different dynamics of their position in the society. The fact that the Zionist founders of the Israel state had orientalist ideas in the origin does not explain the deprivation of the Mizrahi immigrants. Nor does old modernization theory prove satisfactory considering the continuity of the exclusion. In the long-term, the problem posits different multi-faceted implications. First the sudden demographic need after the WWII and holocaust is a clear contingency factor which needs to be taken into account while analysing Zionist discourse of pre-state formation. Since the mass migration exceeded the earlier demographic plans and hence the problem faced by these newcomers should be associated with their immigrant identity not less than their Oriental identity. Then, in the following decades most importantly the forms of exclusion other than the cultural one, such as space, education and criminalization, show the ways in which how the stratification occurs in the society.

It is highly important to realize that forming a political project out of a fragmented identity is nearly difficult as rising a solidarity out of a categorization made by a hegemonic power. Therefore, social exclusions do not happen only in mentality and have its reflections on culture; it is rather interwoven in social and political structure and environment. One of the emphasis in this study have been to show recent events happening in space, the planned gentrification that started as urban renewal projects in very earlier decades. This reminds us the open question of to what extent possibilities in the future will show any difference in society under the various process of neoliberal transformations and ongoing non-Jewish immigrant influx.

References

- Bareli, Avi. "Ethnic Interests and National Ideology During Israel's First Decade: Addressing the Rational Oriental Vote." *Middle Eastern Studies* 54,2 (2018): 238-252
- Ben-Rafael, E. and S. Sharot. "Ethnicity, Religion, and Class in Israeli Society." Cambridge, England: *Cambridge University Press* (1991).
- Bernstein, Deborah, and Shlomo Swirski. "The Rapid Economic Development of Israel and the Emergence of the Ethnic Division of Labour." *The British Journal of Sociology* 33, no. 1 (1982): 64-85.
- Calavita, Kitty. "Law, Citizenship, and the Construction of (Some) Immigrant 'Others'" *Law and Social Inquiry* 30,2 (2005): 401-420.
- Carmon, Naomi. "Three Generations of Urban Renewal Policies: Analysis and Policy Implications." *Geoforum* 30, 2 (1999): 145-158
- Cohen, Uri, Nissim Leon. "The new Mizrahi Middle Class: Ethnic Mobility and Class Integration in Israel." *Journal of Israeli History* 27,1 (2008): 51-64,
- Ein-Gil E, Machover M. "Zionism and Oriental Jews: A Dialectic of Exploitation and Co-optation." *Race & Class* 50, 3 (2009): 62-76.
- Kemp, Adriana. "Labour Migration and Racialisation: Labour Market Mechanisms and Labour Migration Control Policies in Israel." *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture* 10,2 (2004): 267-292
- Khazoom, Aziza. "The Great Chain of Orientalism: Jewish Identity, Stigma Management, and Ethnic Exclusion in Israel." *American Sociological Review* 68, no. 4 (2003): 481-510.
- Liebelt, Claudia. "On Sentimental Orientalists, Christian Zionists, and Working-class cosmopolitans: Filipina Domestic Workers' Journeys to Israel and Beyond." *Critical Asian Studies* 40, 4 (2008): 567-585.
- Leibner, Gerardo. "HaTikva Encampment, 2011: The Ambiguous Agency of the Marginalized." *Current Anthropology* 56, no. S11 (2015): S159-168.
- Meir-Glitzenstein, Esther. "Mizrahim in the Big City: an Inside Look at the Social and Cultural World of Middle-Class Iraqi Immigrants in 1950s and 1960s Israel." *Journal of Modern Jewish Studies* 19,2 (2020): 119-142,
- Okun, Barbara S. "Insight into Ethnic Flux: Marriage Patterns among Jews of Mixed Ancestry in Israel." *Demography* 41, no. 1 (2004): 173-87.
- Massad, Joseph. "Zionism's Internal Others: Israel and the Oriental Jews." *Journal of Palestine Studies* 25, no. 4 (1996): 53-68.
- Shenhav, Yehouda. "How Did the Mizrahim "Become" Religious and Zionist? Zionism, Colonialism and the Religionization of the Arab Jew." *Israel Studies Forum* 19, no.1 (2003): 73-87.
- Shenhav, Yehouda. "The Phenomenology of Colonialism and the Politics of 'Difference': European Zionist Emissaries and Arab-Jews in Colonial Abadan." *Social Identities* 8, 4 (2002): 1-23.

- Shapiro, Maya "The Development of a "Privileged Underclass," Locating Undocumented Migrant Women and Their Children in the Political Economy of Tel Aviv, Israel." *Dialectical Anthropology*, Volume 37, Issue 3-4 (2013): 423-441
- Swirski, Shlomo. "Politics and Education in Israel: Comparisons with the United States." *Routledge* (2002).
- Peres, Yochanan. "Ethnic Relations in Israel." *American Journal of Sociology* 76, no. 6 (1971): 1021-047.
- Peled, Yoav. "Ethnic Exclusionism in the Periphery: The case of Oriental Jews in Israel's Development Towns." *Ethnic and Racial Studies* 13, (1990): 345-367
- Pnina O. Plaut & Steven E. Plaut. "Ethnic Income Disparities in Israel." *Israel Affairs*, 21:1 (2015): 1-26,
- Rebhun, Uzi, and David L. Brown. "Patterns and Selectivities of Urban/rural Migration in Israel." *Demographic Research* 33 (2015): 113-44.
- Wacquant, Loïc. "Marginality, Ethnicity and Penalty in the Neo-Liberal City: an Analytic Cartography" *Ethnic and Racial Studies* 37, 10 (2014): 1687-1711.
- Yiftachel, Oren. "Critical Theory and Gray Space: Mobilization of the Colonized" *CITY* 13,2 (2009): 246-263
- Yiftachel, O. and Erez Tzfadia. "Between Periphery and 'Third Space': Identity of Mizrahim in Israel's Development Towns." (1992).
- Yinon Cohen, Yitchak Haberfeld & Tali Kristal. "Ethnicity and mixed ethnicity: Educational gaps among Israeli-born Jews." *Ethnic and Racial Studies* 30,5 (2007): 896-917,



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 109-124-..

First Submission:22.5.2021

Revised Submission After Review .19.6.2021

Accepted For Publication:21.6.2021

Available Online Since:30.06.2021

Research Article

According to the Opinion of the People of Mersin, the Akkuyu Nuclear Power Plant Project and its Sectoral Effects

Erkan Aktaş¹

Abstract

While creating energy policies, the demands of the people at national and regional scale should be taken into consideration. Because preferred energy sources have not only economic effects but also environmental and social effects. This study is based on the point that the social costs of negative externalities created without social acceptance will affect the people of that region more negatively. The aim of this article is to examine empirically the view of Mersin people towards both nuclear and Akkuyu nuclear power plant. The data in this study consists of the empirical data available for 2016. This study is also the most comprehensive field study on the nuclear perspective in Turkey. Both chi-square and logistic regression analysis were performed among the variables subject to the study.

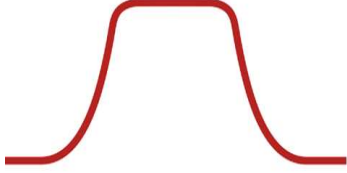
As a result of the field study, approximately 78% of Mersin residents view the nuclear power plant negatively, while approximately 84% think that the Akkuyu Nuclear power plant is not the right decision. According to Mersin residents, the Akkuyu Nuclear Power Plant, which is under construction, thinks that the agriculture sector will affect the agriculture sector negatively and this will be followed by the tourism sector.

With this study, it was determined that the opinion of the people of Mersin about this project was unfortunately ignored. However, in developed countries, participation of local people is extremely important in major projects affecting the region. The process regarding the future and social outlook of Mersin Akkuyu nuclear power plant, which is under construction, needs to be reconsidered. The stages of the current project should be subjected to inspection by local government, relevant chambers and NGOs in a transparent manner and the public should be informed accordingly. Otherwise, the potential negative economic and environmental impacts of this project in the region will deepen and increase.

Keywords: Akkuyu Nuclear Power Plant Project, Sectoral Effects, The opinion of Mersin people

JEL Codes: H23, Q48, Q5

¹ Prof.Dr., Mersin University, erkanaktas@mersin.edu.tr



Araştırma Makalesi

Mersin Halkının Akkuyu Nükleer Santral Projesi ve Sektörel Etkileri Hakkındaki Görüşleri

Erkan Aktaş¹

Öz

Enerji politikaları oluşturulurken ulusal ve bölgesel ölçekte halkın da talepleri mutlaka dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü tercih edilen enerji kaynaklarının ekonomik etkileri olduğu kadar çevresel ve sosyal diğer etkileri de olmaktadır. Bu çalışma, toplumsal kabul olmadan yaratılan negatif dışsallıkların ortaya çıkaracağı sosyal maliyetlerin daha çok o bölgenin insanını olumsuz etkileyeceği noktasından hareket etmektedir. Bu makalenin amacı, Mersin halkının hem nükleere hem de Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışını ampirik olarak incelemektir. Bu çalışmadaki veriler, 2016'da elde edilen ampirik verilerden oluşmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda, Türkiye'de nükleere bakış ile ilgili bölgesel olarak en kapsamlı alan çalışması özelliği taşımaktadır. Araştırmaya konu olan değişkenler arasında ki-kare ve logistik regresyon analizi yapılmıştır.

Yapılan alan çalışması sonucunda; Mersinlilerin yaklaşık %78'i nükleer santrale olumsuz bakarken, yaklaşık %84'ü Akkuyu Nükleer Santrali'nin doğru bir karar olmadığını düşünmektedir. Mersin halkı, yapımı süren Akkuyu Nükleer santralinin en çok tarım sektörünü olumsuz etkileyeceğini bunu da turizm sektörünün takip edeceğini düşünmektedir.

Bu çalışmayla birlikte, Mersin halkının bu proje ile ilgili düşüncesinin ne yazık ki dikkate alınmadığı belirlenmiştir. Oysa, gelişmiş ülkelerde bölgeyi etkileyen büyük projelerde yerel halkın katılımı son derece önem arz etmektedir. Yapımı süren Mersin Akkuyu Nükleer Santrali'n geleceği ve toplumsal bakışı ile ilgili sürecin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Mevcut projenin aşamalarının şeffaf bir şekilde, yerel yönetim, ilgili oda ve STK'ların denetime tabii tutulması ve doğrultuda kamuoyunun bilgilendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, bu projenin bölgede yaratacağı olası olumsuz ekonomik ve çevresel etkilerin daha da derinleşip artmasına neden olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akkuyu Nükleer Santral Projesi, Sektörel Etkiler, Mersin Halkının Görüşü

JEL Kodlar: H23, Q48, Q5

¹ Prof.Dr., Mersin Üniversitesi, erkanaktas@mersin.edu.tr

1. Giriş

Enerji politikalarının başarılı olabilmesi için halkın ihtiyaç ve taleplerinin mutlaka dikkate alınması gerekmektedir. Toplumların gelişiminde enerji büyük önem arz ederken, tercih edilen enerji kaynakları her zaman tartışılmıştır. Çünkü tercih edilen enerji kaynaklarının ekonomik etkileri olduğu kadar çevresel ve diğer sosyal etkileri de olmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma politikaları üretmek 21. yüzyılın en öncelikli konulardan biri haline gelmiştir. Bu politikaların ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin dâhil edildiği bütünsel bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri ile enerji arz güvenliği konusu, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması yanında devlet için milli güvenlik meselesi olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir bir enerji için devletlerin hangi tür alternatif enerji kaynaklarına yoğunlaşması gerektiği sorusu çok önemli bir tartışma konusudur (İşeri ve Özen,2012:162)

Hızla artan enerji talebine karşılık, özellikle Türkiye gibi enerjide dışa bağımlı ülkeler, enerji üretiminde güvenilir, ucuz, kesintisiz, çevreye uyumlu ve ekonomik açıdan kabul edilebilir kaynaklar aramaktadır. Enerji üretim araçlarının neredeyse tamamında kendine özgü çevresel, sosyal ve ekonomik olumsuzluklar bulunmaktadır. Günümüzde her sektörde olduğu gibi enerji sektöründe de politikalarının sürdürülebilir olması için en başta doğaya olumsuz etkisinin minimum olması gerekir.

Enerji talebindeki artış ile birlikte, enerji kaynaklarındaki arayışları içerisinde nükleer enerji son yarım yüzyılda önemli seçeneklerden biri olmuştur. Fakat nükleer enerjiden silah üretimi ya da kaza riski dünya kamuoyunda her zaman birçok kaygıya neden olmuştur. Nükleer kazalar sonrası hükümetlerin uyguladığı gizlilik politikaları bu kaygıları daha da arttırmıştır (Dayday, 2006: 97).

Dünya nükleer enerji terimini resmi olarak ilk II. Dünya Savaşı esnasında Japonya'nın Hiroşima (6 Ağustos 1945) ve Nagazaki (9 Ağustos 1945) kentlerine atılan atom bombalarıyla duymuştur. Nagazaki ve Hiroşima vahşetinden sonra, önceki gayretlere ilaveten, birçok kişi bu silahın yapımını önlemeye çalışmıştır. Bu silah yok edici, güçlü bir enerjiye sahiptir. Gerçekten de atıldıktan birkaç saniye sonra, canlıları yakmak suretiyle, binaları yıkmak suretiyle yok eder. Radyoaktif maddeler kısırlık, körlük ve kanser gibi birçok yan tesirler şeklinde görülür ve bu etki uzun süre devam eder (Doğanay, 1998: 464). Bu enerjinin barışçıl amaçlı kullanımını 1930'lu yıllara dayanmasına karşılık deneysel anlamda ilk reaktör 1942 yılında Enrico Fermi tarafından Chicago Üniversitesi bahçesindeki tesiste gerçekleştirilmiştir. Nükleer enerji kaynaklarından ilk enerji üreten ülkeler 1955 yılı sonlarında ABD ve SSCB olmuştur.

1970'li yıllarda petrol kriziyle ortaya çıkan enerji krizi, ülkeleri büyük ölçüde nükleer enerjiye yönlendirmiştir. Bu krizden önce nükleer enerji o zamanki fiyatlar ile rekabet edemeyecek düzeyde olduğu için uzun süre geniş çapta hayata geçirilememiştir. 1973 petrol kriziyle dünyada varillik petrol fiyatları 3 dolardan 10 dolara yükselince nükleer enerji rakipleriyle yarışabilir hale gelmiştir (Türkiye Enerji Forumu, 2001: 65).

Nükleer enerji, özellikle fosil yakıtlardan elde edilen enerjiler kadar çevreye zarar vermemesinden dolayı iklim değişikliği sorununa çözüm olarak da gösterilmektedir. Nükleer enerji, çevresel riskler dikkate alınarak ve gerekli güvenlik önlemleri sağlanarak yapıldığı zaman fosil yakıtlarla çalışan termik santrallere göre sürdürülebilir kalkınma hedeflerine daha uygun olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır (Ertürk vd., 2006:151; Tezekeci, 2005: 78). Fakat nükleer enerjinin her aşamada çevreye telafisi mümkün olmayan zararlar verdiğini savunan birçok görüş de bulunmaktadır. Bu görüşlere göre, özellikle uranyum madeninin işlenmesinde,

nükleer atıkların depolanması ve bertarafında önemli çevresel riskler bulunmaktadır¹ (Bobat, 2006:12).

Nükleer enerjideki en önemli risk ise olasılığı yüksek olmamakla birlikte, yaşanan nükleer kazalardır. Nükleer kazalar, insanlara ve doğal çevreye telafisi mümkün olmayan zararlar verebilmekte, bununla birlikte ulusal refahı etkileyebilecek maliyetler oluşturabilmektedir (Ekşi, 2014:1781).

Bu gün nükleer enerjiyi her ülke, kendi dinamikleri ile birlikte değerlendirmektedir. Bazı ülkeler nükleer enerjiyi tamamen bırakmış, bazıları ise yeni nükleer yatırımlarını durdurarak, nükleer enerjiyi bırakacakları tarihleri belirlemişlerdir. Bununla birlikte, enerji üretiminde nükleeri hali hazırda önemli bir seçenek olarak gören, mevcut yatırımlarını sürdüren, hatta yeni nükleer yatırımlar yapan ülkeler de bulunmaktadır (Tuğrul, 2006:28-33).

Nükleer programların yapılabilmesi için bunun bir devlet politikası olması, alternatifleri ile birlikte değerlendirilmesi, olası risklere karşı önlemlerin alınması ve bununla birlikte, sosyal kabulün sağlanması gerekir (Dayday, 2007:2). Nükleer enerjinin karar verme sürecinde; bu seçeneğin ekonomik ve çevresel açıdan değerlendirilmesi kadar, halkın öncelikle bilgilendirilmesi ve sosyal kabulün sağlanması da bir o kadar önemlidir. Nükleer enerji yatırımlarında sosyal kabul sağlanmadığında, toplum ile kamu idaresi arasında bir güven sorunu oluşabilir. Bu güven sorunu, sosyal maliyetler oluşturabilecek yeni kriz alanları oluşturabilir (Baydoğan, 2006:41; IAEA, 2006:3).

Bu çalışma, toplumsal kabul olmadan yaratılan dışsallıkların² oluşacak sosyal maliyetlerin daha çok o bölgenin insanını olumsuz etkileyeceği noktasından hareket etmektedir.

Çevre ve insan sağlığına olumsuz dışsallıklar yaratabilecek belli teknolojik yatırımların sosyal kabulü ile ilgili yapılmış çalışmalar değerlendirildiğinde, bu tip yatırımların; algılanan

¹ Amerika, İngiltere ve Kanada milyonlarca dolar harcadıkları halde, nükleer atıkları depolayacak "nükleer mezarlıklar" için güvenli bir yer bulamamışlardır. Bunun nedeni, atıkların içindeki plütonyum gibi yarılanma ömürleri 24.000 yıl olan radyoaktif maddelerin yeraltı suyuna karışmama güvencesinin verilemeyeşidir.

² Dışsallık; bir ekonomik birimin kendi faydasını arttırmak için aldığı kararın, aslında hiçbir organik bağı olmayan başka bir ekonomik birimin aldığı kararın sonuçlarını dolaylı ya da dolaysız etkilediği durumlarda ortaya çıkan bir kavramdır. Buna göre bir ekonomik birimin seçimleri, diğer birime fayda ya da zarar olarak etki edebilir (Dinler, 2011:314; Ünsal, 2010:575). Çeşitli ekonomik faaliyetler sonucunda oluşan dışsallıkların yarattığı etkilerin niteliği göz önüne alındığında pozitif-negatif dışsallıklar ayrımı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bir ekonomik birimin gerçekleştirdiği faaliyet sonucunda başka ekonomik birim veya birimler bundan olumsuz etkileniyorsa negatif dışsallık, olumlu etkileniyorsa pozitif dışsallık söz konusudur.

Negatif dışsallık kişinin ya da kurumun aldığı bir kararın başka bir ekonomik birime zarar verme durumudur. Bu noktada bir birim fayda sağlarken diğer birim bu faydadan açık bir şekilde zarar görür. Negatif dışsallık durumunda, ekonomide marjinal sosyal maliyet marjinal özel maliyetten büyüktür (Kargı ve Yüksel, 2010:187).

Bu çerçevede bir bölgede alınan enerji yatırım kararları neticesinde bölgede yarattığı/yaratabileceği sosyo-ekonomik problemler negatif dışsallıklara örnek teşkil etmektedir. Başta enerji yatırım alanlarının çevresindeki tarım ve turizm sektörlerini olumsuz etkileme olasılığı algısı başta bu sektörler olmak üzere diğer sektörlerle de ekonomik zarara uğramasına neden olmaktadır.

Vurgulanması gereken son bir konu da çevre sorunlarının artık ulusal ölçekte olmadığı, sınır-ötesi dışsallıkların da varlığı nedeniyle çevrenin bir küresel kamusal mal kabul edildiğidir. Bu nedenle, etkisi siyasi sınırları aşan çevresel dışsallıkların çözümünde ulusal ölçekli politikalar yetersiz kalabilmektedir. Dahası kimi ülkeler bu konuda çaba harcarken kimi ülkelerin hiçbir şey yapmaması ve diğer ülkelerin çabalarının neden olduğu kirlilik azalışından faydalanması "küresel bedavacılık" sorununu gündeme getirmektedir. Bu nedenle çevresel dışsallıkların telafisinde küresel çözümler, yeni bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010:200-201)

riskler, bilimsel bilgi, algılanan ekonomik etkiler, ihtiyaç algısı, kültürel birikimler, bireysel tutum ve davranışlar, demografik özellikler ve benzeri pek çok faktörün kişilerin somut projeye yönelik sosyal kabulünü etkileyebildiği görülmüştür. İnsanların nükleer enerji konusundaki sosyal kabul sorunu NIMBY(Not-In-My-Back-Yard -Arka bahçemde olmasın) sendromu ile de açıklanabilmektedir. Bu durum mevcut ya da planlanan yatırımların negatif dışsallık korkusuyla kendinden uzak olma davranışı şeklinde de yorumlanabilir.

NIMBY davranışı her şeyden önce, vatandaşların kendi yakınlarına yapılacak ya da yapılmakta olan yatırımdan olumsuz etkileneceklerine dair inançlarından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede yatırım ile ilgili algılanan risk arttıkça, NIMBY davranışı da artmaktadır. Özellikle insanlar, teknik bilgilendirmenin sınırlı ya da tartışmalı olduğu durumlarda olası riskleri çok daha yüksek düzeyde algılamakta, bu durumda karşı çıkış da yüksek düzeyde olabilmektedir. Yine insanlar kendi sağlıklarına, çevrelerine ya da yaşam kalitelerine doğrudan etki eden riskler söz konusu olduğunda duygusal davranabilmektedirler. Son olarak karar alıcı ve uygulayıcılara dolayısıyla devlet ve/veya işletici şirkete duyulan güvensizlik de NIMBY davranışını etkilemektedir (Schively, 2007: 256).

Bu makalenin amacı, Mersin halkının hem nükleere hem de Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışını ampirik olarak incelemektir. Bu tip büyük projelerin başarılı olabilmesi için bölge halkının ihtiyaç ve taleplerinin mutlaka dikkate alınması gerekmektedir.

2.Kullanılan Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmadaki veriler, 2016 yılında Mersin Kent Konseyi ile Mezitli Kent Konseyi tarafından yapılan alan çalışması sonuçlarından alınmıştır. Bu çalışmanın ana kütlesi Mersin ilindeki tüm yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Veriler, 2016 yılı Mayıs ayında Mersin ilinin tüm ilçelerinden toplanmıştır. Mersin ilini temsil edebileceği düşünülen toplam 5050 kişi ile basit tesadüfi yöntemle belirlenmiş ve bu hane halklarıyla birebir görüşmeler yapılarak anketler doldurulmuştur. Verilen 3550 kişisi internet üzerinden ve 1500 tanesi ise özellikle internet kullanımının az olduğu kırsal alanlarda yüz yüze anket ile tamamlanmıştır. Örneklem içerisinde, belli bir ilçede yapılan anketlerin toplam örneklem hacmi içerisindeki payı ilgili ilçe nüfusunun il merkez nüfusuna oranına göre belirlenerek veri sayısı tesadüfi olarak seçilmiştir. Bu anket 2016 yılında yapıldığı için etik kurul izni alınmamıştır³.

Yapılan 5050 anket, ilçelere nüfus yoğunluğuna göre dağılmadığı için ilçe nüfuslarına orantılı bir şekilde tesadüfi olarak 5050 anketten 2626 anket seçilmiştir. Anket sayısı açısından nükleer ile ilgili Türkiye'deki en kapsamlı çalışma olmaktadır.

³ 2020 yılından sonra yapılan her anket çalışmasında etik kurul zorunluluğu getirilmiştir. Fakat bu çalışma 2020 yılından önce yapıldığı için etik kurul izni alınmamıştır.

Tablo1. Yapılan Anketlerin İlçelere Göre Dağılımı

	Adet	Yüzde
Toroslar	362	13,8
Akdeniz	359	13,7
Yenişehir	349	13,3
Tarsus	345	13,1
Mezitli	301	11,5
Bozyazı	184	7,0
Silifke	148	5,6
Erdemli	127	4,8
Mut	116	4,4
Anamur	102	3,9
Aydıncık	90	3,4
Gülнар	88	3,4
Çamlıyayla	55	2,1
Toplam	2626	100,0

Mersin Akkuyu’da yapılması düşünülen nükleer santrale ilişkin soruların cevaplarının düzenlenmesinde beşli likert ölçeği kullanılmıştır⁴. Beşli likert ölçeği ile yapılan anketler sonucu Chronbach’s alpha güvenilirlik testi katsayısının yüksek (0.83) çıkması, beşli likert ölçeği seçiminin isabetli olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya konu olan değişkenler arasındaki bağımsızlık testlerinde ki-kare analizi kullanılmıştır. Ki-kare testi bu tür analizlerde kullanılan yaygın yöntemlerden biridir (Kartal, 1998:119-123; Donald ve Lindgren,1996:522-523).

2. 1. Sıralı Probit Modeller

Son zamanlarda, logistik regresyon kategorik bağımlı değişkenlerin çok değişkenli modellenmesi için bir analitik teknik seçenek haline gelmiştir (Demaris, 1995:956). Bununla beraber, bağımlı değişkenin kategorik ayrıca ordinal olduğu durumlarda sıralı logit veya probit olasılık tahmin edicileri kullanılabilir. Sıralı probit model normal olasılık dağılımına dayanır iken, sıralı logit model standardize edilmiş logistik olasılık dağılımından türetilir (McKelvey

⁴ Beşli likert ölçeğinde 5 artışın çok fazla olduğunu, 4 artışın olduğunu, 3 değişmediğini, 2 azaldığını ve 1 çok azaldığını ifade etmektedir. İlgili konularda fikri olmayan cevabı 0 olarak alınmıştır. Ölçeğin beş olarak seçilmesi, kişilerin sorulara daha rahat ve sağlıklı yanıtlar vermesini sağlamaktadır. Üçlü ölçeğin yanıtları yeterince ayrıştıramaması ve yedi ve daha fazla ölçeklerin hane halkları tarafından algılanamaması, beşli Likert ölçeğinin seçilmesinde etkili olmuştur.

ve Zavoina, 1975:103-120; Akın, Üçdoğruk ve Deveci, 2000). Sıralı logit modelini sıralı probit modelinden ayıran özellik, hataların logistik olarak dağılmasıdır (Akın, 1996:61).

3. Araştırma Bulguları

5050 kişiyle yapılan anket çalışması sonrası oluşan veriler, daha sağlıklı enformasyon doğrultusunda ilçelere göre dağılımı baz alınarak tesadüfü olarak 2626 anket sonuçları analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan temel istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Verilerin Temel İstatistikleri

	Cinsiyet	Eğitim	Yaş	Akkuyu Nükleere Bakış
Ortalama	0.619193	12.69688	2.699924	4.451637
Medyan	1.000000	15.00000	3.000000	5.000000
Maksimum	1.000000	15.00000	6.000000	5.000000
Minimum	0.000000	5.000000	1.000000	1.000000
Std. Sapma	0.485678	3.459960	1.408754	1.087480
Gözlem	2626	2626	2626	2626

Temel istatistik verileri aynı zamanda çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Çalışmada yapılan anketlerin temsil şekilleri ile ilgili bilgi oluşturmaktadır. Değişkenlerin aldığı olası ölçek değerlerine aşağıda yer verilmiştir.

Cinsiyet: Kadın 0 Erkek 1

Yaş: 24 yaş altı (1), 25-34 (2), 35-44 (3), 45-54 (4), 55-64 (5), 65 yaş ve üstü (6)

Mersinlilerin Akkuyu Nükleer Santaraline Bakışı: Kesinlikle doğru bir karar (1),

Doğru bir karar (2), Kararsızım/fikrim yok (3), Doğru bir karar değil (4),

Kesinlikle doğru bir karar değil (5)

Mersin halkının nükleer santral ile ilgili düşünceleri aşağıda yer verilmiştir. Mersinlilerin yaklaşık %78’i nükleer santrale geçilmemeli konusunda düşüncelerini belirtirken, yaklaşık olarak %15’i nükleere geçilmeli şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

Tablo 3. Mersinlilerin Nükleer Santral ile İlgili Düşünceleri

	Adet	Yüzde
Kesinlikle geçilmeli	267	10,2
Geçilmeli	121	4,6
Kararsızım	138	5,3
Geçilmemeli	355	13,5
Kesinlikle geçilmemeli	1680	64,0
Fikrim yok	65	2,5
Toplam	2626	100,0

27 AB üye ülkesinde nükleer enerji ile ilgili toplam 26.746 kişiyle görüşme sonucunda; nükleer enerjiyi destekleyenlerin oranı %44; karşıtların ise %45'dir. Bununla birlikte, AB'de nükleer enerjiyi destek konusunda ülkeden ülkeye farklılık görülmektedir. Nükleer enerjiye en düşük destek oranı, daha çok nükleer santrale sahip olmayan ülkelere aittir. Bu ülkeler, Kıbrıs %7, Avusturya %14, Malta %15 ve Yunanistan'da %18'i nükleeri desteklediği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, her on kişiden yaklaşık sekizi nükleer enerji karşıtıdır (Eurobarometer, 2008:7). Bu çalışmada elde edilen yüzde oranlar, Avrupa'da nükleer olmayan ülkelerdeki yüzde oranları ile örtüşmektedir.

Öğretmen adaylarının Türkiye'de nükleer santral kurulmasına ilişkin görüşleri ile ilgili başka bir çalışmada, öğretmen adaylarının %47'sinin Türkiye'de nükleer santral kurulmasına karşı olduğu, %44'ünün karşı olmadığı ve %9'unun ise kararsız olduğu belirlenmiştir. (Eş ve ark,2016 :57)

Akkuyu Nükleer Santral ile ilgili 100 akademisyen ile yapılan başka bir çalışmada, nükleer santralin doğru bir yatırım olmadığını söyleyenlerin oranı yaklaşık %90 olarak belirlenmiştir (Bobat, 2006:3).

Avrupa Komisyonu tarafından 2005-2006 tarihleri arasında 1005 kişiyle yapılmış ankette, deneklerin "elektrik için nükleer enerji üretimine" % 51,8 oranında elektrik için nükleer enerji üretimine olumlu bakıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada, Akdeniz halkının %50 gibi bir oranla nükleer enerjinin çok olumlu etki yaratacağına inandığı belirlenmiştir (Ediger ve Kentmen,2010:286).

Yaklaşık 10 yıl sonra daha geniş kapsamlı bu çalışma sonuçlarında nükleere olumlu bakanların oranının %50'lerden %15'lere gerileme nedenlerinin de iyi bir şekilde irdelenmesi lazım. Eurobarometenin Türkiye ve bölge ile ilgili yapılan nükleer anket çalışmasının diğer çalışmalardan farklı çıkması, yanlış ya da yetersiz örneklem sonucu olabilir.

Mersin halkının yapımı süren Akkuyu Nükleer Santrali ile ilgili düşüncelerine aşağıda yer verilmiştir. Mevcut veriler ışığında, Mersin halkının Akkuyu Nükleer santrali için %74,6'sı kesinlikle doğru bir karar olmadığı ve %9,3'ü ise doğru bir karar olmadığını düşünmektedir. Mersin halkı toplamda yaklaşık %84'ü Akkuyu Nükleer Santrali'nin doğru bir karar olmadığını düşünmektedir. Akkuyu Nükleer Santrali'nin doğru bir karar olduğunu düşünenlerin oranı ise yalnızca yaklaşık olarak %9 olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 4. Mersin Halkının Yapımı Süren Akkuyu Nükleer Santrali ile İlgili Düşünceleri

	Adet	Yüzde
Kesinlikle doğru bir karar	105	4,0
Doğru bir karar	139	5,3
Kararsızım	97	3,7
Doğru bir karar değil	243	9,3
Kesinlikle doğru bir karar değil	1959	74,6
Fikrim yok	83	3,2
Toplam	2626	100,0

Akkuyu Nükleer Santral ile ilgili 100 akademisyen ile yapılan başka bir çalışmada, Akkuyu Nükleer Santrali'nin doğru bir yatırım olmadığı söyleyenlerin oranı %96'ı gibi büyük bir olarak belirlenmiştir (Bobat, 2006:6). Bu durum da mevcut çalışmamızla paralel bir sonuçtur.

Gerek Bobat'ın çalışmasında gerekse de bu çalışmada, nükleere bakış Mersin Akkuyu olduğu zaman, Mersin halkının negatif bakışının daha da arttığı görülmektedir. Bu iki çalışma da Mersin Akkuyu'daki nükleere olumsuz bakış ile nükleere olumsuz bakış arasındaki farkın %6 olduğu belirlenmiştir. Bu durum, arka bahçemde olmasın sendromu ile açıklanabilir. Bu tip yatırımların negatif dışsalılık yaratacak korkusuyla insanların kendinden uzak tutma davranışı şeklinde de yorumlanabilir.

Mersin, Sinop ve Kırklareli illerinde 384'er katılımcı olmak üzere toplam 1.152 vatandaşa yapılan anket sonucunda, katılanların %81,3'ü yöresinde kurulması düşünülen nükleer santrali tehlikeli gördüğünü belirtmiştir (Palabıyık ve ark,2010:192). TÜBİTAK projesi kapsamında elde edilen bu sonuçlarla bu çalışma verileri tamamen örtüşmektedir.

Mersin halkına göre, yapımı süren Akkuyu Nükleer Santrali'nin sektörel olumlu etkilerine bakıldığında, ilk sırada yaklaşık %50 sanayi, lojistik ve enerji olarak görülmektedir. Yapılan bu santralin Mersin'e hiçbir alana olumlu etkisi olmayacağını düşünenlerin oranı ise %36 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5. Mersin Halkına Göre Yapımı Süren Akkuyu Nükleer Santralinin Sektörel Olumlu Etkileri

	Adet	Yüzde
Sanayii, lojistik ve enerji	1301	49,5
Tarım	217	8,3
Turizm	75	2,9
Hiçbirini	945	36,0
Diğer	88	3,4
Toplam	2626	100,0

Mersin halkına göre yapımı süren Akkuyu Nükleer Santrali'nin sektörel olumsuz etkilerine bakıldığında, ilk sırada yaklaşık %60 ile tarım sektörü görülmektedir. Tarım sektörünü %23 ile turizm sektörü takip etmektedir. Yapılan bu santralin Mersin'e tüm yaşam alanlarını olumsuz etkileyeceğini düşünenlerin oranı ise %12 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6. Mersin Halkına Göre Yapımı Süren Akkuyu Nükleer Santralinin Sektörel Olumsuz Etkileri

	Adet	Yüzde
Tarım	1562	59,5
Turizm	613	23,3
Tüm yaşam alanlarını	323	12,3
Diğer	128	4,9
Toplam	2626	100,0

Mersin halkının Akkuyu Nükleer santraline bakışı ile eğitim, yaş ve yer arasındaki bağımlılık testine bakıldığında, tüm değişkenlerle Mersin halkının Akkuyu Nükleer santraline bakışı arasında bir bağımlılık olduğu ortaya çıkmıştır.

Mersin halkının Akkuyu Nükleer santraline bakışı ile cinsiyet arasındaki bağımlılığa bakıldığında, kadınların Mersin Akkuyu nükleer santrale daha mesafeli baktığı belirlenmiştir. Bu durum mevcut literatürle de örtüşmektedir.

Nükleer enerji ve sosyal kabul ile ilgili literatürde genelde kadınların erkeklere göre nükleer santralleri insan ve çevre sağlığına tehditleri bakımından çok daha az güvenli gördükleri; bu nedenle kadınların, erkeklere göre daha fazla nükleer enerjiye karşı oldukları belirtilmektedir (Brody, 1984: 209).

Mersin halkının Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışı ile eğitim arasındaki bağımlılığa bakıldığında, eğitim arttıkça Akkuyu Nükleer santraline bakışın daha olumluya döndüğü görülmektedir.

Mersin halkının Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışı ile yaş arasındaki bağımlılık yönüne bakıldığında ise, yaş arttıkça Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışın daha olumluya döndüğü görülmektedir.

Başka bir çalışmada da yaşça ileri olanlar, gençlere göre nükleer enerjiyi daha fazla destekledikleri belirlenmiştir. Bu durum da mevcut çalışmamızla örtüşmektedir (Brody, 1984: 209).

Tablo 7. Mersin Halkının Akkuyu Nükleer Santraline Bakışı ile Eğitim, Yaş ve Yer Arasındaki Bağımlılık Testi

Sosyal Değişkenler	Serbestlik Derecesi	Ki-kare değeri	Ki-kare testi p-değeri
Cinsiyet	10	52,110	0,0000
Eğitim	5	34,863	0,0000
Yaş	25	121,700	0,0000
İlçe	60	203,600	0,0000

*Yaş gruplara göre alındığı için sıralama veri olarak eklenmiştir.

Bu çalışmada yapılan ekonometrik analiz ile birlikte, yaş, eğitim ve cinsiyet ile Mersin halkının Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışı arasındaki ilişki için sıralı probit modeli kullanılmıştır.

Ki-kare analizinde, Mersinlilerin Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışının eğitimden bağımsız olmadığı ortaya çıkmışken, yapılan regresyon modelinde, Mersin halkının Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışı ile eğitim arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Yapılan regresyon modelinde, Mersinlilerin Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışı ile cinsiyet ve yaş arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 8. Sıralı Probit Model Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Prob. (Olasılık Değeri)
Yaş	0.165720	0.0000
Eğitim	-0.017948	0.5172
Cinsiyet	0.409720	0.0000

4. Sonuç ve Öneriler

Enerji politikaları oluşturulurken ulusal ve bölgesel ölçekte halkın ihtiyaç ve taleplerinin mutlaka dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü tercih edilen enerji kaynaklarının ekonomik etkileri olduğu kadar çevresel ve sosyal diğer etkileri de olmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de nükleere bakış ile ilgili bölgesel olarak en kapsamlı alan çalışması özelliği taşımaktadır⁵. Araştırmaya konu olan değişkenler arasında hem ki-kare hem de lojistik regresyon analizi yapılmıştır.

⁵ 2020 yılından sonra yapılan her anket çalışmasında etik kurul zorunluluğu getirilmiştir. Fakat bu çalışma 2020 yılından önce yapıldığı için etik kurul izni alınmamıştır.

Yapılan alan çalışması sonucunda, Mersin halkının yaklaşık %78'i nükleer santrale geçilmemesi konusunda düşüncelerini belirtirken, yaklaşık olarak %15'i nükleere geçilmeli şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

Mersin halkının yaklaşık %84'ü Akkuyu Nükleer Santrali'nin doğru bir karar olmadığını düşünmektedir. Akkuyu Nükleer Santrali'nin doğru bir karar olduğunu düşünenlerin oranı ise yaklaşık olarak yalnızca %9 olarak belirlenmiştir.

Mersin halkının yaklaşık %78'i nükleer santrale geçilmemesi konusunda düşüncelerini belirtirken, konu Mersin'deki Akkuyu Nükleer Santrali olunca bu oranın %84'e çıktığı görülmektedir. Bu durumu da arka bahçemde olmasının sendromu ile açıklayabilmekteyiz. Ya da kurulması planlanan santralin bölgeye yaratacağı olası olumsuz dışsallıkla da açıklanabilir.

Mersinlilere göre yapımı süren Akkuyu Nükleer santralının en çok tarım sektörünü olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir. Tarım sektörünü %23 ile turizm sektörü takip etmektedir. Yapılan bu santralin, Mersin'de tüm yaşam alanlarını olumsuz etkileyeceğini düşünenlerin oranı ise %12'dir.

Kadınların Mersin Akkuyu Nükleer Santrali'ne daha mesafeli baktığı belirlenmiştir. Eğitim arttıkça da Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışın daha olumluya döndüğü de görülmektedir. Diğer taraftan, yaş arttıkça Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışın daha olumluya döndüğü görülmektedir.

Bu çalışmada yapılan ekonometrik analiz ile birlikte; yaş, eğitim ve cinsiyet ile Mersin halkının Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışı arasındaki ilişki için sıralı probit modeli kullanılmıştır. Yapılan regresyon modelinde, Mersin halkının Akkuyu Nükleer Santrali'ne bakışı ile eğitim arasında istatistiki olarak anlamsız bir ilişki tahmin edilmişken, cinsiyet ve yaş arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tahmin edilmiştir.

Bu çalışma ile elde edilen sonuçlar ışığında, Mersin halkının Akkuyu Nükleer Santrali projesine ve sektörel etkilerine büyük çoğunlukla olumsuz baktığı belirlenmiştir. Kentlerde katılımcı yönetim ya da yönetim konusunda Mersin halkının düşüncesi ne yazık ki dikkate alınmadığı bu çalışmayla birlikte net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Oysa, gelişmiş ülkelerde bölgeyi etkileyen büyük projelerde yerel halkın katılımı son derece önem arz etmektedir. Yapımı süren Mersin Akkuyu Nükleer Santrali'nin geleceği ve toplumsal bakışı ile ilgili sürecin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Mersin hem bölgede hem de uluslararası alanda, tarım, turizm ve lojistik potansiyeli olarak ön plana çıkan bir kettir. Bu kent ile ilgili yapılacak mega projelerde diğer sektörlerle etkileri ayrıntılı olarak araştırılması gerekmektedir. Aksi takdirde bu tip yeni projelerin kente katkılarından çok zararları olabilir. Bu çalışmayla birlikte, Mersin halkının da benzer düşünceler doğrultusunda, Mersin Akkuyu Nükleer Santrali projesine olumsuz baktığı konusunda temel bir varsayım oluşturulabilir.

Mevcut projenin aşamalarının şeffaf bir şekilde, yerel yönetim, ilgili oda ve STK'ların denetime tabii tutulması ve bu doğrultuda kamuoyunun bilgilendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, bu projenin bölgede yaratacağı olası olumsuz ekonomik ve çevresel etkilerin daha da derinleşip artmasına neden olacaktır.

Kaynaklar

- Akın, Fahamet, Üçdoğruk, Şenay; Deveci, İpek. (2000), İstanbul İli Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Sıralı Probit Olasılık Modelleriyle İncelenmesi, T.C DİE Araştırma Sempozyumu, 27-29 Kasım.
- Baydoğan, Nilgün. (2006). “Endüstriyel ve Ekonomik Gelişmede Nükleer Teknolojinin Etkisi”, (Ed) Hüseyinoğlu, A., *Sürdürülebilir Kalkınma için Nükleer Enerjinin Önemi*, Tasam Yayınları, İstanbul
- Bobat, Alaeddin (2006). Akkuyu Nükleer Santrali Üzerine Bir Anket ve Düşündürdükleri, *Türkiye 10. Enerji Kongresi*, Düzenleyen Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi 28 Kasım 2006, Ankara.
- Dayday, Necmi. (2006). “Nükleer Enerji ve Uluslararası İlişkiler”, (Ed) Hüseyinoğlu, A., *Sürdürülebilir Kalkınma için Nükleer Enerjinin Önemi*, Tasam Yayınları, İstanbul.
- Dayday, Necmi. (2007). Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (10):32-39.
- Demaris, Alfred., A Tutorial In Logistic Regression, *Journal of Marriage & the Family*, Vol.57, Issue 4, 1995.
- Donald, A., B. & Lindgren, B. W., (1996) *Statistics: Theory and Methods*. 2nd. Edition, Wadsworth Publishing Company, California.
- Dinler, Zeynel. (2011). *İktisada Giriş* (17. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Doğanay, Hayati. (1998) *Enerji Kaynakları*, Şafak Yayınevi, Erzurum.
- Ediger, Volkan, & Kentmen, Çiğdem. (2010). Enerjinin Toplumsal Boyutu ve Türk Halkının Enerji Tercihleri/Social Dimension of Energy and Energy Choices of Turkish Public. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 281-300.
- Ekşi, Ali. (2014) “Fukuşima Nükleer Kazasının Nükleer Enerji Yatırımlarında Sosyal Kabul Üzerine Etkisi. Küresel Sorunlar ve Çözüm Arayışları”, 2. *Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı*.1779-1800.Isparta
- Eş, Hüseyin, Mercan, Sibel, Işık, Ayas, Cemalettin. (2016). Türkiye İçin Yeni Bir Sosyo-Bilimsel Tartışma: Nükleer İle Yaşam. *Turkish Journal of Education*. Vol. 5. Issue 2.
- IAEA (2006). Basic İnfrastructure for a Nuclear Power Project, June 2006, IAEA-TECDOC-1513, Vienna, Austria.
- İşleri, Emre. Özen, Cem. 2012. Türkiye’de Sürdürülebilir Enerji Politikaları Kapsamında Nükleer Enerjinin Konumu. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No:47. (Ekim 2012). ss.161-180
- Kargı, Veli. Yüksel, Cihan. (2010). Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri. *Maliye Dergisi*, 159, 183-202.
- Kartal, Mahmut. (1998) *Bilimsel Araştırmalarda Hipotez Testleri, Parametrik ve Nonparametrik Teknikler*, 2. Baskı. Şafak Yayınevi. Erzurum.
- McKelvey, R. D., Zavoina, W., A Statistical Model for TheAnalysis of Ordinal Level Dependent Variables, *Journal of Mathematical Sociology*, 4, 1975.

Münir, Metin. (2011). *Akkuyu'da bir kaza olursa Rusya 700 milyon euro'nun üzerini karşılamayacak*, Milliyet Gazetesi,

<http://ekonomi.milliyet.com.tr/akkuyu-da-birkaza-olursa-rusya-700-milyon-euro-nun-uzerini-karsilamayacak/ekonomi/ekonomiyazardetay/02.05.2011/1384845/default.htm>,
(Erişim:26.03.2014).

Palabıyık, Hamit. Yavaş, Hikmet. Aydın, Murat. (2010). Türkiye'de Nükleer Santral Kurulabilir Mi? Çatışmadan Uzlaşya: Türkiye'de Nükleer Enerji Projelerinde Sosyal Kabul Sorunu Ve Halkın Reddetme Sendromunun Araştırılması. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(2), 175-201.

Üçdogruk, Senay; Fahamet Akın ve Emeç Hamdi; (2001), Türkiye Hanehalkı Eğlence Kültür Harcamalarında Tobit Modelin Kullanımı, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, ss.13-26.

Ünsal, Erdal. M. (2010). *Mikro İktisat* (8. Baskı). Ankara: İmaj Kitabevi.

Tuğrul, Beril.A. (2006). "Türkiye'nin Nükleer Enerji Seçeneği", (Ed) Hüseyinoğlu, A., *Sürdürülebilir Kalkınma için Nükleer Enerjinin Önemi*, Tasam Yayınları, İstanbul.

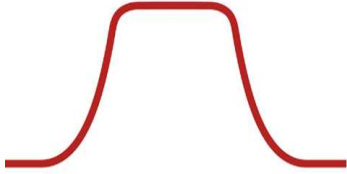
MERSİN AKKUYU NÜKLEER SANTRAL PROJESİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER ANKETİ

- 1.Cinsiyetiniz Erkek Kadın
2. Kaç Yaşındasınız?
() 25 ve altı () 26-35 () 36-45 () 46-55 () 56-65 () 66 ve üstü
- 3.Mersin'in hangi ilçesinde kalıyorsunuz?
- 4.Eğitim durumunuz nedir?
() İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite
- 5.Ülkemizde nükleer enerjiye geçmeli mi?
() Kesinlikle Geçilmeli () Geçilmeli () Geçilebilir
() Geçilmemeli () Kesinlikle Geçilmemeli () Fikrim Yok
- 6.Nükleer enerjiye alternatif enerji kaynakları sizce ne olmalıdır?
() Güneş () Rüzgar () Hidroelektrik () Jeotermal () Termik santral () Diğer
- 7.Nükleer santral için yer seçimi (Mersin Akkuyu) doğru mu?
() Kesinlikle doğru () Doğru () Kararsızım
() Doğru değil () Kesinlikle doğru değil () Fikrim yok
- 8.Mersin Akkuyu'da nükleer santral kurulması yaşantınızı nasıl etkileyecek?
() Çok olumlu etkiler () Olumlu etkiler () Kararsızım
() Olumsuz etkiler () Çok olumsuz etkiler () Fikrim Yok
- 9.Mersin Akkuyu'da nükleer santral kurulması en fazla hangi sektörü olumsuz etkiler?
() Tarım () Turizm () Lojistik () Sanayii () Hiç birisini () Fikrim yok () Diğer:
- 10.Mersin Akkuyu'da nükleer santral kurulması en fazla hangi sektörü olumlu etkiler?
() Tarım () Turizm () Lojistik () Sanayii () Enerji () Hiç birisi () Fikrim yok
() Diğer
- 11.Mersin Akkuyu'da yapımı planlanan nükleer santralinin ÇED raporuna yapılan ciddi eleştirilere rağmen devam edildiğini biliyor musunuz?
() Evet () Hayır
- 12.Mersin Akkuyu'da yapımı planlanan nükleer santral tipinin daha önce hiç bir yerde denenmemiş olduğunu biliyor musunuz?
() Evet () Hayır
- 13.Mersin Akkuyu'da yapımı planlanan nükleer santral tipinin daha önce hiç bir yerde denenmemiş olması sizi tedirgin ediyor mu?
() Evet () Hayır () Fikrim yok

14.Mersin Akkuyu'da nükleer santral tamamlandığında

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Ne Katılıyorum ne katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Bilgim Yok
Denetimler iyi bir şekilde yapılır						
Santrali yapan firma güvenilirdir						
Denetimler iyi bir şekilde yapılamaz						
Mersin'de yaşadığım için tedirgin olmam						
O bölgede rahat bir şekilde tatil yaparım						
O bölgenin ürünlerini rahat bir şekilde tüketirim						
Kaza riski düşüktür						
Denetimler iyi bir şekilde yapılır						
Santrali yapan firma güvenilirdir						
Denetimler iyi bir şekilde yapılamaz						
Mersin'de yaşadığım için tedirgin olmam						
O bölgede rahat bir şekilde tatil yaparım						
O bölgenin ürünlerini rahat bir şekilde tüketirim						
Kaza riski düşüktür						

15.Görüş ve önerileriniz



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 125-143

First Submission:6.5.2021

Revised Submission After Review:11.6.2021

Accepted For Publication:23.6.2021

Available Online Since:30.06.2021

Research Article

The State's View and Politics of the Body through Sports in the Republican Modernization

Ali Emrah Tokathoğlu¹

Abstract

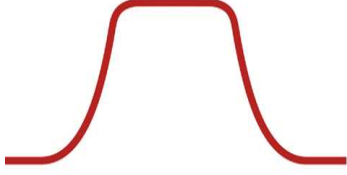
The Republic of Turkey has always focused on the young generation while making cultural revolutions in a series of revolutions aiming modernization which has carried out in the early years of its establishment. For a young citizens, keeping their bodies strong has turned into a civic responsibility rather than a personal choice. A citizen with a healthy body in peacetime was regarded as the basic core of a healthy society, a vigorous and physically strong generation meant a civil army ready for military in a possible war situation. In this context, the state aimed to use sports as a tool to organize young individuals and shape their bodies through physical training, and in order to do this, Turkish politicians were searching for a model to establish this in sports governance. By finding the perfect example they were looking for in Germany, Turkish government invited Carl Diem, the founder of the German model, to Turkey, and the report he wrote as a result of their work became a text that guided the statist policy of sports in Turkey.

This study focuses on the relationship between sports and the state in a historical perspective, and aims to explain why states want to govern sports and which policies they targeted by using sports within a perspective of politics of sport. The main goal of the study is to re-evaluate the policies implemented in the first years of the Republic of Turkey following its establishment within the framework of the policy of sports and to reach a conclusion by comparing it with its contemporaries in political history.

Keywords: Politics of Sport, State, Political History, Turkey, Carl Diem

JEL Codes: B29, F59, L83, N90, P16, Z29

¹ Lecturer, Canakkale Onsekiz Mart University, aetokatlioglu@comu.edu.tr



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 125-143

İlk Başvuru:6.5.2021

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:11.6.2021

Yayın İçin Kabul Tarihi:23.6.2021

Online Yayın Tarihi:30.06.2021

Araştırma Makalesi

Cumhuriyet Modernleşmesinde Devletin Spor Üzerinden Bedene Bakışı ve Spor Politikaları

Ali Emrah Tokathoğlu¹

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun erken yıllarında gerçekleştirdiği bir dizi modernleşme hamlesi içerisinde kültürel devrimleri yaparken hep genç nesli odağına almıştır. Genç bireylerin bedenlerini güçlü tutmaları, zamanla onların kişisel tercihleri olmaktan çok bir yurttaş sorumluluğuna dönüşmüştür. Barış zamanında sağlıklı vücuda sahip bir vatandaş sağlıklı bir toplumun temel yapı taşı olarak kabul ediliyor, olası bir savaş durumunda dinç ve bedenen güçlü bir nesil paramiliter bir bakışla askere hazır bir sivil ordu anlamına geliyordu. Bu kapsamda devlet, genç bireyleri örgütlemek ve beden terbiyesi vasıtasıyla onların bedenlerini şekillendirmek için sporu bir araç olarak kullanmayı hedefliyor, bunu yapabilmek adına da sporda devletçi modeli kuracağı örnekleri araştırıyordu. Aradığı örneği Almanya'da bulan devlet adamları, Alman modelinin kurucusu olan spor adamı Carl Diem'i Türkiye'ye davet ediyor, çalışmaları sonucu yazdığı rapor Türkiye'de sporun devletçi politikasına yön veren bir metin haline geliyordu.

Bu çalışma sporun politikası açısından tarihsel süreçte spor ve devlet ilişkisini odağına alarak devletlerin neden sporu yönetmek istediği, sporu kullanarak hangi politikaları şekillendirdiğini anlatma hedefindedir. Çalışmanın temel hedefi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takiben ilk yıllarında gerçekleştirdiği politikaları, sporun politikası çerçevesinde yeniden değerlendirerek ve çağdaşları ile mukayese ederek, siyasi tarih anlatısı içerisinde yer alan klasik biçimlerden farklı bir perspektif ile dönemi incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sporun Politikası, Devlet, Siyasi Tarih, Türkiye, Carl Diem

JEL Kodlar: B29, F59, L83, N90, P16, Z29

¹ Öğretim Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, aetokatlioglu@comu.edu.tr

Giriş

Sporun, toplumsal bütünlük içerisindeki elementlerden biri olduğu ve bu nedenle incelemeye değer bulunmaya başladığı dönem yirminci yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Kavram olarak spor, ekonomi ve siyasi yazınların içerisinde yer almaya başlamış ve yapısal açıdan spor tarihine politik bir bakış, bir araştırma alanı haline gelmiştir (Pope ve Nauright, 2010; 12-13).

Bu çalışma, sporun tarihsel gelişimini bir kurumlar tarihi anlatısı olmaktan çıkarmak ve birey, toplum, devlet üçgenindeki karşılıklı etkileşim ile açıklayabilmek amacıyla. Cumhuriyet yönetimin erken dönemini odağına alır ve devletin spor ile olan ilişkisini modernleşme süreçleri bağlamında, çağın dinamikleri ile düşünerek ele alır. İlgili tarihsel dönem üzerine kaynak sayısı belirli bir düzeyde olsa da sporun politikası özelinde ortaya konmuş akademik çalışmaların azlığı, bu makalenin araştırma yönteminde arşiv belgeleri ve süreli yayınları önemli bir hale getirmiştir. Tarihsel perspektifte ve doğrudan kaynaklarla ya da daha çoğunlukla doğrudan kaynakları içeren yayınlarla dönem değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalı bir tarihsel yöntemin kullanılabilmesi için gerekli olan, dönem içinde benzer politikalar güden diğer devletlerin politikalarının incelenmesi daha detaylı ve kapsamlı bir araştırma gerektireceğinden, dönem devletlerinin mukayeseli analizi bu çalışmanın konusu olmamıştır. Bununla birlikte dönem içindeki tutarlılığı vurgulamak adına belirtmek gerekir ki devletçi eğilim, dönemin devlet yöneticilerinin spora bakışında etkili olmuştur. Bu çalışmanın amacı, dönem içerisinde devletlerin spor politikalarının karşılaştırmalı bir analizi değildir. Öte yandan Türkiye’de erken dönem cumhuriyetin spor politikalarının gelişimi incelenirken Alman etkisi özellikle vurgulanmıştır. Bunun nedeni, Almanya ile mukayeseden çok oradaki yöntemin transfer edilme çabasını ortaya koymak ve değerlendirmektir.

Spor ve devletin karşılıklı ilişkisini açıklayabilmek için öncelikle sporun ne anlama geldiğini açıklamak gerekir. Bunu yaparken sporun varlığını oyunun varlığı ve manası ile açıklamak, başlangıç açısından doğru bir sıralama olacaktır. Uygarlık tarihi boyunca birçok icadın ya da toplumsal ilişkinin ortaya çıkışını betimlerken yapıldığı gibi oyunun ortaya çıkışı da diyalektik bir bakış açısı ile ele alındığında, bahsedilmesi gereken ilk odak “boş zamanın ortaya çıkışı” olmalıdır. Yani tersten yapılan bu girişin ardından kronolojik olarak ilerlemek gerekirse insan ilk önce, toplumsal ilişkilerin üretim boyutunda ortaya çıkan “iş bölümü” sayesinde boş zamanı yaratmış, ardından da bir boş zaman aktivitesi olan “oyun” kavramını ortaya çıkarmış; içinde rekabeti barındırdığı için bir boş zaman aktivitesi olan oyun, zamanla işin kendisi haline gelmiştir. Boş zamanlarda oynanan oyunların amacı ister eğlence olsun ister fiziksel kapasiteyi geliştiren bir idman olsun, rekabet ögesinin yarattığı cazibe ile dışarıdan izleyenin ilgisini doğurmuş, bu ilgi oyunu oynayan kişinin rekabeti belli kurallara bağlamasına neden olmuştur. Kurallara bağlanan, kitle tarafından izlenen ve üzerinden uzmanlaşılacak oyun, bir spora dönüşmüştür. Huizinga’ya göre oyunun zıddı ciddiyettir (Huizinga, 2010; 68). Bu nedenle branşlaşmış ve işin bizzat kendisi halini almış bir spor, oyunu da hala içerdiğinden zıddını da kendi içinde barındırır.

Geniş kapsamlı, olarak tasarlanan tarihsel çözümler, geçmiş kalıpların ve yörüngelerin bugünkü tercihler bakımından uygun olup olmayacağını anlamamıza olanak verirler (Skocpol, 1999; 7). “Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar” isimli kitabında bu sorunun peşine düşen Franklin Foer, sporun toplumların aynası olduğunu kanıtlarcasına son yüzyılın belli başlı politik sorunlarını futbol üzerinden açıklamaya koyulur (Foer, 2012; 5). Kitlesele ilginin en yoğun olduğu futbol gibi popüler branşlar, dolayısıyla daha geniş bir sosyo-politik inceleme alanı sunar. Yüzyıllar içinde evrilen sporlar son iki asırda gördüğü kitlesele ilgi sayesinde

özellikle bazı branşlarda dev kalabalıklar yaratmıştır. Futbol, günümüz itibariyle evrensel anlamda en popüler spor olması nedeniyle bu kalabalıkların tüm yönleriyle net şekilde gözlemlenebileceği bir branştır. Bir spor müsabakasını izlemek için toplanan kalabalıklar modern devletin de ilgisini çekmiş, kontrol edilemez oluşları her ne kadar risk yaratsa da bir propaganda aracı olduğu fark edildiğinde devletler, dev stadyumlar inşa etmeye başlamışlardır. 1930’lu yıllarda başlayan ve takip eden on yıllarda devam eden stadyum inşası eğilimi, sporun propaganda aracı olarak kullanılmasının devlet tarafından keşfedildiği yıllara denk gelir. Böyle bir sözünün olup olmadığı kesin olarak ispatlanamasa da Franco’nun otoriter rejimi ile İspanya’yı yönettiği dönemde “bana seksen bin kişilik bir uyku tulumu” gerek ifadesiyle yapım talimatını verdiği iddia edilen Santiago Bernabeu Stadyumu da ister toplumu futbol ile uyutarak olsun, isterse kitlelere seslenebileceği dev bir tiyatro olarak tahayyül edilerek olsun, sporun ve spor alanının, yöneticinin bir siyasal enstrümanı haline geldiğine açık bir örnektir.

Tam da bu noktada unutulmaması gereken bir şey var ki politika, yönetenin yönetilene uyguladığı tek yönlü bir eylem değil, muktedir ile sıradan insan arasındaki yönetimsel ilişkilerin karşılıklı bir bütünüdür. Öyleyse devletin bir propaganda aracı olarak inşa ettiği dev stadyumlar aslında bir yandan da kitlelerin bir protesto mekânı olabilme özelliğini içinde barındırmaktadır. Bir stadyum, devletin kolluk kuvvetleri aracılığı ile uyguladığı meşru baskının sokağa ya da toplumsal diğer alanlara göre daha zor örgütlenebildiği ve iktidarı reddetmenin daha cesurca ifade edilebileceği bir tepki mekanına dönüşebilir. Kontrolsüz kalabalıklardan korkan otoriter iktidarların kendi kalabalıklarını yaratmak için bu mekanları inşa etmesi de bu açıdan bakıldığında ironik bir anlam taşır.

Cumhuriyetin ilk yıllarını, sporu odağına alan tarihsel bir çözümleme sunma amacındaki bu makaleye konu olan spor ve devlet kavramları üç bölümde incelenmiştir. Birinci aşamada iki kavramın birbiri ile olan ilişkisi teorik ve tarihsel boyutta değerlendirilmiş, sonrasında ise Türkiye Cumhuriyeti özelinde bu konu ayrı bir alt başlıkta ele alınmıştır. İkinci aşamada, doğrudan tarihsel süreç analiz edilmiş ve erken dönem cumhuriyet politikaları incelenmiştir. Kronolojik bir sıra ve neden sonuç ilişkisi gözetilerek oluşturulan bu bölümde Berlin Olimpiyatları’na ayrı bir vurgu yapılmasının nedeni, sporda devletçilik hamlesinin kritik anlarından birine denk gelen en büyük uluslararası spor organizasyonu olması ve Almanya’da yapılmış olmasıdır. Zira, dönemin sporda devletçilik politikalarını şekillendiren kişi dönemin en önemli Alman spor uzmanlarından olan ve Berlin Oyunları’nın organizasyonundan sorumlu olan Carl Diem’dir. Bu ilişki nedeniyle makalenin üçüncü bölümünde Carl Diem ve raporunda somutlaşan, Türkiye spor hayatındaki Alman etkisi incelenmiştir

1. Devlet ve Sporun Karşılıklı İlişkisi

Tarih öncesi çağlarda insanın yumruğunu bir silah olarak kullanabileceğini keşfetmesi ile başlayan süreçte spor mefhumu, günümüze kadar geçirdiği evrimlerde farklı formlara bürünüp farklı sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlar yeni süreçlerin nedeni olsa da hiç değişmeyen şey “bedenin güçlü tutulması” ihtiyacıdır. Bu yargı cümlesi bu makalede bilinçli bir şekilde ilk paragrafın ikinci cümlesi olarak kullanıldı. Bedenin güçlü tutulmasının “ihtiyaç” olması ve bunu kimin belirlediği, devlet ve sporun karşılıklı ilişkisini de yönlendiren ana unsurlardan biridir. Bu çalışma, bireyin kendi bedeni üzerindeki karar verme hakkı ile devletin bu hakkı kendine transfer etme çabasının tarihini spor kavramı üzerinden açıklayabilmeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda da belirli bir dönemi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonraki, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin ardından gelen kültürel dönüşüm dönemini inceleyerek yapmaya çalışır.

Beden politikalarını anlayabilmek için, sadece beden politikalarını incelemek yeterli değildir. Beden politikalarını, başta ekonomi olmak üzere ilgili çağın tüm politik ve sosyal

süreçlerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu bakış açısını ispatlar nitelikte Michel Foucault, College de France’da verdiği Biyopolitika derslerinin notlarından oluşan kitabın ismi “Biyopolitikanın Doğuşu” olmasına rağmen, kavramdan ve doğrudan beden-politika ilişkisinden kitabın (ders döneminin) ortasına geldiğinde bahsetmeye başlamıştır ve 7 Mart 1979 tarihli dersin girişinde şu ifadeyi kullanmıştır:

Gerçekten de ilk başta niyetim size biyopolitikadan bahsetmekti, fakat gelin görün ki, uzun bir süreyi, belki de çok uzun bir süreyi neoliberalizme, hatta Alman tarzı neoliberalizme ayırmış olduk (Foucault, 2015; 156).

Tam da bu nedendir ki devletin sporun yönetimini kontrol etme isteğini anlayabilmek için sporun politik alanda var oluşunu incelerken, araştırmayı oyun kavramının kökenine inerek başlatmak gerekir. Boş zamanda oynanan oyunun kendisinin bir iş haline gelmesi sonucu ortaya çıkan sporlar ister ekipmanla ister ekipmansız yapılsın, insanın ihtiyaçlarının oyuna dönüştürülmesinden doğmuştur. Avcılık yaparken kullandığı becerilerin, vahşi hayvanlardan kendini korurken kullandığı becerilerin taklidi olarak geliştirilen ilkel sporlardan başlayarak günümüze kadar gelen tüm sporları düşündüğümüzde, spor yapmanın üç ön koşulu vardır:

- Spor yapacak zaman (boş zaman)
- Kendisine yetecek olandan fazlasını üretme yeteneği edinmesi
- Ürün fazlası için “bölüşüm mekanizmasının” oluşturulması (Fişek, 1980; 15)

Önkoşulların oluşması sporu, sporun varlığı da rekabeti ve müsabakaları doğurur. Ruhani ve dinsel boyutuyla beraber düşünüldüğünde antik çağda olimpiyatlar, spor ve devlet ilişkisi dendiğinde akla gelen ilk önemli tarihsel olaylardan biridir. Tüm savaşların ateşkes ile durduğu ve barışçıl dönemin spor müsabakaları ile geçtiği olimpiyat oyunları geçici ve dönemsel birer etkinlikten ibaret olabilir fakat gençleri yetiştirme, onları bedenen kuvvetli hale getirme konusunda spor, antik dönem kent yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bu amaçla yapılan kent agoralarının daha sonraları sportif etkinliklere yeterince elverişli olmadığı görülünce erkek çocukların eğitmenler gözetiminde koşmaları, ata binmeleri, boks ve güreş yapmaları, disk atmaları için “gymnasion” olarak nitelendirilen özel kamusal spor mekanları ve alanları ayrılmış; zaman içinde gelişen gymnasionlar Antikçağ kent yaşamının vazgeçilmez merkezlerinden biri olmuşlardır (Başgelen, 2009: 7). Genç erkek bedeni, tıpkı 1930’lu yılların devlet adamlarının gördüğü gibi birer potansiyel asker bedeni olduğu için o zamanlarda da güçlü tutulmalıydı. Bu perspektifte sporun, devlet adamı açısından işlevselliği antik çağdan itibaren erkek bedeninin kuvveti üzerine kurgulanmıştır. Barış zamanında spor yapan ve güçlenen beden, savaş zamanına hazır güçlü bir askeri; güçlü ve fizik kondisyonu yüksek askerlerden oluşan bir ordu da güçlü bir orduyu ifade edegelmiştir.

Sporun devlet ile olan ilişkisini düşünürken bunu tarih çağlarında mümkün olduğunca geriye götürebilmek değil fakat bu tarihsel perspektifin, spor devlet ilişkisinin son yüz yılı ile nasıl örtüştüğünü göstermek adına bir kavramsal çerçeve çizerek çalışmayı devam ettirmek yararlı olacaktır. Sonda söylenebilecek şeyi başta söylemek gerekirse sporun, devlet açısından işlevselliği birbirini izleyen üç aşamadan oluşur:

- Askeri kapasite gelişimi (bedenin güçlendirilmesi)
- Sağlık politikaları (özellikle önleyici hekimlik alanında sağlıklı beden hedefi)
- Propaganda aracı olarak spor ve spor müsabakaları

Bu basamaklar, birinin bitip diğerinin başladığı bir dönemsel ayrıştırmayı ifade etmemekle beraber kronolojik bir şekilde olagelmıştır. Son tahlilde spor devlet ilişkisi,

propaganda aracı haline geldiği erken 20.yüzyıl evresinde de halen askeri kapasite gelişimi ve önleyici sağlık politikaların bir parçası olarak kullanılmaya devam ediyordu.

Spor devlet ilişkisinin çağlar içerisinde en son geldiği propaganda boyutunu düşündüğümüzde Louis Althusser'i hatırlamak gerekir. Devletin ideolojik aygıtlarından bahsederken Althusser, sporu da bu aygıtlar içerisine almıştır. Spor, bir kavram olarak baskı aygıtlarının yanında devletin hegemonyasını sağlamaya yardım eden ideolojik aygıtlar sınıflamasında “kültürel aygıtlar” kategorisinde edebiyat ve güzel sanatlar ile birlikte anılmıştır (Althusser, 2003; 168-169). Sporun, beden eğitimi olarak ele alındığı ulus devletler çağında yurttaşın fiziksel durumu üzerine gerçekleştirilen tüm politikalar aslında kimlik politikalarının bir parçasıdır ve devlet-vatandaş arasındaki tahakküm ilişkisini yeniden üretir. Ayrıca şunu da söylemek mümkündür ki bu politikalar gençliğin toplumsallaşma biçimlerini de belirler. Beklenti, her gencin düzenli şekilde spor yaptığı, sağlıklı bir biçimde idmanlı kalarak fiziksel kapasitesini koruduğu bir topluma ulaşmaktır. Bu sayede devlet, kendi açısından varlığının sürekliliği ve sağlamlığını garanti altına alınabileceğini düşünür (Manrique Arribas, 2014; 429).

1.1. Türkiye’de Devlet ve Spor İlişkisi

Şebnem Pala, sporun son yüzyıldaki evrimini kronolojik bir sırayla bürokratikleşme, metalaşma, küreselleşme, sanallaşma (Pala, 2005; 35-40) olarak basamaklandırır. Endüstriyel sporun, markanın, ürünün, kısacası piyasa mekanizmasının konuşulduğu günümüz spor politikalarındaki yapısal sorunları anlayabilmek için Pala'nın tasnifindeki ilk basamağa dönüp bakmak gerekir. Sporun bürokratikleşmesi süreci, yani devletlerin, sporun kendisini olmasa da yönetimini ele almak istediği dönemde, kendi ülkelerinde spor yönetimini yapılandırma biçimleri ve tercihleri bugüne yansımıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde, sporun devlet yapısı içerisinde ele alındığı tarihsel sürece girmeden önce Ahmet Talimciler'in sporun geçmişte ne olduğu ve bugüne ne olarak dönüştüğü konusunda dört maddeyle yaptığı analiz, siyasal tarihteki süreci anlayabilmek açısından faydalı bir perspektif sunabilir. Talimciler'e göre sporun kavramsal olarak geçirdiği dönüşümler şu şekildedir:

1- Spor önceleri belli bir sosyal sınıfın/kesimin boş vakitlerini geçirme (değerlendirme) faaliyeti iken, bugün kitlelere mal olmuş bir etkinliktir.

2- Önceleri organize şekilde gerçekleştirilmeyen bir boş zaman faaliyeti olan spor, yerini organize olmuş, kurumsallaşmış ve tüm dünyaya yayılmış bir faaliyetler bütününe bırakmıştır.

3- Spor artık sadece bir boş zaman değerlendirme işi olmaktan çıkmış, bu alanda çalışan bir meslek grubunun yaratılmasını sağlamıştır.

4- Meslekleşme beraberinde endüstrileşme ve ticari meta olarak sporun ve sporunun görülmesini ve kullanılmasını getirmiştir. (Talimciler, 2010; 67)

On dokuzuncu yüzyılda spor, beden eğitimi; beden eğitimi jimnastik, jimnastik de özel bir jimnastik türüyle özdeşleşmiştir. Fransa'da jimnastiğin kurucusu kabul edilen İspanyol Albay Don Francesco Amoros ve Alman beden terbiyesi öncülerinden Ludwig Jahn'ın tekniklerinin birleşiminden oluşan bu tür, Jahn-Amoros jimnastikleri olarak anılmaktadır (Fişek, 1980; 217). Modernleşmenin erken çağı bu jimnastik türlerinin askeri talimlere entegrasyonuna sahne olmuş, imparatorluklar çağı sona erip milliyetçi ve otoriter ulus devletler

çağı başladığında otoriter devletler aynı bakış açısıyla bu kez milli kimlik oluşumunda sporu, bir beden terbiyesi aracı olarak kullanmayı seçmişlerdir.

Bu bakış açısı İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde devletlerin temel bakışı haline gelmiştir. Sporun yönetimini kulüplerin kontrolünden alıp devlet yönetimine geçirmeyi planladığı 1930'lu yıllardan itibaren cumhuriyet rejimi için spor, gençliği yetiştirme hedefinin bir aracı olmuş, bunu yaparken de sporun doğrudan parti tarafından yönetildiği Alman modeli örnek alınmıştır (Talimciler, 2010; 47-48). Bazı siyasal sistemlerin, bedenleri kontrol altına almak, belli bir kalıba sokmak, tabiri caizse “hizaya getirmek” ve disipline etmek gibi hedefleri vardır (Canatan, 2011; 52). Otoriter devletler, doğaları gereği her şeyi yönetme istencinde olan, iktidarın olduğu her yerde muktedir olmaya çalışan bir tutumla varlığını sürdürürler. Dolayısıyla otoriter devletler, sporu da yönetmek istediler. Yöntemleri farklı olsa bile bunu Sovyetler Birliği de İtalya da İspanya da Almanya da yapmıştır. Odak noktaları gençliktir ve gençliği, tahayyül ettikleri gibi şekillendirmek için örgütlemek amacıyla belirli ölçüde sporu kullandılar. Çünkü spor, onlara gençliği diledikleri forma sokmaları için gerekli dinamizmi veriyordu. Bu nedenle kaçınılmaz biçimde uluslararası spor müsabakaları ve organizasyonları zamanla bir propaganda aracı haline gelecek ve her otoriter devletin hem kendi gençlerinin gücünü hem de fiziki koşullar (stadyum, tesis vs) anlamında gelişmişliğini sergileme fırsatı olarak görülmeye başlanacaktır.

Tüm bunlara ek olarak şunu da belirtmek gerekir ki, gençliği kurgularken sporun araçsallaştırılması dönem romanlarına dahi yansımıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara isimli romanında yarattığı Yıldız karakteri bir roman kurgusundan çok, dönemin siyasal önderlerinin hayalini kurduğu genç birey profilinin ütöpik halidir. Modern bir genç kız olan bu karaktere hem sanat hem de spor kimliği yüklenmiş ve hatta asıl mesleği tiyatro iken, kızın sporcu kimliğinin zaman zaman bu sanatçı kimliğine üstün geldiği vurgulanmıştır ve bu durum olumlanmıştır (Karaosmanoğlu, 2019; 216).

Sporun yalnızca beden terbiyesine indirildiği, beden terbiyesinin de hem milli kimliği oluşturma hem de gerektiğinde vatan savunmasına hazır, fiziksel olarak güçlü bir genç nesil yetiştirme hedefiyle araçsallaştırıldığı erken cumhuriyet dönemi politikalarının değerlendirileceği ikinci bölüme geçmeden önce Recep Peker ismine ayrı bir vurgu yapmak gerekir. Recep Peker, 1931-1936 döneminde tek parti rejiminin en önemli organı olan ve kararları bütün parti üyeleri için kayıtsız şartsız bağlayıcı olan CHP Genel Başkanlık Kurulu (GenBaşKur) Atatürk ve İnönü ile birlikte üçüncü üyesiydi. (Yıldız, 2010; 199-200). Dolayısıyla sporun parti ve devlet kontrolüne geçtiği yıllardaki bu pozisyonu göstermektedir ki hem Carl Diem'in davet edilmesi hem de daha geniş anlamıyla sporda devletçilik hamlesinde Recep Peker kritik bir aktördür. Yine Recep Peker'in yeni rejimin üçüncü en önemli adamı olduğu bu dönemde, bünyesinde sporu barındıran başka bir yapı da meydana getirilmiştir. Bu yapı Halkevleridir. Halkevleri partili partisiz bütün yurttaşları birleştirecek ulusal kültür yuvaları olarak tasarlanmıştı. Halkı; bilinçli, birbirini anlayan, birbirini seven, ulusal ideale bağlı bir topluluk haline getirmeyi amaçlıyordu (Şener, 2015; 261). Dolayısıyla beden terbiyesi ve spor, bu yapının temel var oluş nedeni değildir fakat bir koludur.

Recep Peker'in ve benzer düşüncede olan devlet adamlarının hedefinde gençliği, tıpkı Almanya'da olduğu gibi bir teşkilat altında toplama gayesi vardır. Bu anlayışa göre tıpkı ekonomi, eğitim ve kültür hayatının tamamı gibi spor da bir devlet işi olmalıdır. Parti devlet bütünleşmesini göz önünde bulundurulduğunda ise sporun, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün 1938 yılında kuruluşuyla devlet kademesine geçmeden önce 1936 yılında kurulan Türk Spor Kurumu ile doğrudan partiye bağlanması, Peker'in İtalya ve Almanya gezilerinden sonra iyice olgunlaştırdığı ve 1935 kongresinde, “Türkiye Cumhuriyeti bir parti

devletidir” sözüyle ifade ettiği, parti devleti projesinin doğrudan bir yansımasıdır (Yıldız, 2010; 204).

1938 yılında Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’nü kuran ve sporu başbakanlığa bağlı bu kurumla bir “devlet işi” yapan Beden Terbiyesi Kanunu, resmi öjenik eğilimlerin açık bir tezahürüdür. Gençlerin beden terbiyesi aktivitelerine katılmasını zorunlu kılar. Beden terbiyesi için yapılacak aktiviteleri askerlik gibi bir mükellefiyet olarak görür (Yıldız, 2010; 237). Dolayısıyla bu kanunun ve kanunun vücuda getirdiği kurumun varlığı, 1930’lu yıllarda devlet adamlarının güttüğü politikanın kurumsal açıdan sonuca ulaştığının kanıtıdır.

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, uluslararası spor örgütlenmelerine göre tamamen ters yapıda, siyasetçiler arasında müdahaleye yol açacak biçimde ve sporun temel ögesi olan kulüplerden kopuk biçimde sporun ulusal yönetimini yürütmüştür. (Sümer, 1988; 33). Rekabeti dışladığı için kulüpleri de sistemden dışlamıştır. Foucault’ya göre rekabet, piyasa ekonomisi alanında bir düzen ilkesidir. Ama üzerine toplumun tamamını inşa edebileceğimiz bir ilke değildir. Ahlaksal ve sosyolojik olarak rekabet birleştirici değil, daha ziyade ayrıştırıcı bir ilkedir (Foucault, 2015; 201). Toplumu birleştirmek ve Türk ulusu haline getirmek hedefinde olan bir siyasal akımın, sporun içindeki rekabet ögesini de dışlaması tutarlıdır. Burada tutarsızlık yaratan şey, spor mefhumunu ortaya çıkaran şey bizzat rekabettir, bir başka deyişle rekabet, sporun varlık nedenidir. Sporun ortaya çıkartan şey rekabet iken, rekabeti öteleyerek sporu, politik amaçlar doğrultusunda kullanma hedefi, yöneticiler açısından daha baştan başarısızlığa mahkum bir durum yaratmıştır.

2. Erken Cumhuriyet Dönemi Spor Politikaları

Kuruluş şekli, yapısı ve varoluşsal durumları ne kadar farklı olursa olsun sporun temel örgütlenme aracı kulüplerdir. Dolayısıyla devletin spor ile olan ilişkisini incelerken, spor kulüpleri ile siyasal otoritesinin ilişkisini temel almak gerekir. İmparatorluğun son döneminde Osmanlı modernleşmesi kapsamında her ne kadar askeri modernleşme içerisinde fiziksel egzersiz olarak spor kullanılsa da rejimin koyduğu kurallar gereği Türk-Müslüman tebaanın İkinci Meşrutiyet’in ilanına kadar bir kulüp kurması ve bir organizasyon çatısı altında spor yapması mümkün değildi. Bu durumun tek istisnası, padişah onayı ile kurulan Beşiktaş Jimnastik Kulübüdür. Dolayısıyla Türkiye’de erken dönem kulüpleşmenin öncüleri, futbolun icat edildiği ülke olan İngiltere’den gelmiş İngiliz vatandaşları ile kendilerine tanınan istisnalardan yararlanan Rum azınlığıdır. Kadıköy’ün Moda semtinde kurulan Moda Football Club ve Rum Elpis kulüpleri bu toplulukların kurduğu ilk kulüplerdendir (Sert, 2000; 86)

İlk kulüplerin ortaya çıktığı bu dönem Birinci Dünya Savaşı’na doğru giden bir süreç denk geldiğinden ötürü iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi’nin spor konusundaki hedefleri askeri açıdan faydalı olacak yönde gerçekleşmiştir. Haziran 1913’te Türk Gücü Cemiyeti adı verilen, hedefi gençler arasında sportif aktiviteleri ve beden eğitimini yaymak olan paramiliter bir dernek ile 28 Mayıs 1914’te benzer amaçlar taşıyan, öncülüğünü Türkçü İdeolog Ziya Gökalp ve savaş bakanı Enver Paşa’nın yaptığı Osmanlı Güç Dernekleri kurulmuştur. (Okay, 2003; 153)

Çalışmanın odağı olan Cumhuriyet döneminin betimlemesini yapmadan evvel, bu dönemin miras aldığı geç Osmanlı periyodunun toplumsal atmosferini anlamak, azınlık kulüpleri ile Türk kulüplerinin arasındaki rekabetin sadece sahadaki sportif bir rekabet olmadığını görebilmek, ileride kimlik politikaları açısından sporun ne ifade ettiğini daha iyi kavramak için Karşıyaka Spor Kulübü’nün kuruluşunda yer alan bir kişi olan Zühtü İşıl’ın,

İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası futbol atmosferi, kulüpçülük ve kulüpçülüğün gayrimüslimlerin kontrolünde oluşu bağlamında şu ifadeleri oldukça aydınlatıcıdır:

Memleket bizimdi, fakat hakim olan Türk'ten başkalarıydı... Hürriyet ilanı ile "Türk'üz" diye övünmek ihtiyacını duymaya başlamıştık, her sahada duyulan bu ihtiyaçlar bizi sporda örgütlenmeye itti (Aksoy, 1988; 35).

2.1. Sporun Politik Tarihinde Erken Cumhuriyet Dönemi

Milliyetçiliğin altın çağı olarak adlandırılabilir erken yirminci yüzyılda ve özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde devletin ve devlet adamlarının spor ile olan ilişkisi birçok ülkede otoriter bir şekilde spor alanına hakim hale gelme ve sporu bizzat devlet kademesinde yönetme isteği ile paralel gelişmiştir. Bu gelişimi, kurumların merkeze alındığı ve kurumsal dönüşümlerin incelendiği bir kurumlar tarihi halinde ele almanın ötesine geçip nedensellik ilkesi ile mukayeseli bir tahlil yapmak ve başta toplum olmak üzere diğer aktörleri de göz ardı etmeden çok yönlü ilişkiler bütünü olarak süreci analiz etmek gerekir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında spor siyaset ilişkisini incelerken bu çağı, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Dönemi – Türk Spor Kurumu Dönemi – Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü dönemi olarak sınıflamak, sporun politikasını anlamak için yeterli değildir. Bu kurumların varoluş nedenleri, neyi hedefledikleri, neden ortaya çıktıkları ve kimin amacına hizmet ettikleri önemli olduğu gibi kurumların ortaya çıkışı ya da sona erişti sürecinde sporun ve politikanın içinde yer alan tüm aktörlerin tutumu ve sürece etkisi de eşit derecede inceleme konusudur.

İlerici bir tutumla muasır medeniyetler seviyesine ulaşma gayesinde olan genç rejim, ilk yıllarında yöntem olarak liberal bir tutum benimsemiştir. Bu tutum ekonomiye yansıdığı gibi kültürel hedeflere de yansımıştır. İzmir İktisat Kongresi nasıl ki liberal iktisat yolunu temsil ediyorsa, aynı dönemde sporun ulusal düzeydeki çatı örgütlenmesi olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı da sporun yönetiminde aynı liberal tutumun temsiliydi. Sporun temel aktörü olan kulüpler, liglerin organizasyonu amacıyla kurdukları ittifakı, devletin maddi desteği ile ulusal düzeyde sporu düzenleyen bir yapıya erdirmişlerdi. Öyle ki 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'na gidişi organize eden de yine bu kurumdu. Bu organizasyona gidebilmek adına örgüte verilecek tahsisatın temini ve örgütün kamuya yararlı cemiyet olarak ilanı Ocak 1924'te yayımlanan 170 ve 171 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleşmiştir. (Atabeyoğlu, 2001; 11)

Paris'te düzenlenen ve 1924 yılında gerçekleşen olimpiyat oyunlarına Türk sporcularının da katılımı konusunda ayrı bir parantez açmak gerekiyor. Cumhuriyetin ilk yıllarında, devletin hazinesi varoluşsal harcamaları dahi güçlüklerle karşılamaya yetecek durumdayken olimpiyata gidecek sporcuları finanse ederek Türkiye takımını bu organizasyona dahil etmek hiç kuşku yok ki sadece siyaset adamlarının spor sevgisi ile açıklanamaz. Çünkü 10 liranın 1 altın ettiği bir dönemde sadece bu oyunlar için 17.000 lira ödenek vermek, devlet bütçesi için büyük bir fedakarlıktır. Üstelik bu ilk ödeneğe ek olarak, iki kafele halinde tüm sporcu ve antrenörlerin oyunlara gidebilmesi adına 50.000 liralık ek bir ödenek daha çıkartılmıştır (Atabeyoğlu, 2001; 12). Söz konusu organizasyonun gerçekleştiği tarihte yeni devlet henüz birinci yılını tamamlamamıştı. Yeni kurulan her devlet gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin de en önemli gündemi uluslararası tanınma idi. Olimpiyatlarda boy göstermenin, diğer ulusların yanında Türk sporcularını kırmızı beyaz bayrak ve yeni devletin adı ile yarıştırmamanın, meşrutiyet ve uluslararası tanınma konusunda büyük katkı yapacağı düşüncesi, kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde bu hamlenin amaçlarından biridir.

İlk on yılın sonunda, küresel ekonomik krizin yani Büyük Buhranın da etkisiyle, dünyadaki eğilime paralel olarak Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, ekonomide devletçilik prensibini benimseyerek liberal tutumdan vazgeçmiştir. Liberal ekonomik dönemdeki paralelliğin aynısı bu dönem için de geçerlidir. Sporun yönetimi konusu da tıpkı ekonominin yönetimi gibi 1930’lu yıllarda devletçi bir yola girmiştir. Bunun kurumsal çıktısı da 1936 yılında sporun doğrudan Cumhuriyet Halk Fırkası kontrolüne geçmesi anlamı taşıyan Türk Spor Kurumu; ardından bunu takiben iki yıl sonra sporun devlet bürokrasisinde kalıcı şekilde yer edinmesi ve parti kontrolünden devlet kontrolüne geçmesi anlamı taşıyan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü ortaya çıkmıştır.

Otuzlu yılların spor alanındaki devletçi spor politikaları elbette sadece ekonomide liberal görüşü bırakıp devletçi yola girilmesi nedeniyle ortaya çıkmamıştır. Bu yıllarda yapılan hamlelerin en önemli işaretini aslında 1926 yılında bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün kendisi vermiştir. Türkiye’de sporun ulusal düzeyde o dönemdeki en üst yönetimi olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, 1926 yılının Eylül ayında üçüncü genel kongresini gerçekleştirmiş, kongrenin iki gün sonrasında ise yönetime seçilen delegeler Milli Eğitim Bakanı eşliğinde Çankaya’ya kabul edilmiştir. Spor yöneticilerinin ziyareti sırasında Atatürk, belki de spora ve sporun yönetimine bakış açısını en net şekilde sergilediği uzun bir konuşma yapmıştır.¹ Günümüzde dahi neredeyse herkesin ezbere bildiği “ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklı olanını severim” cümlesini de bu konuşmada zikretmiştir (San, 1999; 115-121).

Gençlerin beden terbiyesi, gürbüz ve yavuz olması hedefi nedeniyle dolaylı olarak bir ırk ıslahı çerçevesine de oturtulabilecek bu bakış açısını özetleyen, günümüz insanının dahi aşına olduğu bir diğer cümle de “sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” sözüdür. İlerici, aydın ve modern bir toplumu oluşturacak gençliği yetiştirme hedefinde olan yeni devletin siyasal erki, ilerici ve sağlam bir zihin için sağlam ve sağlıklı bir bedeni önkoşul olarak görüyordu. Bu bakış açısı toplumu, organizmacı bir bakış açısında değerlendiren dönemin politik görüşü ile de tutarlıdır. Öyle ki bir toplumun “sağlıklı” olabilmesi için bireylerin de sağlıklı ve sağlam olması gerekir. Bu çalışmanın başlarında bahsedilen ve sporun sağlık politikalarında da kullanıldığı evre, cumhuriyetin erken yıllarında bu safhada görülmektedir. Otuzlu yılların hükümet programlarının açıklandığı meclis konuşmalarının içeriğinde spor meselesinin, askeri meseleler ve sağlık meselelerinden bahsedildiği paragrafların ardından ya da önünden geldiği görülecektir. Örneğin Celal Bayar Başbakanlığında kurulan hükümetin programının ve hedeflerinin açıklandığı ve 08.11.1937 tarihinde gerçekleşen meclis oturumunun ikinci bölümünde Bayar, “milli kültür içerisinde mütalaasını zaruri gördüğümüz sporu, profesyonel şampiyon yetiştirmek için istemiyoruz” ifadesini kullandıktan birkaç cümle sonra ordu konusuna girmiştir (Neziroğlu ve Tuncer, 2013: 281). İkinci Dünya Savaşı ve takip eden dönemde bir eğitim işi olarak ele alınmaya başlanan spor konusunda yeni Başbakan Recep Peker, 14.08.1946 tarihli meclis oturumunda sporu Milli Eğitim işleri başlığında değerlendirmiş, her tür spor işlerinin öğretici kadrolarının yetişeceği yüksek beden terbiyesi enstitüsü açma hedefinden bahsetmiş ve bundan sadece bir cümle sonra sağlık işleri başlığına geçiş yapmıştır (Neziroğlu ve Tuncer, 2013: 424).

Bir sağlık, ırk ıslahı ve hepsinden önemlisi paramiliter bir bakışla askeri bir mesele olarak düşünülen; gençliği örgütleme aracı, onların bedenini terbiye ederek dinç ve diri tutma amacı güden devletçi spor anlayışının “kitleler için spor” felsefesini yerleştirmesindeki en önemli engel “rekabet” kavramıdır. Spor, hangi branş olursa olsun özünde rekabeti barındırır, antik çağlardan beri, bir boş zaman aktivitesinden işin kendisine dönüşüp branşlaşmasına neden

¹ Konuşmanın tam metni için bkz. Haluk San, **Türk Spor Tarihinde Atatürk**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Aralık 1999, s. 115-121

olan en önemli şey kitlelerin ilgisini çekmesidir. Bu ilginin nedeni de rekabet unsurudur. Topluluk, yarışmayı ve mücadeleyi izlemek istediği için tribünde bulunur. Sporcuyu daha iyi olmaya sevk eden en itici unsur da rekabettir, diğerlerinden daha iyi olma isteğidir. Sporu kullanmak için sporun özünde bulunan bu kavramı bertaraf etmek, devletçi bakış açısının en büyük çelişkisidir. Öyle ki rekabetin kaynağı olarak gördüğü kulüpleri kontrol altına almaya çalışacak, federasyona bağlayacak ve bir adım daha öteye giderek kanunla kimi kulüpleri birleştirecek, renklerini belirleyecek ya da yok sayacak bir noktaya gelecektir. Bunu yaparken mevcut kulüplerin yerini alacak ve devletin spor mantığı ile çalışacak yeni kulüpler, idman ocakları, gençlik birlikleri meydana getirecektir. Günümüzde adında idman yurdu, gençlik kulübü ya da gençler birliği kelimelerini taşıyan kulüplerin kuruluş yılları çoğunlukla bu politikaların gerçekleştiği dönemlere denk gelmektedir.

Öz bir ifadeyle sonlandırmak gerekirse, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 29 Haziran 1938 tarihli meclis oturumunda sarf ettiği kanun ile ilgili şu özleri, Beden Terbiyesi Kanunu'nun varoluş nedenini açıklar:

Her rejim kendine layık bir vatandaş tipi bulmuştur ve onu arar. İstibdat rejiminin vatandaşının tipi malumdur. Bizim Atatürk rejiminin, Kemalist inkılabın rejiminin adamı güzel vücutlu, sağlam düşünceli, cesur, vakur, hakkını ve fikrini her yerde müdafaa eden, neşeli ve ciddi olmaktan ibarettir. Bizim aradığımız budur. Bu beden terbiyesinden maksat, fikri, seciyevi ve ahlaki terbiyedir. Bizim rejimin istilzam ettiği tip budur (Yıldız, 2010; 237)

2.2. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları

Modern Olimpiyat Oyunları tarihinde ilk kez altın madalya kazandığımız ve ilk kez kadın sporcu gönderdiğimiz 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nı (Atabeyoğlu, 1997; 59) ayrı bir başlıkta ele alan ve politik anlamını betimlemeyi amaçlayan çalışmanın bu bölümüne bir alıntı ile başlamak, olimpiizm fikrinin doğuşu ile ilgili öz bir anlatı yerine geçecektir:

Pierre de Coubertin'in Olimpiyat Oyunlarını canlandırırkenki amacı sadece eski Yunanistan'a saygı sunmak ve halkların dostluğunu spor aracılığıyla yüceltmek değildi. O dönemin birçok Fransız'ı gibi o da sporun ülkenin gelişmesine yardımcı olabileceğini düşünüyordu. O, genç Fransızlarda bir yarışma fikri uyandırmak ve onları diğer uluslarla mücadele ederken görmek istiyordu. 1870 yılında Prusya'nın Fransa karşısında elde ettiği zafer, askerlerin iyi fizik kondisyonuna dayalı bir askeri antrenmanın sonucu olarak algılandı. Sözgelimi 3. Cumhuriyet döneminde birçok jimnastik ve atıcılık kulübü kurulmuştur ve bunların tümünün programı, vatan topraklarını korumaya yöneliktir (Boniface, 2007; 77)

Otoriter yönetimler 1930'lu yıllarda yoğunlaşan biçimde kendi insanını yaratmaya çalışmıştır. Bu kimi zaman "üstün Alman genci" olarak kurgulanmış, kimi zaman "yeni Sovyet insanı" olarak hedeflenmiş, kimi zaman da "çağdaş Türk genci" olarak düşünülmüştür. Yaratılmaya çalışan yeni insanın hedefinin ortak noktası gençliktir. Otoriter rejimler, tahayyül ettikleri toplumu yaratmaya elbette gençlikten başlamışlar ve onları şekillendirmeye çalışmışlardır.

Bu dönemde gerçekleşen olimpiyat oyunları ise farklı uluslardan gelen genç sporcuların yarıştığı bir sportif organizasyon olmanın ötesinde "yeni insan" modellerinin rekabet içine girdiği bir algıyla yönetilmiştir. Propaganda ve propagandanın kurumsallaşması konusunda çağdaşlarına belirgin bir fark atmış olan Nazi iktidarı, 1936'da düzenlenen Berlin Olimpiyat Oyunları'nı bir fırsat olarak görmüştür. Nazi rejimine gelecek uluslararası bir müdahale ihtimaline karşı bir barış mesajı anlamı taşıyan olimpiyatlar aynı zamanda rejimin yarattığı Alman gencinin de başarısını göstermek için bir fırsat olarak görülmüş, kazanılan madalya

oranında %25 ile büyük bir başarı elde eden Almanlar böylelikle rejimin hem siyasal hem de beşeri açıdan en üst seviyede olduğu mesajını tüm dünya ile paylaşma fırsatı bulmuştur (Güzelipek, 2017; 30).

İlerleyen yıllarda soykırıma kadar varacak politikalara evirilen üstün Alman ırkını yaratma hedefinin sınav sahnelerinden biri olduğu için Berlin oyunları ister istemez rakipleri de bu algıya doğru çekmiştir. Öyle ki, sahada yenilen sporcunun aslında gençlik politikalarında yenilen bir ülke olabileceği ihtimali kimi ülkeleri kimi branşlarda sporcu göndermek konusunda kuşkulandırmıştır. Bu düşüncenin bir tezahürü olarak, futbolcuların ve hatta ilk kez olimpiyat oyunlarında yer bulan bir branş olan basketbolcuların dahi götürüldüğü bu olimpiyata Türkiye, olimpiyat oyunları dendiğinde akla gelen ilk branş olan atletizm takımını göndermemiştir.

Spor alanındaki rekabetin sadece sportif bir rekabet olmaktan çıktığı bu oyunlar yüz metre finalinde birinci olan Amerikalı siyahi atlet Jesse Owens'ın ten renginden ötürü Hitler tarafından tebrik edilmemesi ve Hitler'in ödül töreni öncesinde stadyumu terk etmesi başta olmak üzere pek çok olaya sahne olmuştur. Ayrıca olimpiyat meşalesi fikri, olimpiyatların izole bir ortamda yapılmasını sağlayan ve sporcuların hem daha rahat etmesi hem de konsantrasyonunu güçlendirirken farklı ülke sporcularıyla sosyal ilişkiler kurmasını da sağlayan "olimpiyat köyü" gibi yenilikler de ilk kez bu oyunlarda gerçekleşmiştir. 1936 Olimpiyat Oyunları'nın yapıldığı olimpiyat köyü, halen Berlin şehri sınırları içerisinde sportif etkinliklerin devam ettiği canlı bir müze halinde yaşamına devam etmektedir. Almanya'nın köklü kulüplerinden Hertha Berlin Spor Kulübü'nün tesisleri, kulüp binaları bu köyün sınırları içerisinde yer almakta, Hertha Berlin futbol takımı maçlarını, bu olimpiyat için inşa edilen stadyumda oynamaktadır.

3. Türk Modernleşmesi Açısından Sporda Devletçi Hamlede Alman Etkisi

Türkiye Cumhuriyeti açısından sporda devletçilik hamlesi Carl Diem'in 1933 yılında yazdığı ve Alman modeline benzer bir modeli Türkiye için tasarladığı raporuyla fiilen başlamış olsa da Türk modernleşmesi içinde Alman uzmanların etkisi daha eskiye dayanır. Başlangıcı on beşinci yüzyıla kadar uzanan Türk-Alman ilişkileri 1721 yılında İstanbul'a gönderilen Prusya elçisi Johannes Jorgowsky ve 1739 yılında gönderilen Johan de Satler sayesinde daha da gelişmiştir. Emeklilik ve istifa durumu nedeniyle maddi sebeplerle Osmanlı ordusuna katılanları hariç tutarsak resmi davet sonucu sözleşme imzalayarak gelen ilk Alman askeri uzman Helmut von Moltke, Kasım 1835'te göreve başlamıştır (Kış, 2017; 13-17).

Osmanlı ordusundaki askeri modernleşme sürecinde süreklilik arz eden Alman generallerden belki de sporun politik tarihi açısından en önemlisi Mareşal Colmar von der Goltz'dur. Kendisinin kurucusu olduğu, Almanya'daki gençlik teşkilatının büyük yararlarından bahsederek, böyle bir teşkilatın Osmanlı'da da kurulması gerekliliğini "gerçek bir ordunun arkasında, her zaman güçlü bir gençlikten oluşan bir ihtiyat ordusunun bulunması gerektiği" sözleri ile ifade eden Mareşal von der Goltz, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya bu konuda bir proje sunmuştur (Ateş, 2012; 343) İlgili dönemde bir izci derneği şeklinde örgütlenen ve gençliğin katılımını gönüllülük esasına dayandıran bir dernek bulunuyordu. Fakat bu yeterli görülmemiştir. Ağustos 1914'te Almanya ile ittifak anlaşması yapılmıştı ve Kasım 1914'te Osmanlı imparatorluğu savaşa girmişti. Savaşın her an askere çağırılacak genç nüfusun tamamının askerliğe hazır bulundurulması yönünde ortaya çıkardığı acil ihtiyaç, mevcut bulunan gönüllü gençlik derneğinin ilga edilip, Goltz'un önerisi dikkate alınarak Osmanlı Genç Dernekleri'nin kurulmasına neden olmuştur (Ateş, 2012; 348)

Birinci Dünya Savaşı ardından ortaya çıkan yapıda spor, askeri bir amaç doğrultusunda kullanımının yanı sıra propaganda işlevi de kazanmış, ulus devletler çağında her ülke, kendi insanını temsil eden genç nüfusunu şekillendirme çabasına girmiştir. Dönemin en büyük ve tek uluslararası spor organizasyonu olan modern olimpiyat oyunları ise artık sadece bir spor müsabakası olmaktan çıkıp farklı uluslarının gençlerinin, dolayısıyla o ülkelerinin gençliğe dair politikalarının yarıştığı bir yer haline doğru evrilmiştir. Bu eğilimin tavan yaptığı yer ise Berlin Olimpiyat Oyunları olmuştur.

1936 yılında gerçekleştirilen Berlin Olimpiyat Oyunları, yalnızca sportif alanda rekabetin bir uluslar yarışına dönüştüğü etkinlik anlamını taşımıyordu. Hitler ve iktidar anlayışına göre bu olimpiyat oyunlarındaki tesisleşme ve fiziksel koşulların gösterişli olması, dikkatleri kendi rejimine çevirecekti. Rejimin kendisinin, total bir bakış açısıyla diğerlerinden üstün olduğunu ispatlama çabası da sporun propaganda aracı olarak kullanılmasının bir parçası olarak düşünülmelidir. Hitler, 1933 yılında iktidara gelmesini takiben anayasayı değiştirip siyasal rakiplerini saf dışı bırakarak diktatörce bir erk ele geçirmiş, ardından da silahlı kuvvetleri güçlendirme çabasına girmiştir. Ordunun beşeri kaynağı olarak gördüğü gençleri ise Hitler Jugend ile örgütlemesi de bu çabaların başlangıcında gerçekleştirdiği politikalarından biriydi (McNeill, 2013; 705).

Almanların, gençliği örgütleyerek sporu devlet yönetimine almaları, her yaşta Alman'ın spor yapmasını sağlayacak bir yapı oluşturma çabalarının daha ilk yıllarında Türk politikacılar tarafından fark edilmiş ve örnek alınmıştı. Türk modernleşmesi içerisinde Alman etkisinin tarihi, 1930'ların çok daha gerisine dayanıyordu. Cihan Harbi'ne aynı safta girmeye neden olan bu tarihsel ortaklığın da yardımıyla Türkiye spor hayatında devletçi yönelim, örnek model olarak Almanya'yı almıştı.

Alman gençlik politikaları ile genç Türkiye Cumhuriyeti'nin amaçladığı politikaların örtüşmesi, araştırmacıyı anakronik bir yanılmaya düşürmemelidir. Bu durum cumhuriyet rejiminin Nazi sempatisini ya da ırkçı olduğunu göstermez. Cumhuriyet liderlerini, gençlik politikaları açısından Alman örneğini seçmesi nedeniyle Nazizm üzerinden değerlendirmek ya da Nazizm ile eşdeğer tutmak yanlış olur. Çünkü 1933'te Türkiye'ye davet edilen spor uzmanının geldiği dönemde Nazi partisi henüz iktidara gelmiş ve agresif dış politika hedeflerine yahut içeride soykırıma kadar varacak toplumsal mühendislik sürecine girişmemiştir. Türk siyasetçilerinin 1933 yılında Almanları örnek alması ve spor uzmanı Carl Diem'i çağırmasındaki tek neden, gençliği örgütlemek konusunda benzer bir eğilimde olması ve bunu sonuca ulaştırmış olmasıdır.

Alman etkisinden bahsederken farkları da vurgulamak gerekir. Alman yöntemi her ne kadar organizasyon anlamında örnek alınan bir model olsa da amaçlar noktasında net bir zıtlık vardır. Gençliği spor üzerinden örgütlemek hedefi neyi amaçlıyordu diye sorduğumuzda Alman ve Türk örneğindeki fark aslında dış politika farkı ile açıklanabilir. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin iktidara gelişiyle Alman dış politikası yıllar içinde "revizyonist" bir hal alırken, yeni devleti kuran ve bölgesinde var oluşunu sağlamlaştırmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti ise "statükocu" bir dış politika benimsiyordu. Bu nedenle Alman gençlik örgütü Hitler Jugend, Alman gençliğini daha agresif öğeler ve revizyonist amaçlarla yetiştirilirken, Türk gençliğinin birinci vazifesi, gerektiğinde ve ilelebet vatani "müdafaa" etmek olarak belirleniyordu, saldırmak değil.

Farklı devletlerin modelleri incelenmiş, gözlemler aktarılmış olsa da örnek alınan modelin ülkede uygulanması için bu modelin mimarı, Hitler Jugend'in kurucusu Carl Diem Türkiye'ye resmi olarak davet edilmişti. Ayrıca Diem, 1936'da düzenlenecek olan Berlin Olimpiyat Oyunlarının da komite başkanı olacaktır. Bu durum, bir aktör olarak Diem'in spor

alınındaki yetkinliğini anlamaya yardımcı olur. Diem'in Türkiye seyahati bizzat devleti yönetenlerin talebi ve organizasyonu ile olmuş, Alman uzman Türkiye'deki gözlemlerinin ardından Türk siyasetçilerine, sporda devletçi yönetim konusunda bir harita niteliği taşıyan raporunu yazmıştır.

3.1. Carl Diem ve Raporu

Türk siyasal hayatında Kadro Dergisi, ekonomide devletçi modelin yazınsal anlamda yol göstericiliğini yapmıştır. Devletçi ekonomik modelin ne olduğu ve neden gerektiği konusunda bir propaganda işlevi olan derginin rolünün bir benzerine kültürel alandaki dönüşümlerde de ihtiyaç vardır. 1932 yılında kurulan Halkevleri'nin spor şubeleri de sporda devletçi modelin yaygınlaşması ve ideolojik altyapısını oluşturmak için çalışmışlardır. Dolayısıyla Halkevleri'nin yayın organı olan Ülkü Dergisi, Kadro Dergisi'nin ekonomide yaptığını kültürel alanda yapmaktaydı. Bu dergide yer alan spor makaleleri de sporda devletçi modeli, kitleler için spor anlayışını yerleştirmeye çabalamaktaydı.

Sadece yazınsal anlamda teşvik ve Halkevleri bünyesinde yapılan sportif aktiviteler yeterli değildi. Spor alanındaki dönüşüm, sporda devletçi model ve devletin kontrolünde sporun bir "beden eğitimi" aracına dönüşebilmesi için bunu uygulayan örnek bir yapı aranmış, farklı ülkelere yollanan spor adamları yahut diplomatlar o ülkelerin spor hayatları hakkında gözlemlerini yazmıştır.

Ülkenin spor alanında ilerleyeceği yolu, devletçi anlamda spor politikalarını uygulayacağı süreci sadece Türk diplomatlar ya da spor adamları tarafından yazılan, yurtdışı seyahatlerinde yapılan gözlemler ile oluşturulmuş raporlara dayandıramayacağı açıktır. Bu nedenle, tıpkı medeni kanunda İsviçre örneğinin alınması gibi sporda devletçilik konusunda da bir örnek gerekmektedir. Osmanlı modernleşmesinin ve imparatorluğun son döneminde yapılan, özellikle orduda gerçekleşen modernleşme hamlelerinin başını çeken Almanlardı. O kadar ki, Birinci Dünya Savaşı sırasında en önemli cephelerden Çanakkale Cephesi'nin komutanı dahi bir Alman General idi. Alman etkisinin bu sürekliliği ile Almanların gençleri örgütlenme konusunda, Türkiye'nin hedeflediği şeyin benzerini halihazırda yapmış olmaları birleşince, cumhuriyet rejimi yöneticileri, sporda devletçi hamle konusunda aradıkları örneğin Alman örneği olduğuna kanaat getirdiler.

Bu doğrultuda Alman gençlik teşkilatı Hitler Jugend'in kurucusu olan Alman spor adamı Carl Diem Türkiye'ye resmi kanallar ile davet edilmiştir. Bu davet, partinin sporda devletçilik hamlesindeki politikalarda rol alan Recep Peker'in öncülüğünü yaptığı siyasetçilerin temasları ile gerçekleşmiştir. 1933 senesinin daha ilk aylarında Almanya'daki Türk büyükelçiliği tarafından hazırlanan ve "1933 senesinin ilk aylarında Almanya" başlığını taşıyan rapor, bu hamlenin öncül adımı olarak görülebilir.

Doğrudan Carl Diem ile resmi temaslar ise bu işle görevlendirilen Bolu Milletvekili Hasan Cemil Bey'in mektupları ile oluyordu. 24 Mayıs 1933 tarihli bir mektupta Hasan Cemil Bey, detaylarını verdiği bir teşkilat kurulması hedeflendiği, inceleme yapmak üzere kendisinin eylül ekim aylarında ülkeye davet edildiğini iletliyordu. Bu mektubun içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla ikili daha önce Berlin'de görüşmüş, bu ziyaret süresince masrafları karşılamak adına kendisine ödenecek para konusunda da anlaşmışlardır (BDA Cumhuriyet Arşivi; 1933; 83-84).

Bu anlaşmaya uygun olarak Diem, eşiyile birlikte 16 Eylül 1933 günü trenle İstanbul'a ulaşıyor ve buradan da yine tren ile Ankara'ya giderek görevine başlıyordu. Ankara'daki temaslarının ardından partiden ihtiyacı olan bilgi ve belgeleri temin ederek Türkiye'de görevi sırasında ziyaret edeceği noktalara Eskişehir ile başlıyordu. Samsun, Sivas, Kayseri, Adana, Konya, Alman spor uzmanının ziyaret edip incelemelerde bulunduğu diğer illerden bazılarıdır.

Ayrıca Diem, İstanbul'a ikinci kez gidiyor ve 27 Eylül günü Fenerbahçe ile başladığı üç büyük kulüp ziyaretlerine sırasıyla Galatasaray ve Beşiktaş ile devam ediyordu (Milliyet, 1933; 5).

Carl Diem, kendisinin davet sürecindeki yazışmalardan birinde ifade ettiği gibi sonrasında Ankara'da esas tetkikleri yapıyor ve *salahiyettar makamlarla sıkı temasa girerek planları arzu edildiği tarzda* hazırlayarak partiye sunuyordu (BDA Cumhuriyet Arşivi. 1933; 30). Carl Diem'in gözlemleri sonucu yazdığı ve Almanya'daki modeli Türkiye'ye uyarladığı bu rapor doğrultusunda Türk sporunda devletçi hamle aradığı yol haritasını buluyor ve 1938'de Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün kurulmasına varacak süreci başlatmış oluyordu.

Yiğit Akın, 2004 yılında yayınladığı ve erken cumhuriyet döneminde beden terbiyesi ve sporu ele aldığı kitabının elli dokuzuncu dipnotunda Almanca künyesini vererek Carl Diem'in raporunun henüz bulunmadığını şu şekilde ifade ediyordu:

Spor tarihimizle ilgili bu önemli belgeyi bulmak için Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerinde ve Köln Carl Diem Enstitüsü arşivinde yoğun çaba sarf ettim ancak başarılı olamadım. Daha sonraki çalışmalara ışık tutması açısından raporun künyesini burada vermeyi gerekli buluyorum (Akın, 2004; 71)

Araştırmacıların bulamadığı ve Yiğit Akın'ın bulunmasını umarak referans verdiği bu rapor, bir lisansüstü öğrencisi tarafından Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde bulunmuş ve tam metin olarak orijinal haliyle yüksek lisans tez çalışmasına eklenmiştir (Tokatlıoğlu, 2013; 114-167). Kabul tarihinden itibaren ulusal tez merkezi veri tabanında açık erişimde bulunan bu tez çalışmasında paylaşılan rapor, şu 18 başlıktan oluşmaktadır:

- 1- Özet
- 2- Görev Dağılımı
- 3- Spor Kanunu
- 4- Spor Liderliğinin Düzeni
- 5- Spor Müdürlüğü (Dairesi)
- 6- Gençliğin Spor Vazifesi
- 7- Okul Öncesi Jimnastiği
- 8- Okul Dönemi Jimnastiği
- 9- Gazi Gençliği
- 10- Spor Birliği
- 11- Kültür Birliği
- 12- Spor Yönetimi
- 13- Randıman Denemesi Şenlikleri
- 14- Antrenör Eğitimi
- 15- Spor Sahası
- 16- Kahramanlık Yüzüğü
- 17- Askeri Spor için Not

Carl Diem'in raporunu içeren arşiv belgesi içerisinde bir de nizamname bulunmaktadır (Tokatlıoğlu, 2013; 168-190). Bu nizamname, Türkiye'de gençliği bir teşkilat altında toplamak isteyen devlet adamlarının ileride kurmayı hedefledikleri kurum (1938 yılında kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü) için 1933 yılında hazırlanan bir taslaktır. Kanun metni ile Diem'in taslağı birebir aynı değildir fakat ciddi benzerlikler taşımaktadır. Diem'in yazdığı nizamname taslağı ile Beden Terbiyesi Kanunu arasında doğrudan bir ilişki vardır. Hem bu doğrudan ilişkiyi hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde gerçekleşen sporda devletçi hamledeki rolünü en net biçimde bizzat Carl Diem'in kendi yazdığı aşağıdaki satırlardan açıkça anlamak mümkündür:

Atatürk'ün hükümetinin tanıdığı, ilkin yalnızca Batı örneğine göre, ama geleneksiz olarak ortaya çıkmış ve tek yanlı olarak yarışmacı karşılaşmalara yönelmiş spor kulüpleriydi. Hükümet inisiyatif aldı ve kendi çevresindeki kişilerden bir spor danışma kurulu (Teknik Heyet) kurdu. Halk Partisinin Genel Sekreteri kurulun yönetimini üstlendi ve Alman bir bilirkişiyi, 1933 yılında Türkiye'ye gelen ve bir yasa önerisi hazırlayan Diem'i, görevlendirdi.² Bu yasaya göre, beden eğitimi için bir devlet dairesi ve en üst düzeyde bir Türk spor birliğine ek olarak, bir gençlik birliği ve eş zamanlı olarak spor çalışmalarını da üstlenecek kültür derneklerinin kurulması gerekiyordu. Gelişme döneminde derneklerdeki yöneticilerin/kulüp başkanlarının bunlardan seçilmeleri, ama onaylama için devlete önerilmeleri gerekiyordu, devlet de bu sırada Spor Genel Müdürlüğüne kendi memurlarını atayacaktı. Taslak Türk makamlarınca çalışıldı ve Meclis tarafından 20 Haziran 1938'de kabul edildi. Genel Müdürlüğe ilk önce Berlin Yüksekokulunda öğrenim gören Albay Celal Göğdağ ve daha sonra Nizamettin R. Kırsan getirildi. Planlarda öngörülen, Diem'in yönetmesi düşünülen, İkinci Dünya Savaşının engellediği Yüksekokul daha henüz kurulmadı, buna karşın, şimdi Atatürk adını alan Ankara'daki jimnastik öğretmenleri semineri öyle kurulmuştur ki, eğitim çalışmaları genel kabul görmüştür (Diem, 1967; 1085-1087).

Sonuç

Toplumsal bir eylem olmasından ötürü spor mefhumunun çerçevesi içerisinde değerlendirilen hiçbir olayı, bulunduğu çağın siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Spor ekonomisi ya da spor hukuku gibi net bir sınır çizilmediğinden dolayı sporun politika ile olan ilişkisi, sosyal bilimler içerisinde hep tek yönlü düşünülmüş, devletin spor politikaları baz alınarak bir kurumlar tarihi anlatısı üzerinden bu ilişki değerlendirilmiştir. Sporun siyaset ile olan ilişkisi düşünüldüğünde, politik süreçlerin çok aktörlü ve karşılıklı ilişkilere dayandığı unutulmadan değerlendirme yapılmalıdır. Bu nedenle bu ilişki biçimini doğru yansıtmak için kavram, "spor politikası" değil de "sporun politikası" şeklinde kullanıldığında, ifade ettiği şeyi daha fazla yansıtacaktır.

Erken dönem cumhuriyet tarihi içerisinde devletin spor ile olan ilişkisini incelerken de aynı şekilde sporun politikası, temel kavramsal çerçeve olmalı, sadece devletin hamleleri değil diğer aktörlerin, toplumun, basın, bireyin, çocuğun ve kadının varlığı da göz ardı edilmeden çok yönlü ilişkiler ağı içerisinde tarihsel gerçeklik bütünsel olarak değerlendirilmelidir.

Erken cumhuriyet evresinde spor ve spor yapma eylemi, bireysel özgürlükler çerçevesinde kişinin spor yapma hakkından, sporun bir yurttaşlık görevine dönüştüğü ve

² Diem, burada kendinden üçüncü bir kişi gibi bahsetmiştir.

bedenini sağlam tutma sorumluluğu yüklendiği “devlet ödevine” dönüşmüştür (Fişek, 1980; 123). Sporun artık devletin doğrudan bir kademesinde yönetilmesi anlamını taşıyan ve bugüne Gençlik ve Spor Bakanlığı olarak gelen yapının ilk kuruluşu 1938 Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü’dür. Başbakanlığa bağlı bu devlet kurumunun ilk yöneticisi bir generaldir. Başlı başına bu durum bile sporda devletçiliğin cumhuriyetin ilk yıllarında hedeflediği şeyi açıkça sonuca erdirdiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu general, gelecekte zafer kazanmanın tek yolunun atletik bir gençlik yaratmaktan geçtiğini söylerken Alman örneğine olan hayranlığını belirtiyor ve *“bizim gençliğimizin tek eksiği Almanya’da olan ve gençliği örgütleyen bu tarz bir teşkilattır, orada gençlik teşkilat altındadır, binlerce kol aynı anda kalkıyor, binlerce genç kendi milletinin sesini haykırıyor”* demecini veriyordu (Akın, 2004; 149).

Kuruluşunun ilk yıllarında siyasal ve ekonomik otoritesini sağlayan devlet, cumhuriyet rejiminin ikinci on yılında kültürel politikaları gerçekleştirmeye koyuluyor, 1933 yılı başta üniversite reformu olmak üzere birçok modernleşme hamlesinin gerçekleştiği bir yıl olarak tarihte yerini alıyordu. Sporda devletçi hamlenin yol haritasını çizen Alman uzman Carl Diem’in ülkeye gelişinin de aynı yılda olması bir tesadüf değildir. Rejim, sporun yönetimini bir anlık kararlar, bir oldu bitti ile kontrol altına almamıştır. Sporda devlet kontrolü, 1930’lu yıllarda gerçekleşen planlı politikalar ve uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. 1938 yılında Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü ile kendini sporun yönetimin en tepesinde kurumsallaştıran devlet mekanizması bu tarihten sonra farklı isimler ve statülerle Türkiye’de spor hayatını kontrol etmeye, müdahil olmaya ve yönetmeye devam etmiştir.

Günümüzde bütçe anlamında en büyük saydığımız kulüplerin dahi maddi devamlılığı, devletin spor hayatı içerisindeki varlığını görmeden, kulüplere öz kaynaklarını yaratacağı maddi ortamı sağlayıp sağlamadığını düşünmeden anlaşılamaz. Milyonlarca Euro transfer bedeli ödeyen kulüplerin vergi borçlarının silinmesinin asıl nedeni de ancak görünen ekonomik ilişkilerin ardını inceleyerek, kulüplerin gelir kaynaklarını ve bunu oluşturabilme konusunda karşısına çıkan bürokratik engelleri görerek mümkündür. Türkiye’de sporun gelişebilmesi için ilk yapılması gerekenlerden biri devletin ve siyasal otoritenin sporun yönetimindeki mevcut konumu, kulüplerin öz kaynaklarını yaratabilmesi için neler yapılabileceğinin tartışılması ve devletin sporun yönetiminde kendini daha az müdahaleci biçimde yeniden konumlaması ile mümkündür.

Kaynaklar

- Akın, Yiğit (2004), *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Aksoy, Yaşar (1988), *Karşıyaka Spor Kulübü ve Kaf Sin Kaf Tarihi*, İzmir: Hisdaş Yayınları
- Althusser, Louis (2003), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev.: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları
- Atabeyoğlu, Cem (1997), *Olimpiyat Oyunlarının 100 Yılında Türkiye*, İstanbul: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları.
- Atabeyoğlu, Cem (2001), *Sporda Devlet mi, Devlette Spor mu*, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları
- Ateş, Sanem Yamak (2012), *Asker Evlatlar Yetiştirmek*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BDA Cumhuriyet Arşivi, *Belge No: 490.01-1116.75.2*
- Boniface, Pascal (2007), *Futbol ve Küreselleşme*, çev.: İsmail Yerguz, NTV Yayınları
- Canatan, Kadir (2011), *Beden Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap
- Diem, Carl (1967), *Weltgeschichte des Sports, Band 2, Der Moderne Sport*, Stuttgart: Cotta Verlag
- Fişek, Kurthan (1980), *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi: Dünyada-Türkiye'de*, no:445, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
- Foer, Franklin (2012), *Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Foucault, Michel (2015), *Biyopolitikanın Doğuşu*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Güzelipek, Yiğit Anıl (2017), *Uluslararası İlişkiler ve Spor*, İstanbul: Cinius Yayınları
- Halidi, Gülay (2017), *Üç Öjeni Distopyası: Kızıl Nehirler, Cesur Yeni Dünya, Gattaca*, Türkiye Biyoetik Dergisi, vol. 4, no. 3, s. 111-117
- Huizinga, Johan (2010), *Homo Ludens; Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2019), *Ankara*, 38.bs, İstanbul: İletişim Yayınları
- Kış, Salih (2017), *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*, Konya: Palet Yayıncılık
- Manrique Arribas, J.C. (2014). *Actividad física y juventud en el franquismo (1937-1961) / Physical activity and youth in the Franco dictatorship (1937-1961)*, Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte, vol. 14 (55) pp. 427-449.
- McNeill, William H. (2013), *Dünya Tarihi*, 15.bs, İmge Yayınevi
- Milliyet Gazetesi, 28 Eylül 1933,

Neziroğlu, İrfan; Yılmaz, Tuncer (2013), *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, cilt 1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları

Okay, Cüneyd (2003) *Sport and Nation Building: Gymnastics and Sport in the Ottoman State and Committee of Union and Progress, 1908-18*, International Journal of History of Sport, vol.20, no 1

Pala, Şebnem (2005), “Anlam Ufuklarında Bir Kaynaşma: Oyun ve Spor”, *Toplum ve Bilim – Sayı 103* içinde, İstanbul: Birikim Yayıncılık.

Pope, Steven Wayne; Nauright, John (2010), *Routledge Companion to Sports History*, Oxford, Routledge Press

San, Haluk (1999), *Türk Spor Tarihinde Atatürk*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları

Sert, Mahmut (2000), *Gol Atan Galip: Futbola Sosyolojik Bir Bakış*, İstanbul: Bağlam Yayınları

Sümer, Rıza (1988), *Sporda Demokrasi*, Ankara: Güven Matbaası

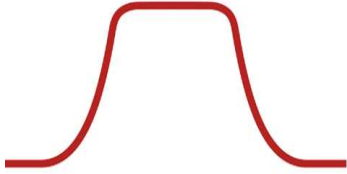
Skocpol, Theda (1999), *Tarihsel Sosyoloji*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Şener, Mustafa (2015), “Burjuva Uygarlığının Peşinde”, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde, İstanbul: Yordam Kitap

Talimciler, Ahmet (2010), *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sportu*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Tokatlıoğlu, Ali Emrah (2013), *İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türkiye'de Spor ve Siyaset İlişkisi*, İstanbul: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi

Yıldız, Ahmet (2010), *Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene*, İstanbul: İletişim Yayınları



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 144-160

First Submission:11.4.2021

Revised Submission After Review:16.6.2021

Accepted For Publication:25.6.2021

Available Online Since:30.6.2021

Research Article

Econometric Analysis of Impact on Economic Growth of Education Expenditures in Turkey

Burcu Kılınç Savrul¹ & Özge Tunç²

Abstract

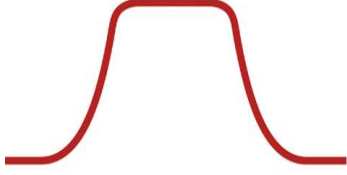
Education is one of the most important factors contributing to the progress of countries, their welfare, and the level of economic and social development. For this reason, spending on education is of great importance. There fore, the study aims to investigate the effect of education expenditures in Turkey on economic growth. In order to determine the relationship between education expenditures and economic growth, classical stationarity tests and unit root test with multiple structural break were applied in the study. The relationship of cointegration was questioned with the cointegration test with multiple structural breakages and VECM variance decomposition was performed with causality analysis. As a result of the analysis, although it was seen that there is a statistically significant positive relationship between education expenditures and economic growth in the long run, no relationship has been determined in the short run. In addition, when Granger Causality Analysis was applied, the existence of a one-way causality relationship from economic growth to education expenditures has been determined. To sum up, the study showed that education expenditure is an important part of economic growth and revealed the importance of increasing education investments in order to create human capital that will accelerate growth while planning education policies.

Keywords: Education Expenditures, EconomicGrowth, Time Series.

JEL Codes: C22, H52, O11

¹ Assoc.Prof.,Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Economics, (Biga F.E.A.S), kilincburcu@hotmail.com .

² Çanakkale Onsekiz Mart University, School of Graduate Studies, Department of Economics, (Biga F.E.A.S) ozge.tunc1@gmail.com



JATSS, 2021; 3(2), 144-160-..

İlk Başyuru:14.4.2021

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:16.6.2021

Yayın İçin Kabul Tarihi:25.6.2021

Online Yayın Tarihi:30.6.2021

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz

Burcu Kılınç Savrul¹ & Özge Tunç²

Öz

Eğitim, ülkelerin ilerlemesine, refahına, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyine katkıda bulunan en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle eğitime yapılan harcamalar büyük önem taşır. Çalışmada Türkiye’de eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmek için, klasik durağanlık testleri ve çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile eşbütünleşme ilişkisi sorgulanmış ve nedensellik analizi ile VECM varyans ayrıştırılması yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde istatistiki olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmekle beraber, kısa dönemde bir ilişki belirlenmemiştir. Ayrıca Granger Nedensellik Analizi sonucunda ekonomik büyümeden eğitim harcamalarına tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Çalışma eğitim harcamalarının ekonomik büyümenin önemli bir parçası olduğunu göstermiş ve eğitim politikalarını planlarken büyümeyi hızlandıracak beşeri sermaye oluşturmak için eğitim yatırımlarının artırılması gerektiğinin önemini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Zaman Serisi.

JEL Kodlar: C22,H52,O11

¹ Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisat Bölümü, (Biga İ.İ.B.F) kilincburcu@hotmail.com

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat ABD, (Biga İ.İ.B.F) ozge.tuncc1@gmail.com

1. Giriş

Devletlerin ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmişlik seviyelerini tayin eden en önemli etmenlerden biri olan eğitim sistemleri, toplumsal barış ve düzenin sağlanması, toplumların kültürlerinin gelecek kuşaklara iletilmesi gibi ciddi olguların gerçekleştirilmesinde katkı sağlamaktadır. Dünyada pek çok toplum ve ülke, gerçek anlamda büyüme ve kalkınmanın odak noktasının bilgi ve bilgi üretimi olduğu fikrini benimsemiştir. Bilgiye yatırım yapmayı başaran ülkeler, pozitif yönde ekonomik büyümeyi sağlamışlardır. Eğitim harcamaları, beşeri sermayenin temelini oluşturan donanımlı iş gücünün topluma katkısını en yüksek düzeye taşınmasında önemli bir role sahiptir. Eğitim harcamalarının artması beraberinde eğitim niteliğinin yükselmesi, emeğin üretim yeteneğinin artışıyla böylece hasıla miktarının artmasını sağlamaktadır. Beşeri sermayenin en önemli göstergesi olan eğitim, kişinin davranışlarında kendi hayat tarzı yoluyla isteyerek değişme meydana getirmektedir. Eğitim kişinin, toplum ve gelecekteki insanlığın ilerlemesini ve refahın artmasını sağlayan sosyal bir süreçtir. Kişiler en somut ve sade ilişkilerden, en soyut ve kompleks ilişkilere kadar her çeşit süreçle iç içe olabilirler. Örneğin doğayı işleyecek, ondan ürün elde edecek, devleti yönetecek, işletmeleri planlayacak, oluşturacak, işletecek, ürünleri dağıtacak, okul, hastane, köprü yapacak ya da bütün bunları bertaraf edecek, obje ve durumlarla ilgili problem yaratacak veya oluşan problemleri çözecek olan insandır.

Eğitim, ülkelerin ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmişlik seviyelerini belirleyen en mühim unsurlardan birisidir. Ayrıca eğitimin bireylere sunduğu kişisel faydaların yanında, toplumsal yönden de meydana getirmiş olduğu dışsallıklar nedeniyle ülkelerin büyümelerinde büyük rolü bulunmaktadır. Ekonomik büyüme dendiği zaman ise, bir ülkenin milli hasılasında daimi artış akla gelmektedir. Bu artışın oluşturulması için esas şart üretimde faydalanılan üretim faktörlerin toplam çıktısı oranını arttırması ve verimlilik artışlarının sağlanmasıdır. Eğitim iktisadi konusu üzerinde yapılan analizler, eğitimin de bir üretim unsuru olduğunu, iş gücünün bilgi ve beceri kapasitesini geliştirme vasıtasıyla milli gelirin büyümesine fayda sağladığı belirlenmiştir. Bu nedenlerle çalışma eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, son dönem veriler incelenerek ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2. Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Kavramı

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi tecrübesi ile istenilen değişimi oluşturma süreci olarak da tanımlanabilen, aynı anda davranışı değiştirme ve insanın yeniden biçimlenmesi olarak göstermek mümkündür (Ertürk,1975: 12). Bireyin sosyalleşmesi ve topluma yararlı bir ferdin hazırlanması anlamına da gelen eğitim bu durumda yeni nesillerin toplumsal hayata başlarken gereksinim duyacağı bilgi, kabiliyet kazanmalarına yardım eden bir durum şeklinde de gösterilmektedir (Hesapçioğlu, 1992: 17). Eğitim her seviyedeki bireye kazandırılacak olan zihinsel ve bedensel yetenekleri işlevselleştirme ve önceden belirlenmiş hedeflerine göre hareket etmeye yarayan hesaplı etkinlikler dizisidir. İktisadi boyutta ise toplum verimliliğini artıran, kalkınma için gerekli nitelikteki işgücünü sağlayan ve bireylere bu anlamda olanak sağlayan bir araçtır. Bireyin soya çekim aracılığıyla iletilen özelliklerinin fark edilip maksimum derecede geliştirilmesi, yeni nesillere toplumsal kültürel değerlerin aktarılması, kişinin içinde var olduğu çevreye adapte edilmesi, kişilerin değişen hayat şartlarına uyum sağlayabilmesi için lazım olan bilgi, kabiliyet, alışkanlıkla ve terbiye ile donatılması gibi aktiviteler eğitimi oluşturmaktadır (Tezcan, 1996: 4-5).

Eğitim kişiye bilgi, beceri, davranış değişikliği kazandıran bir süreçtir. Günümüzde Japonya, Almanya, ABD'nin başı çekmesiyle birlikte gelişmiş ekonomiler, insan sermayesi faktörlerine yaptıkları yatırımlar dolayısıyla bugünkü gelişmişlik seviyelerine gelmişlerdir.

Eğitim, işgücünün üretkenliğini pozitif yönde etkileyerek ekonominin büyümesine katkı sağlayan bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Gün geçtikçe çoğalan verimlilik, farklı eğitim seviyelerindeki bireylerin elde ettiği kazançlar arasında farkların oluşumu şeklinde sonuçlanmaktadır. Eğitim ve elde edilen ücretler arasındaki pozitif yönlü ilişki sebebiyle, hükümet politikalarının çoğu eğitimi, aradaki farkları azaltan, iktisadi büyümeye teşvik sağlayan, yoğun olarak da nüfusun diğer bölgelere oranla eğitim seviyesi düşük olan kesiminin nitelik ve niceliklerini geliştirmeyi sağlayan önemli araçlar arasında görmektedirler (Tsakloglou and Cholezas, 2005:1).

Eğitim harcamaları ise, eğitimde yapılacak olan tüm işlemlerin mali desteğinin sağlanması, bu yolda yapılan faaliyetlerin etkinliğinin, kalitesinin yükseltilmesi amacıyla yapılan harcamaların tümüdür (Güngör ve Göksu, 2013: 66). Bireye yapılan en önemli yatırım olarak değerlendirilen eğitim harcamaları, devletlerin eğitim için yaptıkları en önemli yatırım göstergesinin finansal durumlarından eğitim için kullandıkları pay olarak bahsedilmektedir (UNESCO, 2009).

Eğitim harcamaları, toplumlardaki kişilerin sahip oldukları bilgi-yetenek düzeyleri ve okur-yazar oranları gibi konularda artış göstermelerinde önemli bir etkidir (Afşar, 2009: 86). Geri kalmışlık düzeyi yüksek olan devletler, eğitim göstergeleri düşük düzeyde olan ülkelerdir (Pınar, 2006: 188). Eğitimin ekonomik etkileri, verim ve üretkenlikteki artış miktarı ile nitelikli iş gücü iken, sosyal bazda etkileri suç oranlarında azalma, sağlıklı bir farkındalığa sahip toplumların oluşmasına olanak sağlamaktır (Köksel Tan vd., 2010: 37).

3. Literatür Taraması

Babatunde ve Adefabi (2005) araştırmasında, Nijerya'daki ekonomik büyüme ve eğitim arasındaki korelasyonu 1970-2003 dönemi için incelemişlerdir. Ekonomik büyümeyi, çalışan başına düşen GSMH temsil etmiştir. Eğitimi verilerinden ise ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kayıt oranları ile ortalama eğitim yılı bilgileri kullanılmıştır. Analizde, Vektör Hata Düzeltme (VEC) modeli ve Johansen eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde, ilköğretim ve yükseköğretim kayıt oranları ile çalışan başına düşen üretim arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. Bu bilgiler ışığında ekonomik büyüme ile eğitim arasında uzun süreli ilişki saptanan araştırmada ayrıca iyi eğitilmiş beşeri kaynağının, ekonomik büyümeye hem üretim işlevi hem de toplam faktör verimliliği açısından anlamlı etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Sarı ve Soytaş (2006) 1937-1996 döneminde reel gelir ile ilk, orta ve yükseköğretime kayıt arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuç olarak da, aralarında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi ve çift yönlü nedensellik olduğu bulgusunu saptamışlardır.

Al-Yousif (2008), Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Umman, Bahreyn ve Kuveyt ülkelerinden oluşan 6 Ortadoğu ülkesi için 1977-2004 dönemleri arasında yapılan çalışmasında, ekonomik büyüme ve eğitim harcamaları arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi yaklaşımıyla analiz etmiştir. Araştırma sonucunda eğitimden büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Özsoy (2008), Türkiye'de GSYİH ile eğitimin tüm kademelerinde okuyan öğrenci sayısını nedensellik analizi ile irdelemiş ve ilköğretim, ortaöğretim ve mesleki liseler açısından nedensellikten söz ederken, GSYİH ile yükseköğretim arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığu bulgusunu tespit etmiştir. Ayrıca eğitim seviyesi yükseldikçe eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin azaldığını belirtmiştir.

Afşar (2009), 1963-2005 yılları Türkiye verilerini kullanarak, beşeri sermaye değişkeni olarak alınan eğitim yatırımlarıyla, ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testiyle analiz etmiş, eğitim yatırımlarından ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu saptanmıştır.

Erdoğan ve Yıldırım (2009), 1983-2005 dönemleri verilerini baz alarak GSYH, toplam eğitim harcamaları, eğitim harcamaları içerisinde yatırım miktarı, ilköğretim öğrenci-öğretmen oranı, meslek lisesi öğrenci-öğretmen oranı, genel lise öğrenci-öğretmen oranı, ortaöğretim öğrenci-öğretmen oranı, ilkokul okullaşma oranı, lise okullaşma oranı, yükseköğretim okullaşma oranı arasındaki ilişkiyi ARDL metodu ile incelemiştir. Çalışma neticesinde göstergeler arasında kısa dönemde bir ilişki bulunamamıştır. Ancak toplam eğitim harcamalarının uzun dönemde reel büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Doğrul (2009), Türkiye 1990-2011 dönemi verileri üzerine yaptığı çalışmalarında GSYİH ile eğitim harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Eğitim harcamalarını temsilen, ilköğretim harcamaları ve ortaöğretim harcamaları olarak ayırarak panel veri analizi ile test etmiş, sonuç olarak eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ayrıca pozitif ilişki olduğunu bulmuştur.

Dahal (2010) çalışmasında, 1975-2009 yılları arasında Nepal'in verilerini kullanarak eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ve Johansen eşbütünleşme yöntemini kullanarak analiz etmiştir. Analizlerde ekonomik büyüme unsurlarından reel GSYH verisi kullanılırken, eğitim göstergelerinden de yükseköğretim aşamasına kayıt olan öğrenci sayısı ile ortaokul ve ortaöğretim aşamasında vazife alan öğretmen sayıları verileri kullanılmıştır. Analizlerde yükseköğretime kayıtlı öğrenci sayısı ile reel GSYH arasında nedensellik bulunduğu sonucu bulunurken, ekonomik büyüme ile öğretmen sayısı arasında anlamlı bir nedensellik bulgusu saptanamamıştır.

Alam vd. (2010) araştırmasında, 1970-2005 dönemi için, Hindistan, Filipinler, Endonezya, Bangladeş, Kore, Tayland, Malezya, Singapur, Sri Lanka ve Pakistan'dan oluşan 10 Asya ülkesini eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerine olan etkisini analiz etmişlerdir. Yazarlar çalışmada eşbütünleşme yöntemini kullanmışlardır. Ekonomik büyüme unsuru olarak GSYİH değişkeninden faydalanılırken, eğitim değişkeni olarak söz konusu ülkelerdeki eğitime yapılan kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda eğitime yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucu saptanmıştır.

Idrees ve Siddiqi (2013) araştırmalarında, ekonomik büyüme ile eğitime yapılan kamu harcamaları arasında bulunan bağlantıyı araştırmışlardır. Çalışmada G-7 ülkeleri (İngiltere, Amerika, Almanya, Kanada, Fransa, İtalya ve Japonya) ve büyümekte olan 7 ülkenin (Türkiye, Rusya, Pakistan, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Polonya,) 1990-2006 yılları arasındaki, ekonomik büyümeyi temsilen GSYİH verileri ile kamu eğitim harcamaları verilerinden yararlanılmıştır. Parametreler arasındaki bağlantı Panel FMOLS tekniği ve panel eşbütünleşme analizinden faydalanılarak analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde eğitime yapılan kamu harcamalarında oluşan artışın GSYH'nin artmasına sebep olduğu sonucu belirlenmiştir.

Solaki (2013), Yunanistan'ın 1961-2006 seneleri arasındaki verilerini kullanarak, ekonomik büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İktisadi büyüme değişkeni olarak birey başına düşen reel GSYH verisi kullanılmıştır. Beşeri sermayeyi temsilen ise eğitim göstergelerinden ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim aşamalarındaki eğitime yapılan kamu harcamaları ve okullaşma oranları incelenmiştir. Çalışmada Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile Granger nedensellik testleri kullanılmış, sonuç olarak da, bahsi geçen dönemde eğitim göstergelerinin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda, ilköğretim ve ortaöğretim kademesinde eğitime katılıma doğru ters yönlü nedensellik ilişkisi saptanırken, yükseköğretim aşamasında eğitime katılım ile eğitime yapılan kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru aynı yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Akçacı (2013) Türkiye’de 1998-2012 yılları arası, eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı tespit etmek için Toda-Yamamoto nedensellik testini kullanmıştır. Analiz sonucunda eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Pamuk ve Bektaş (2014), çalışmalarında Türkiye’de 1998-2013 dönemi arasında ekonomik büyümeye eğitim harcamalarının etkisini incelemişlerdir. Çalışmada sonuç olarak elde edilen bulgulara bakıldığında eşbütünleşme testi sonucu anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Uygulanan nedensellik analizi sonucunda değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik bulgusuna rastlanmıştır.

İğdeli (2019) çalışmasında, 1990-2016 yılları arasında Türkiye’de Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemiştir. Yapılan ARDL sınır testi ile değişkenler arasında uzun dönemde anlamlı ilişkinin tespiti söz konusudur. Yapılan nedensellik testi sonucunda ekonomik büyüme üzerinden eğitim harcamalarına tek yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Rathanasiri (2020), çalışmasında Sri Lanka’da devletin eğitime yaptığı harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada 1974-2018 yılları arası esas alınmıştır. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular eğitim harcamasının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve önemli bir ilişkisi olduğu yönündedir. Yapılan nedensellik analizi sonuçlarında değişkenler arasında iki yönlü nedensellik bulguları elde edilmiştir.

4. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Çalışmada eğitim harcamalarının ekonomik büyüme oranı ile kısa ve uzun dönemdeki ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada ilk olarak durağanlık testleri uygulanmıştır. Geleneksel durağanlık testleri olarak ifade edilen Dickey-Fuller ve Philips-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. Sonraki adımda ise Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ile dönemsel kırılmalar göz önünde bulundurularak birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonrasında eşbütünleşme ilişkisi, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi uygulanarak incelenmiştir. Uzun dönem katsayı analizleri ise Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (Fully Modified Ordinary Least Square: FMOLS) aracılığıyla test edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya çıkarmak amacıyla değişkenlere Granger Nedensellik testi uygulanmıştır.

4.1. Verilerin Tanıtımı

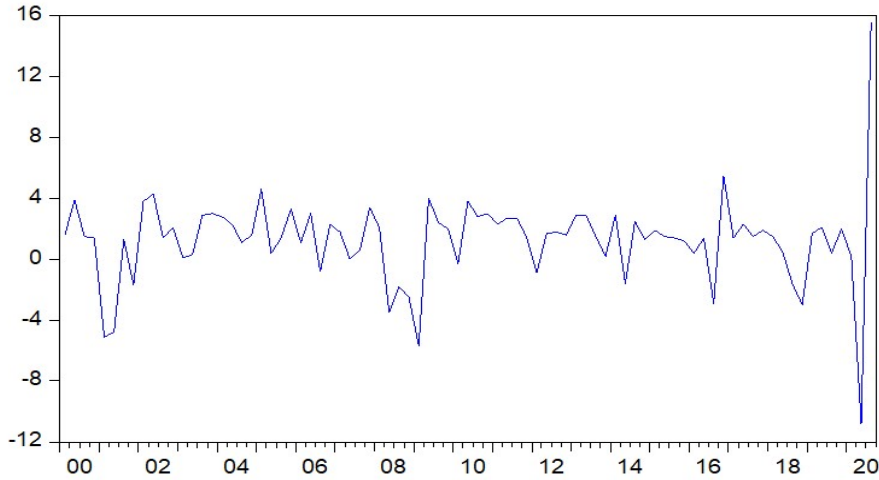
Veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi üzerinden elde edilmiştir. Analiz 2000 yılının birinci çeyreği ve 2020 yılının üçüncü çeyreği arasında kalan çeyrek dönemleri kapsamaktadır. Yapılan analizler Gauss kodları ve Eviews10.0 sürümü ile oluşturulmuştur. Analizde kullanılan değişkenler tabloda yer almaktadır.

Tablo 1.Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişken	Gösterim	Tanım
GSYİH Büyüme Oranı (%)	BUY	Bağımlı değişken
Eğitim Harcamaları/GSYİH (%)	EGHA	Bağımsız Değişken

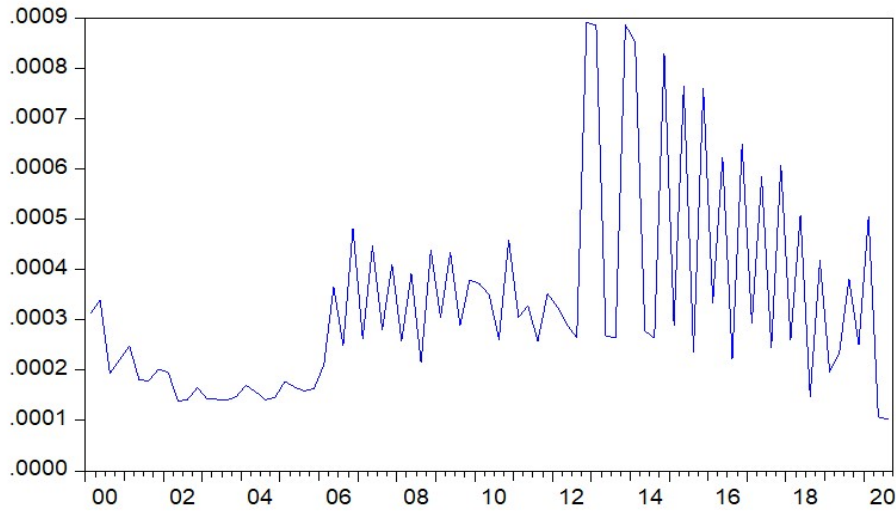
Grafiklerde modeldeki değişkenlere ait zaman içindeki değişimler gösterilmiş ve değerlendirmeleri yapılmıştır.

Grafik 1. GSYİH Büyüme Oranı [2000.Q1-2020.Q3] (%)



Grafik 1’de büyüme verisi belli bir ortalama etrafında yatay şekilde ilerleme göstermektedir. 2001 ve 2008 ekonomik krizlerine denk gelen, 2016 ve 2018 döviz kuru dalgalanmaları dönemine denk gelen ve Kovid 19 pandemisini kapsayan 2020 döneminde ciddi düşüşler kaydedildiği görülmektedir. Kriz ve yapısal değişim dönemlerinin etkisi ekonomide çarpıcı olumsuz durumlar yaratmaktadır.

Grafik 2. Eğitim Harcamaları/GSYİH [2000.Q1-2020.Q3] (%)



Grafik 2’de EGHA değişkeni 2000-2006 arasında yatay bir seyir izlerken, 2006 sonrasında yükselme kaydetmiş, 2008-2009 finansal kriz dönemi boyunca 2010 yılına kadar inişli çıkışlı aynı ortalama etrafında bir seyir izlemiştir. EGHA değişkeninin 2012 yılından itibaren GSYİH içindeki payı artış göstermiştir. Değişken 2018 sonrasında düşüş eğilimi kaydetmiştir.

Tablo 2.Değişkenlere Yönelik Tanımsal İstatistik Bilgiler

İstatistikler	EGHA	BUY
Ortalama	0.000332	1.243373
Medyan	0.000265	1.500000
Maksimum	0.000892	15.60000
Minimum	0.000102	-10.80000
Standart Sapma	0.000198	2.963814
	Korelasyon Matrisi	
	FEGHA	FBUY
FEGHA	1	0.04758
FBUY	0.04758	1

Tablo 2’de değişkenler ile alakalı tanımlayıcı istatistik bilgiler yer almaktadır. Korelasyon matrisinde, değişkenlerin birinci derece farkları için değişkenlerin durağan oldukları ve bu derecede analizler yapılacağı için “F” gösterimi ile birinci farkların korelasyon katsayıları yer almaktadır.

Günümüzde analizde kullanılan değişkenlerin mevsim etkilerinin ortadan kaldırılması için farklı mevsimsel filtreleme işlemine tabi tutulmasının etkili olduğu gözlemlenmektedir.

ABD Sayım Bürosu’nun, yayınladığı verilerdeki mevsimselliği yok etmek için kullandığı yöntemler toplam ve çarpan şekilleri olan Census X-12 mevsimsel yöntemleridir (Alper ve Aruoba, 2001: 35). Bu çalışmada U.S. Department of Commerce ve U.S. Census Bureau tarafından bulunan standart Census X-12 prosedürü, Eviews yazılımıyla serilere uygulanmıştır.

Zaman serileri trend, mevsimsel hareketler, konjonktürel hareketler ve rastsal hareketlerin kombinasyonları ile oluşmaktadır. Ayrıca frekansına göre söz konusu bileşenlerin tümünü ya da bir bölümünü bünyesinde taşıyabilmektedir. Serilerin sahip oldukları bu bileşenler serilerin durağanlık özelliklerini etkiler.

Çalışmada uygulamaya geçmeden öncelikle serinin hangi bileşenin etkisi altında olduğu tespit edilmeli ve gerekli düzeltmelerden sonra analize başlanmalıdır. Zaman serilerinde etkin ve tutarlı tahminler için serilerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesi büyük öneme sahiptir.

4.2. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi

Durağanlık testleri serilerin birim kök içerip içermediğini tespit etmek için yapılır. Çalışma içerisinde kullanılan verilerin durağanlık testleri için ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) testi kullanılmıştır. Serilerin durağanlık incelemesi yapılırken Augmented Dickey-Fuller (ADF) testinde sabitli ve trendli bir süreç takip edilmiştir. Bu bağlamda seri trendli bir süreçte durağan olarak gözükürse direk bu değer kullanılır. Fakat serinin trendli bir süreçte durağanlığı oluşmamışsa sabit terimli sınama gerçekleştirilir. Bu süreçte de durağanlık sağlanamamışsa sabit terimsiz sınama gerçekleştirilir ve seriyi durağan hale getiren değer kullanılır. Serilerin birim köke sahip olup olmadığının incelenmesinde kullanılan bir diğer test PP birim kök testidir. PP testi bir zaman serisindeki daha yüksek dereceden bir seri korelasyonunun varlığının tespiti noktasında kullanılmaktadır.

Tablo 3. Değişkenler İçin Geleneksel Durağanlık Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi		PP Testi	
	Düzye	Birinci Mertebe Fark	Düzye	Birinci Mertebe Fark
	Trend & Sabit	Sabit	Trend & Sabit	Sabit
EGHA	-1.453(0.115)	-5.443(0.001)*	-1.099(0.142)	-6.035(0.002)*
BUY	-0.961(0.226)	-6.229(0.000)*	-1.125(0.231)	-6.998(0.000)*

Not: *MacKinnon (1996) tablosuna göre durağan değişken.

Modelde içerisinde yer alan değişkenlerin birinci farklarında birim kök içermemesi söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığının incelenmesine imkan tanımıştır. Değişkenlerin ADF ve PP durağanlık test sonuçlarına göre ele alınan tüm değişkenlerin birinci farkta I(1) durağan oldukları görülmektedir.

4.3. Kapetanios (2005) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Zaman serileri, analiz dönemini içinde farklı dönemlerde, farklı deterministik trendler çevresinde durağan olması sabit terimde veya eğimde ortaya çıkan yapısal farklılıklardan kaynaklı olabilmektedir. Söz konusu kırılmalara neden olan etkenleri savaş, barış, doğal afetler, terör olayları, politika değişiklikleri ve ekonomik krizler olarak sıralamak mümkündür. Bahsi geçen yapısal kırılmaları dikkate almaksızın oluşturulan birim kök analizleri hatalı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Ayrıca testin gücünün azalmasını sebep olabilmektedir (Perron, 1989: 1363). Bu doğrultuda, Perron (1989), yapısal kırılmaların var olması durumunda sıradan ADF testlerinin, birim kök boş hipotezini reddedememe, başka bir şekilde ifade etmek gerekirse durağan olan serileri durağan olmadığı şeklinde değerlendirme eğiliminde olduğunu dile getirmektedir.

Birim kök analizlerinde olası yapısal kırılmalar göz ardı edilirse, analizde hatalı sonuçlara ulaşılır. Yapısal kırılmaların göz önünde bulundurulduğu birim kök testleri Perron (1989) ile başlayarak Zivot ve Andrews (1992), Lumsdaine ve Papell (1997), Perron (1997), Lee ve Strazicich (2003) ile devam etmiştir. Bu testlerde seride maksimum iki yapısal kırılmaya izin verilir. Kapetanios (2005) yönteminde ise çoklu yapısal kırılmalara izin verilir. Ayrıca bu yöntemde yapısal kırılma dönemleri içsel olarak saptanmaktadır. Bu yöntemdeki model şu şekildedir;

$$y_t = a_0 + a_1 t + \beta y_{t-1} + \beta y_{t-1} + \sum_{i=t}^p y_i \Delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \varphi_i DU_{i,t} + \sum_{i=1}^m \kappa_i DT_{i,t} + \epsilon_t \quad (3.8)$$

$$DU_{i,t} = \begin{cases} 1 & t > T_{b,i} \\ 0 & t \leq T_{b,i} \end{cases} \text{ ve } DT_{i,t} = \begin{cases} t - T_{b,i} & t > T_{b,i} \\ 0 & t \leq T_{b,i} \end{cases} \quad (3.9)$$

Bu denklemde DU ; sabit terimde DT trendde meydana gelen yapısal kırılmayı gösteren kukla değişkenini ifade eder. Testte boş hipotez olarak yapısal kırılmalar altında serinin durağan olmadığı kabul edilir.

Bu testte her bir dönem, olası bir yapısal kırılma tarihi olarak ele alınmaktadır. Ayrıca hata terimlerinin kareleri toplamı en düşük olan modeldeki kukla değişkeninin gösterdiği tarih ilk kırılma tarihi olarak kabul edilir.

Modele eklenen ilk kırılma tarihiyle birlikte ikinci yapısal kırılma tarihi araştırılmaya başlanır. Bu bölüm kırılma tarihine kadar sürmekte ve minimum T -istatistiğini veren modelin yapısal kırılma sayısı ile tarihi rapor olarak hazırlanmaktadır (Capistrán ve Ramos-Francia, 2009: 352).

Tablo 4.Kapetanios (2005) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	t-istatistiği	Kritik Değerler			Yapısal Kırılma Tarihi
		%1	%5	%10	
EGHA	-4.902	-5.314	-4.408	-4.132	2001Q2, 2008Q1, 2016Q2, 2020Q1
BUY	-5.775	-5.218	-4.326	-4.217	2001Q1, 2008Q1, 2016Q2, 2018Q1, 2020Q1
ΔEGHA	-9.852*	-6.822	-6.385	-5.913	
ΔBUY	-10.264*	-4.948	-4.523	-4.269	

Not:*0.05 anlamlılık düzeyinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir.

Test istatistikleri Gauss programı üzerinden yazılmış kodlar vasıtasıyla test edilmiştir. Kritik değerler, bootstrap vasıtası ile 1000 yineleme ile elde edilmiştir. Test olarak, yapısal kırılma sayısını veri setine göre belirleyen, sabitte ve trendde yapısal kırılmaya izin veren model kullanılmıştır. Serilerdeki gerçek yapısal kırılma noktalarını açığa çıkarabilmek vasıtası ile sadece serilerin düzey değerlerinde belirlenen yapısal kırılma tarihleri rapor halinde hazırlanmıştır.

Tablo değerlendirildiğinde serilerin düzeyde durağan olmayıp birinci farkı alınarak durağanlıklarının sağlandığı görülür. Test yönteminde belirlenen yapısal kırılma tarihleri değerlendirildiğinde 2001ve 2008 küresel ekonomik krizi etkisi ile son olarak 2016 ve 2018'deki döviz dalgalanmalarının etkileri görülmektedir. Son dönem 2020 pandemi döneminin etkileri de ayrıca belirlenmiştir.

4.4. Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi

Eşbütünleşme testlerinde yapısal kırılmaların olduğu durumlarda bu kırılmaların dikkate alınmadan yapılan eşbütünleşme testleri sapmalı sonuçları beraberinde getirebilmektedir. Eşbütünleşme testlerinde yapısal kırılmaların varlığını dikkate alan çalışmaları ilk olarak Gregory ve Hansen (1996) başlatmışlar. Bunları ilerleyen yıllarda Hatemi-J (2008) takip etmiştir.

Bir yapısal kırılmalı Gregory ve Hansen (1996) ile iki yapısal kırılmalı Hatemi-J (2008) eşbütünleşme testlerini eleştiren Maki (2012) yapısal kırılmanın içsel olarak belirlendiği ve beş yapısal kırılmaya kadar izin veren bir model ortaya koymuştur. Model boş hipotez olarak seriler arasında eşbütünleşmenin olmadığını kabul eder. Maki (2012), yapısal kırılmalar altında seriler arasındaki eşbütünleşmenin varlığını dört farklı şekilde incelemiştir. Testin çalışma algoritmasında her bir dönem muhtemel bir kırılma noktası olarak alınarak, t istatistikleri hesaplanıp t 'nin en düşük olduğu noktalar, kırılma noktası seçilmektedir. Bu yöntemde analize dahil edilecek tüm seriler birinci farkta durağan olmalıdır. Yapısal kırılmaların varlığı durumunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını test edebilmesi için geliştirilen dört modelaşağıdaki gibidir;

Model 0: Sabit terimde kırılmaya onay verilen trendsiz model,

Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılmaya onay verilen trendsiz model,

Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılmaya onay veren trendli model,

Model 3: Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılmaya onay veren modeldir.

$$Model\ 0: y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + u_t \quad (3.10)$$

$$Model\ 1: y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (3.11)$$

$$\text{Model 2: } y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma x + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (3.12)$$

$$\text{Model 3: } y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (3.13)$$

Testin boş hipotez olarak yapısal kırılmalar altında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını kabul eder. Bu hipotezi test etmek için gerekli olan kritik değerler, Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanarak, Maki (2012) test sonuçlarında yer almıştır.

Tablo 5. Maki (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

FBUY=f(FEGA)	t-İstatistiği	%1	%5	%10	Kırılma Tarihi
Model 0	-7.453*	-5.842	-5.587	-5.128	2001Q3,2008Q3,2016Q1,2018Q4
Model 1	-7.264*	-6.281	-5.814	-5.245	2001Q1,2008Q2,2016Q1, 2018Q1,2020Q1
Model 2	-8.031*	-6.703	-5.710	-5.437	2001Q2,2008Q2,2016Q2,2018Q3,2020Q1
Model 3	-8.114*	-7.456	-6.322	-5.168	2001Q2,2008Q1,2016Q1,2018Q1,2020Q1

Not: (F) gösterimi birinci mertebe farkı belirtmektedir.

Model 0, Model 1, Model 2, Model 3 için analiz bulgularında, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. Başka bir ifadeyle ilgili serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak uzun dönem analizlerinde sahte regresyon problemiyle karşılaşmayacağını söylemek mümkündür. Bubağlamda artık seriler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahminine geçilmiştir.

4.5. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

Çalışmada uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi FMOLS metoduyla incelenmiştir. Phillips ve Hansen (1990) FMOLS yönteminin değişkenlere ait denklemlerin hata terimleri arasındaki eşanlı ilişkileri dikkate aldığı için ikinci derece sapmaları da gidermekte olduğunu ifade etmişlerdir.

FMOLS tahmincisi, standart tahminlerde meydana gelen diagnostik problemleri ortadan kaldırmaktadır. Bu yöntem içsellik ve otokorelasyon problemlerini göz önünde tutarak OLS yönteminin geliştirilmesiyle kazanılmıştır. Bununla beraber OLS tahmincisinin eşbütünleşik denklemlerin optimal değerlerini hesaplamada meydana gelen yetersizliğini ortadan kaldırmak amacıyla FMOLS’de asimptotik sapmalı ve dışsallık varsayımı ele alınmıştır (Chen ve Huang, 2013).

Kapetanios (2005) ve Maki (2012) testlerinden elde edilen kırılma yıllarının ortak keşiştiği değerler K1=2001.Q1, K2=2008.Q2, K3=2016.Q1, K4=2018.Q1 kukla değişken olarak FMOLS denkleminde dahil edilmiştir. Bahsi geçen kırılmalar dönemi öncesi 0 kod, sonrasına 1 kod verilmiş olup Kovid 19 pandemi dönemi 2020 yapısal kırılması sadece 3 çeyrek dönemi içeren verileri barındırdığından, asıl etkisinin sonraki dönemlerde ortaya çıkacağı fikri ile, bu modelde ayrıca yer almamıştır. FMOLS tahmin sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. FMOLS Uzun Dönem Eş Bütünleşme Katsayı Tahminleri

Bağımlı Değişken: FBUY	Katsayı	St hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri (p)
FEGHA	0.038	0.006	5.673	0.004*
K1	-0.186	0.028	-6.442	0.005*
K2	-0.205	0.036	-5.694	0.000*
K3	-0.126	0.019	-6.631	0.000*
K4	-0.115	0.021	-5.476	0.009*
Sabit	1.267	0.198	6.398	0.000*
R ² =0.528 , DW=2.15, JB=0.267, Harvey Test (p)= 0.156				

Not: (*) %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde eğitim harcamaları ve büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkinin var olduğu görülmektedir. Eğitim harcamalarında yaşanan %1’lik artış büyümeyi uzun dönemde %3.8 oranında yükseltmektedir. Kriz dönemlerine bakıldığında, 2008 finansal kriz dönemi diğer kırılma dönemlerine göre (2001, 2016, 2018) daha büyük etkiye sahiptir. En düşük etki 2018 yılındaki döviz hareketliliğine aittir.

4.6.Kısa Dönem Analizi: Hata Düzeltme Modeli

Modelde iki değişken arasında eşbütünleşme tespit edilmesi halinde, kısa dönem dengesizliklerini ortadan kaldıran bir vektör hata düzeltme mekanizmasının (VECM) olduğu kabul edilmektedir. Nedensellik testlerinde bir uzun dönem denge modeli ile birlikte bir kısa dönem hata düzeltme modeli tavsiye edilmektedir. Bu modellerle değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri ve kısa dönem uyumlama davranışını bütünleştirme imkanı sağlanır.

Hata düzeltme denklemlerinin açıklanmasını ifade etmek için Y ve E şeklinde denklemler oluşturulduğunda ve iki değişkenin durağan ve eşbütünleşik olması halinde nedensellik testleri, VECM’ye göre meydana getirilir. İki değişken için tasarlanacak hata düzeltme modeli aşağıdaki gibidir;

$$\Delta y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^m \beta_{1j} \Delta E_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_{1i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^r \delta_{1i} ECM_{r,t-1} + u_t \quad (3.14)$$

$$\Delta E_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^m \beta_{2j} \Delta E_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_{2i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^r \delta_{2i} ECM_{r,t-1} + u_t \quad (3.15)$$

Hata düzeltme modeli içerisinde, $ECM_{r,t-1}$ şeklindeki gecikmeli hata terimleri, hız ayarlama parametresi olarak alınır. ECM Y için ΔE_t ’nin gecikmeli terimleri veya gecikmeli hata terimleri yardımıyla nedenselliğin iki kaynağı olduğunu gösterir.

Bu kaynaklardan biri ya da daha fazlası Y’yi etkilemesi halinde Y veri iken, E değişkeninin Y’nin Granger nedeni olmadığı şeklinde ifade edilen boş hipotez reddedilir. Bu hipotezin test edilmesinde hata düzeltme terimleri için t testi ve açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerleri için ise F testi kullanılmaktadır. VECM sisteminin en az birinde hız ayarlayan parametrenin istatistiki olarak sıfırdan farklı olması lazımdır. Keza denklemler sisteminin tamamında hız ayarlama parametreleri sıfır olması durumunda uzun dönem denge ilişkisi ortaya çıkmayacak ve model, hata düzeltme niteliğine sahip olmayacaktır.

Bağımsız değişkende meydana gelen dengesizliğin bir sonraki dönemde ne kadarının düzeltileceğini hata düzeltme modeli gösterir. Kısa dönem analizinde farkı alınmış serilerin gecikmelileri ve uzun dönem analizinden elde edilen hata terimi serisinin bir dönem gecikmeli değeri olan ECT_{t-1} kullanılır.

Tablo 7. Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Katsayı Tahminleri

Bağımlı Değişken: ΔBUY	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri (p)
ΔEGH_A	0.012	0.006	1.853	0.461
ECT_{t-1}	0.196	0.201	0.975	0.389
Sabit				
$R^2=0.215$, $DW=0.87$, $J-B=0.056$, Harvey test(p)=0.002				

Tablo 7’de görüldüğü üzere hata düzeltme teriminin katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamsızdır ($p < 0.05$). Bu durum modellerin hata düzeltme mekanizmasının çalışmadığını gösterir. Böyle bir ortamda uzun dönemde beraber seyreden seriler arasında kısa

dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmamaktadır. Ayrıca seriler tekrar uzun dönem denge değerine yakınsamamaktadır. Bu noktada değişkenler arasında uzun dönemde ilişki bulunduğunu fakat kısa dönemde bir ilişkinin olmadığını söylemek mümkündür.

4.7.Granger Nedensellik Analizi

Granger nedensellik analizi, iki değişken arasında zamana bağlı olarak gecikmeli ilişkinin varlığı durumunda ilişkinin nedenselliğinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılan testlerden biridir. Gözlenen iki değişken arasında güçlü bir ilişki olmasına rağmen bu ilişkinin her zaman bir nedensellik anlamı taşıması mümkün olmayabilir. Her ne kadar regresyon çözümlemesi bir değişkenin başka bir değişkene bağıllığıyla ilgileniyor olsa bile bunun nedensellik anlamı taşıması olmazsa olmaz değildir.

Zaman serisi analizlerinde gerçekleşen yeniliklerle beraber standart Granger nedensellik testinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda öncelikle muhtemel uzun dönem ilişkinin test edilmesi gerekir. Değişkenlerin eşbütünleşik olması halinde uzun dönem regresyon denkleminin hata teriminin gecikmeli değerinin hata düzeltme terimi olarak Granger hata düzeltme modeline eklenerek Granger nedensellik testi uygulanmalıdır.

$$x_t = \sum_{i=1}^n a_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^n b_i Y_{t-i} + e_1 \quad (3.16)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^n a_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^n b_i Y_{t-i} + e_1 \quad (3.17)$$

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmaması durumunda, Granger nedensellik testine hata düzeltme terimi dahil edilmeden devam edilir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı halinde ise standart uygulanan Granger nedensellik analizi geçersiz olacaktır. Bu nedenle hata düzeltme teriminin modele dahil edilmesi gerekmektedir. Bu sayede değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönem ilişkiler belirlenmiş olacaktır. Elde edilen bu model üzerinden nedenselliğin ölçülmesi için Granger Causality/ Block Exogeneity Wald testi yapılmıştır. Uzun dönemde aralarında ilişki tespit edilen değişkenlerin kısa dönemde aralarındaki nedensellik ilişkisi VECM Granger nedensellik testi yardımı ile araştırılmıştır.

VECM'de kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkileri arasındaki farkı birbirinden ayırmak gerekir. Bağımsız değişkenlerdeki gecikme değerleri kısa dönemli nedensellik ilişkilerini gösterirken hata düzeltme terimi uzun dönemli nedensellik ilişkilerini yansıtır. Granger VECM yardımıyla nedenselliği iki şekilde değerlendirmektedir. Birincisi değişkenlerin önünde yer alan katsayıların istatistiksel olarak anlamlılığının testi ile alakalıdır. İkincisi ise hata düzeltme teriminin önündeki parametrelerin istatistiksel olarak anlamlılığı ile alakalıdır. VECM'de nedenselliğin kaynağını her açıklayıcı değişkenin gecikmeleri toplamına birlikte olarak uygulanan F veya Wald Ki-kare testi, gecikmeli hata düzeltme terimine (ECM) uygulanan t-testi ile her açıklayıcı değişkenin gecikmeleri toplamına ve gecikmeli hata düzeltme terimine birlikte uygulanan F veya Wald Ki-kare testinin istatistiksel anlamlılığı yardımıyla belirlemek mümkündür.

Bu koşullardan birinin dahi geçerli olması değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmede yeterlidir. Vektör hata düzeltme modeline dayalı olarak ortaya çıkan nedenselliğin kaynağını belirleyebilmek amacıyla açıklayıcı değişkenlerin bütün katsayılarına birlikte uygulanan Wald testine ve uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinden elde edilen bir dönem gecikmeli hata düzeltme terimlerinin katsayılarına uygulanan t testine bakılır. Uygulanan Wald testi sonucunda açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının grup olarak F-istatistiğine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğunda kısa dönem nedensellikten bahsedilir.

Hata düzeltme terimlerinin katsayılarının t istatistiğine göre anlamlı olduğunda uzun dönem nedensellikten bahsedilir.

Bu çalışmada iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini belirlenmesi amacıyla Granger nedensellik testi yapılmıştır. SIC kriteriyle tespit edilen uygun gecikme uzunluğu 2'dir. Granger nedeni olma durumu her bir denkleme ilişkin bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bağımlı değişkenin nedeni olmasıdır. Boş hipotez olarak X değişkenin Y değişkeninin Granger nedeni olmadığı kabul edilmektedir.

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Gecikme	f-İstatistiği	Olasılık Değeri (p)
FEGHA değişkeni FBUY değişkeninin Granger nedeni değildir	2	0.951	0.274
FEGHA değişkeni FBUY değişkeninin Granger nedeni değildir	2	6.434	0.001*

Not:*Nedensellik ilişkisi vardır. %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Granger nedensellik analizine göre BUY değişkeninden EGHA değişkenine tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bu sonuç ekonomik büyüme ile eğitim harcamaları arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Eğitimin pozitif yönleri ülkelerin eğitime büyük oranda kaynak ayırmasına sebep olmaktadır. Gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkeler için nitelikli insan gücü büyük önem taşımaktadır. Bu nitelikli insan gücü eğitimle geliştirilmektedir. Beşeri sermayenin niteliklerini artırırken aynı zamanda bilgi üretimi, geliştirilmesi ve bunu teknolojiye uyarlama ile üretim sürecine katkı sağlamaktadır. Eğitimin seviyesi arttıkça ülkelerin rekabet edilebilir halleri iyileşmekte, toplumda birçok alanda da iyileşmeler sağlanmaktadır. Eğitimin tüm bu olumlu etkileri göz önüne alındığında bu anlamda yapılan eğitim harcamaları ülke açısından büyük önem taşımaktadır

Türkiye, eğitim göstergelerinde önemli ilerlemeler sağlayan gelişmekte olan bir ülkedir. Bu nedenle çalışmada eğitim harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre söz konusu değişkenler arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmakla beraber kısa dönemde bir ilişkinin olmadığı ortaya konmuştur. Kriz dönemlerinde ekonomik büyüme ve eğitim harcamalarının olumsuz etkilendiği elde edilen bir diğer bulgudur. Ayrıca gerçekleştirilen Granger nedensellik analizi neticesinde ekonomik büyümeden eğitim harcamalarına tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak çalışma çerçevesinde eğitim harcamalarının ekonomik büyüme içerisindeki önemini, eğitime ayrılan yatırımların artırılması ve eğitim politikalarını planlarken büyümeyi hızlandıracak insan sermayesini oluşturmak gerektiğini vurgulamak yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Afşar, Muharrem. (2009). Türkiye’de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 85-98.
- Akçacı, Taner. (2013). Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5): 65-79.
- Al-Yousif, Yousif Khalifa (2008). Education Expenditure and Economic Growth: Some Empirical Evidence from the GCC Countries. *The Journal of Developing Areas*, 42(1), 69-80.
- Alam, Shaista; Sultana, Abida; Butt, Mohammad (2010). Does Social Expenditures Promote Economic Growth? A Multivariate Panel Cointegration Analysis for Asian Countries, *European Journal of Social Sciences*, 14(1).
- Asteriou, Dimitrios; Agiomirgianakis, George (2001). Human Capital and Economic Growth-Time Series Evidence from Greece. *Journal of Policy Modeling*, Vol:23, Issue 5, ss. 481-489.
- Baldacci Emanuele; Clements, Benedict; Gupta, Sanjeev; Cui, Qiang (2008). Social Spending, Human Capital, and Growth in Developing Countries: Implications for Achieving the MDGs, *IMF Working Paper*, No 04/217.
- Barro, Robert (1991). Economic growth in a crosssection of countries, *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-444.
- Barro, Robert. (1999). Human Capital And Growth in Cross-Country Growth Regressions, *Swedish Economy Policy Review*, 6(2).
- Babatunde, Musibau Adetunji; Adefabi, Rasak Adetunji (2005). Long Run Relationship between Education and Economic Growth in Nigeria: Evidence from the Johansen’s Cointegration Approach. Paper presented at *the Regional Conference on Education in West Africa: Constraints and Opportunities*, Senegal: 1- 22.
- Blankenau, William F; Simpson, Nicole; Tomljanovich, Marc (2007). Public Education Expenditures, Taxation, And Growth: Linking Data to Theory, *American Economic Review*, 97(2): 393-397.
- Çalışkan, Şadan; Karabacak, Mustafa; Meçik, Oytun (2017). Türkiye Ekonomisinde Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Yaklaşımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:33: 45-56.
- Doğrul, Naci; Özer, Mustafa (2009). Türkiye’de Eğitim Harcamalarının Farklı İllerin Üretim Düzeyleri Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi, *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:18: 215-230.
- Dahal, Madhav Prasad (2010). Higher educational enrollment, school teachers and GDP in Nepal: A causality analysis. *Economic Journal of Development Economies*, Vol 11&12 1-2.
- Erdoğan, Seyfettin; Yıldırım, Durmuş, Çağrı (2009). Türkiye’de Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, Vol. IV, Fall, ss. 11-22.

Eriçok, Recep Emre; Yılandı, Veli (2013). Eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: sınır testi yaklaşımı, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 87-101.

Ertürk, Selahattin (1975). Eğitimde Program Geliştirme. *Eğitim Dergisi*, Sayı 13, Ankara.

Güngör, Gonca; Göksu, Alper (2013). Türkiye’ de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma, *Yönetim ve Ekonomi* 20(1), 59-72.

Hesapçioğlu, Muhsin (1992). Kamu Kesiminin Eğitim Harcamalarının Analizi, *Maliye Dergisi*, Sayı:149.

Idrees, Alvina Sabah; Siddiqi, MuhammadWasif (2013). Does public education expenditure cause economic growth? comparison of developed and developing countries, *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 7 (1), 174-183.

İğdeli, A. (2019). “Ar-Ge ve Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2517-2538.

Islam, Tariq Saiful; Wadud, Abdul; Islam, Qamarullah Bin Tariq (2007). Relationship Between Education and GDP Growth: A Multivariate Causality Analysis for Bangladesh, *Economics Bulletin*. 3(35), 1-7.

Kibritçioğlu, Aykut (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:53, No:1-4, 207-230.

Köksel-Tan, Bilge; Merter, Mert; Özdemir, Zeynel Abidin (2010). Kamu Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Bir Bakış: Türkiye 1969-2003. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 25-39.

Musıla, Jacob; Belassı, Walid (2004). The Impact of Education Expenditures on Economic Growth in Uganda: Evidence from Time Series Data, *The Journal of Developing Areas*, 38, s.123-133.

Özsoy, Ceyda (2008). Türk Yükseköğrenim Sisteminin Durumu ve İktisadi Büyüme Performansına Katkısı, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 31.

Pamuk, Mürüvvet; Bektaş, Hakan (2014). Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2). 77-90.

Panos Tsakloglou, Ioannis Cholezas, (2005), Education and Inequality in Greece, *IZA DP No. 1582*, May, Germany.

Pınar, Abuzer (2006). *Maliye Politikası* (1. Baskı). Ankara: Naturel Yayınları.

Sarı, Ramazan; Soytaş, Uğur (2006). Income and Education in Turkey: A Multivariate Analysis, *Education Economics*, 14(2), 181-196.

Saygılı, Şeref; Cihan Cengiz; Yavan Zafer Ali (2006). Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar, *TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi*, No 7, İstanbul.

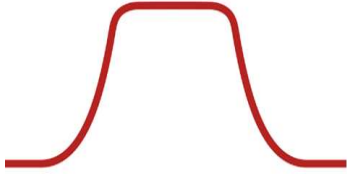
Schultz, Theodore William (1968). Investment in Human Capital. (ed. Mark Blaug) *Economics of Education 1 Selected Readings*, England, PenquinBooks Ltd.,ss. 13-33.

Selim, Sibel; Purtaş, Yunus; Uysal, Doğan (2014). G-20 Ülkelerinde Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 93-102.

Solaki, Melina (2013). Relationship between education and GDP growth: A bi-variate causality analysis for Greece, *International Journal of Economic Practices and Theories*, 3(2), 133-139.

Tezcan, Mahmut (1996). *Eğitim Sosyolojisi*, 10. bs., Ankara: Feryal Matbaası.

UNESCO. (2009) Unesco World Heritage Centre-Official Site [online], United Nations, v3.0, updated 2 April 2009, <http://whc.unesco.org/en/about/>.



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 161-175

First Submission:11.5.2021

Revised Submission After Review:21.6.2021

Accepted For Publication:25.6.2021

Available Online Since:30.6.2021

Research Article

Namık Kemal and The Crete Question: The Early Years

Ruhi Güler¹

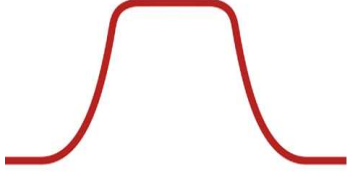
Abstract

Namık Kemal was a gifted Ottoman intellectual, produced quality works in various fields. Working in the Translation Room for nearly ten years, he was well acquainted with the diplomacy and foreign politics and made publications on this field, though, generally speaking, did not enjoy much public attention. One of the subjects of his foreign policy articles, he wrote at an early age, was the Crete issue, which is still featuring as a problematic area consisting one of hot topics with respect to international politics. Namık Kemal's articles, published in Istanbul and London, has provided deep analyses on the Cretan issue. He writes that the Crete issue emerged as a part of the strategy developed by Russia to eliminate own troubled position in diplomacy which fell into after the Crimean War. Evaluating the arguments put forward by the Greeks and the rebels in Crete along with the approaches of the Great Powers on the issue, Namık Kemal clarify his claims by giving examples from the situation of Europe at that time. He criticized the Ottoman grand viziers Keçecizade Fuad Pasha and Âli Pasha, along with other issues, for failing to keep a proper foreign policy and made some suggestions to the Ottoman foreign policy makers. According to him, Crete, which has an "exceptional position", is the "heartland" of the Ottoman coasts, and should not be abandoned.

Keywords: Ottoman Empire, Namık Kemal, Crete, Greece, Russia, USA.

JEL Codes: D73, F51, N40, N90, N93, N95.

¹ Assistant Professor Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, ruhiguler@hotmail.com



JATSS, 2021; 3(2), 161-175

İlk Başyuru:11.5.2021

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:21.6.2021

Yayın İçin Kabul Tarihi:25.6.2021

Online Yayın Tarihi:30.6.2021

Araştırma Makalesi

Namık Kemal'e Göre Girit Meselesi: İlk Yıllar

Ruhi Güler¹

Öz

Namık Kemal, çeşitli sahalarda nitelikli eserler ortaya koymuş bir Osmanlı aydınıdır. On yıla yakın Tercüme Odası'nda çalışan Namık Kemal devrinin diplomasiyi iyi bilen kalemlerindendi. Bu yönüyle Türkiye'de tanınmamıştır. Erken yaşlarda kaleme aldığı dış politika yazılarının konularından birisi de güncel bir problem alanı olan Girit meselesi idi. Namık Kemal hem İstanbul'da hem de Londra'da kaleme aldığı yazılarda Girit meselesine dair nitelikli analizler ortaya koymuştur. Rusya'nın Kırım Savaşı sonrası içine düştüğü problemler konumun ortadan kalkması için geliştirdiği stratejinin bir parçası olarak Girit meselesinin ortaya çıktığını yazar. Büyük güçlerin konu hakkındaki yaklaşımlarıyla beraber Yunanlıların ve Girit'teki isyancıların bu konuda ileri sürdükleri argümanları değerlendiren Namık Kemal, Avrupa'nın o günkü durumundan örnekler vererek iddialarını temellendirmiştir. Aynı zamanda devrinin Osmanlı sadrazamları Keçecizade Fuad Paşa ve Âlî Paşa'yı başka konularla beraber izledikleri dış politika konusunda da eleştirmiş, Osmanlı dış politika yapımalarına birtakım öneriler de getirmiştir. Ona göre "bir mevki-i müstesna"ya sahip olan Girit, Osmanlı sahillerinin "kalpgâh"ıdır, vazgeçilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Namık Kemal, Girit, Yunanistan, Rusya, ABD.

JEL Kodlar: D73, F51, N40, N90, N93, N95.

¹ Dr. Öğretim Üyesi., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ruhiguler@hotmail.com

1.Namık Kemal ve Diploması

Günümüzde Uluslararası İlişkiler disiplininin bugüne kadar kaleme aldığı literatür göz önüne alındığında burada Namık Kemal ismine rastlamak pek mümkün değildir. Onun gazeteciliği bırakmak zorunda kaldığı 1873 yılında yahut vefat tarihi olan 1888 yılında henüz Uluslararası İlişkiler bir disiplin olarak mevcut değildi. Bunun için onun vefatını müteakip 30 yıl kadar daha beklemek gerekecektir. Bununla beraber Namık Kemal'in bazı yazılarındaki iç mantığın Uluslararası İlişkiler akademisyenlerine çok aşına, tanıdık gelmesi kuvvetle muhtemeldir.

Namık Kemal, Kırım Harbi (1853-1856) sırasında 13 – 16 yaşlarındaydı, gençlik yıllarını yaşıyordu. Paris Muahedesi'nin¹ imzalandığı tarihin hemen sonrasında Tercüme Odası'na girdi.² “1857-58'de, Namık Kemal 17 yaşında iken İstanbul'a geldi ve Gümrükler Tercüme Odası'na, daha sonra da Babıali Tercüme Odası'na girdi.” (Mardin, 2002: 317)³ Bu vesile ile dünya ahvalini yakından takip eder hale gelmişti. “Said Bey'in “Babıali'nin muhalefet fırkası” diyerek ehemmiyetini anlattığı Tercüme Odası'na tayin edilmek suretiyle yenilik fikirlerinin ve iştiağının kuvvetle hâkim olduğu büyük memleket meselelerinin daima canlı şekilde karşısına çıkacağı bir muhite geçer.” (Tanpınar, 2006: 313-314) Bu dönemde Namık Kemal dünyanın çeşitli merkezlerinden İstanbul'a Fransızca olarak gönderilen diplomatik yazışmaları Türkçeye, İstanbul'dan dünyanın çeşitli yerlerine gönderilen resmi yazıları Fransızcaya çeviren ekibin içinde yer alıyor, dolayısıyla Osmanlı dış politika yapıcılarını tanıyordu. *Düvel-i Muazzamanın* İstanbul sefirlerini ve izlemeye çalıştıkları politikaları takip ediyor, cihan siyasetinin (uluslararası politika) o günkü durumunu analiz ediyordu.

Namık Kemal'in ruh ve fikir dünyasının oluşmasında hem o dönem Osmanlı kültürünün hem de Avrupa kültürünün izlerini müştereken görmek mümkündür. Osmanlı tarihinin 570 yıllık (o gün için) geçmişini sürekli göz önünde tutuyor, o dönemleri zihninde yeniden anlamlandırıyor. Hatta Namık Kemal'in Osmanlı Tarihine dair II. Meşrutiyet sonrası yayınlanan bir kitabı da mevcuttur. (Namık Kemal, 1326, 1327) İçinde yaşadığı toplumun problemlerine karşı son derece duyarlıydı. Bu problemleri gözü pek bir şekilde eleştiriyor ve bunu Osmanlı kamuoyu ile paylaşıyordu. Bunun için defalarca zor durumda kalmasına rağmen başına gelen sıkıntıları önemsememişti. Aynı zamanda Avrupa'nın sahip olduğu bariz hale gelen pek çok özelliği önemli buluyor, bu özelliklere sahip olunması gerektiğini ısrarla vurguluyordu. “Vatan” ve “hürriyet” gibi kavramların modern anlamlarını Osmanlı kamuoyuna ilk defa izah eden kendisiydi. (Lewis, 1996: 141) Osmanlı idaresinin mutlakiyetten meşrutiyete geçmesi için özel bir gayret sarfediyordu. Avrupa'dan acilen alınması gereken hususlarla beraber Avrupa da eleştiriden münezzehe değildi. Avrupa'ya yönelik geliştirdiği eleştiriler Namık Kemal'in yazdıklarında önemli bir yer tutar. 2020 yılında yayınlanan bir eserde Namık Kemal oryantalistlere yöneltilen eleştirilerin öncüsü olarak takdim edilmiştir (Çelik, 2020).⁴

¹ “Paris barış kongresi 25 Şubat 1856'da toplandı ve görüşmeler mart sonuna kadar sürdü. 34 maddelik barış antlaşması 30 Mart 1856'da imzalandı. İmzalayan devletler, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya, Osmanlı Devleti, Piyemonte yahut Sardunya ve Rusya.” (Armaoğlu, 1999: 250-251)

² “Mesela ben sekiz on seneler Tercüme Odası'nda bulundum.” (Namık Kemal, 1868/3: 5) (Namık Kemal, 2019, 242). Namık Kemal'in yazılarına ilk yayımlandığı kaynaktan dipnot verilecek, bu yazı latin harfleriyle yayınlanmışsa o kaynak da ayrıca belirtilecektir.

³ Namık Kemal'in gümrükte çalıştığı iddiasına Ömer Faruk Akün itiraz eder: “İbnülemin'in Leskofçalı'dan bahsederken kaydettiği bu rivayete dayanarak başta Mithat Cemal Kuntay ve ondan faydalanan diğer araştırmacılar, Namık Kemal'in Tercüme Odası'ndan önce gümrükte vazifeye başlamış gösterirlerse de bu doğru değildir.” (Akün, 2006: 363)

⁴ Zeynep Çelik'in, *Avrupa Şark'ı Bilmez, Eleştirel Bir Söylem (1872 – 1932)* isimli bu önemli çalışması oryantalizme dair eleştirileri bir araya getirmekte ve kamuoyunun dikkatini yeniden oryantalizm

Düvel-i Muazzamanın resmi mahfillerinde oluşturulan dış politikalara ve bunların basın dünyasına yansımalarına karşı kendi bakış açısıyla düşünceler geliştirmek onun meşguliyet alanlarından biriydi. Ayrıca gençti, heyecanlıydı, ilaveten çok çarpıcı, celadeti bir üslubu vardı, dolayısıyla geniş kitleleri etkileme gücünü kendinde hissetmişti. Kelam ve kalemin gücüne inanırdı.

Tercüme Odası'nda görevli iken aynı zamanda İbrahim Şinasi Efendi'nin sahibi olduğu *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin kadrosuna giren (1862) Namık Kemal şairliğinin yanına gazeteciliği de ilave etmişti. Bu yıllarda Fransızca gazetelerden çeviriler yapar. Bir müddet sonra kendisinin yazıları isimsiz olarak gazetede yer almaya başlar. Şinasi'nin gazeteyi bırakıp Paris'e gitmesinin ardından gazete Namık Kemal'e kalır, bu tarihte (1865) Namık Kemal henüz 25 yaşındadır. Önceleri gazetesinde siyasi mahiyetli yazılar kaleme almamaya dikkat eden Namık Kemal bir müddet sonra diplomasiye dair, özellikle Osmanlı dış politikasına dair dikkat çekici yazılar kaleme almaya başlar.⁵ Fakat 1867'de "*Şark Meselesine Dair Bir Layihadır*" (Namık Kemal, 1867: 1-3) başlıklı yazısı üzerine Namık Kemal'in gazete ile irtibatı kesilir ve memuriyete tayin edilir. Bunun üzerine Namık Kemal yurt dışına kaçır, önce Paris'e gider, oradan Londra'ya geçmek durumunda kalır. Londra'da *Hürriyet* gazetesini çıkarır. Toplamda 100 sayı çıkarılan bu yayın organında Namık Kemal 63. sayıda Mısır meselesine dair Ziya Paşa ile görüş ayrılığına düşer ve gazeteden ayrılır. Âli Paşa'nın vefatından sonra İstanbul'a döner. *İbret*'i çıkarır. Bu arada *Hadika* ve *Diyojen*'de yazıları çıkar. *İbret*'in kapatılmasından sonra gazetecilik hayatı sona erer.

2. Osmanlı Devleti ve Girit

Girit dünyanın en büyük denizi olan Akdeniz'in önemli adalarından birisidir. Osmanlılar için Girit adası iki noktada çok mühimdir: İlki tarihî, ikincisi ise jeopolitik.

Osmanlı fetihleri Söğüt'ten Girit'e kadar tarihi bir seyir takip etmiştir. Osmanlı coğrafyası oluşumuna Söğüt'ten başlamış, Girit'te nihayete ermiştir. O coğrafya şehirlerin yahut ülkelerin zaman içinde bir bakıma Söğüt'e katılımıyla meydana gelmiş ve bu serüven Girit'in Osmanlı Devleti'ne katılmasını müteakiben son bulmuştur. Girit'in Osmanlılar tarafından fethi gerçekleştiğinde Osmanlı ilerlemesi henüz Viyana'da durdurulmamıştı. II. Viyana Kuşatmasının başarısız olmasının üstünden yaklaşık iki yüz yıla yakın bir süre sonra Girit uluslararası boyutları da olan bir mesele haline gelmiştir.

Girit Osmanlıların çok önceden beri gündemlerinde olan bir ada idi. Alman tarihçi Johann Wilhelm Zinkeisen'a göre: "*Türk korsanlarının akınları daha 15. yüzyılın başlarında*

tartışmalarına çekmektedir. Kitapta uzun ve önemli bir giriş yazısının ardından konu ile ilgili yazılar derlenmiştir. Bu yazılar Namık Kemal'in 23 Haziran 1872 tarihli *İbret*'te yayınlanan ve kitaba isim alarak seçilen "*Avrupa Şark'ı Bilmez*" yazısıyla başlamaktadır. Aynı yazarın *Rönan [Renan] Müdafaaamesi*'nden de konu ile alakalı kısımlar kitaba alınmıştır. Zeynep Çelik'in iddialarına ilave olarak bu satırların yazarı Namık Kemal'in oryantalistlere yönelttiği eleştirilerin başlangıç tarihini dört yıl önceye çekmenin daha uygun olabileceğini düşünmektedir. (Namık Kemal, 1868/4: 1-2) (Namık Kemal, 2019: 249-250) Özellikle bu yazının "*Evvvela Avrupalıların Şarkca malumatı tamamıyla hakikat-i hâle muvafık değildir.*" cümlesiyle başlayan kısmı.

⁵ "Tercüme Odası'ndaki memuriyeti ile birlikte, Şinasi'nin idaresinde çıkan *Tasvir-i Efkâr*'da, haber niteliğinde yazılar yazmış, tercüme yapılmıştır. 1865 sonbaharında Şinasi'nin Paris'e kaçması üzerine *Tasvir-i Efkâr*'ı vekâleten tek başına yürütmeğe başlamıştır. Yazılarının, Şinasi'nin ayrılmasından bir süre sonra siyasi muhtevaya büründüğü görülmektedir. Eğitim, kadınların okutulması, imar meselesi, yangınların önlenmesi gibi pekçok sosyal meseleye dair yazılar yazan Namık Kemal'in zamanla, yazılarının içeriğini Şark meselesi, idare tarzı, hürriyet, millet meclisi gibi konular almaya başlamıştır." Nergiz Yılmaz Aydoğdu, "Sunuş", İçinde. (Namık Kemal, 2005: 16)

Girit sularına kadar uzandılar ve çok geçmeden oldukça tehlikeli bir hâl aldılar. (...) Adanın konumu, 1453'de İstanbul'un fethinden sonra çok daha zor ve endişeli bir hâl aldı. Ayrıca Girit, Venedik'in Bâbiâli ile ilişkileri her bozulduğunda Osmanlı donanmasının saldırılarına en fazla maruz kalan yerdi." (Zinkeisen, 2011: 434) Girit Osmanlılar tarafından muazzam bir ısrar sonucu elde edilmiş bir adadır. Girit için Osmanlıların yürüttüğü savaş bir çeyrek asır sürmüştür. Bu durum bir ısrarı ve de adanın stratejik önemini ifade eder. Tarihçi Ahmed Refik kaleme aldığı *Yirmi Beş Sene Siper Kavgası* isimli kitabında Girit'e dair şu satırlara yer vermektedir: "*Girid seferi Osmanlıların en uzun süren cenklerinden idi. Tarihimizde vakıa on sene, on beş sene süren seferler vardı; fakat yirmi beş sene süren sefer yoktu. (...) Atalarımız bu seferde öyle bir sebat gösterdiler ki, bu sebatı ne Fransızlar ne Papa ne Malta askeri ne de Venedik gemileri senelerce uğraştılar, yine bir türlü kıramadılar.*" (Ahmed Refik, 1917: 65-66)

Girit için göze alınan fedakarlıkların tarih kitaplarına geçen ifadelerinden birisi de Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinde sarf edilmiştir. Fransız İmparatoru III. Napolyon'un Girit'in Yunanistan'a satılmasına dair yaptığı tuhaf teklife Keçecizade Fuat Paşa'nın verdiği cevap: "*Aldığımız fiyata veririz, Haşmetmeab!*"⁶ şeklinde olmuştur.

Osmanlıların Girit için neden bu kadar ısrarcı olduklarını anlamak için Akdeniz haritasını açıp bakmak kafidir. Doğu Akdeniz'in karaya yakın olan kısmında yer alan Kıbrıs Osmanlı Devleti'ne aitken yine de Girit'in jeopolitiğine bakıldığında Akdeniz'de söz sahibi olabilmek için hâkim olmak gereken noktalardan birisi olduğu muhakkaktır. Akdeniz'in sahil uzunluğunun yarıdan fazlasına (Adriyatik'in kuzey sahillerinden Cezayir'in batısına kadar) sahip olan bir gücün Girit adasını hesaba katmaması kendileri aleyhine bir hata olur, uzun Osmanlı asırları boyunca sürekli problem alanı olarak kalırdı.

Osmanlı/Türk dış politika yazımının en önemli yazarlarından birisi Namık Kemal'dir. Kendisi Girit'in jeopolitik önemini Girit meselesinin ortaya çıktığı yıllarda ortaya koymuştur: Ona göre Girit bir "*mevki-i müstesna*"dır, Osmanlı sahillerinin "kalpgâhı"dır.⁷ Osmanlı Devleti üç kıta arasında deniz yolu üzerinden irtibat kurmakta, ulaşımını bu şekilde sağlamakta idi. Hatta Osmanlı Devleti'nin adayı ele geçirmek için sarf ettiği "ikdâmât-ı fevkalade [olağanüstü gayretler]" bu düşünceye dayanıyordu. (Namık Kemal, 1866: 2)

Bir başka yerde de şunları söyler: "*Vakıa Girit cezaresi [adası] Bahr-ı Sefid'in [Akdeniz] ortasına tesadüf ile Avrupa ve Asya ve Afrika kıtalarının sevâhiline [sahillerine] mukabil ve müteaddid [çeşitli] liman ve ormanları ve mahsulatı cihetiyle harp ve ticaret sefinelerinin [gemiler] barındırılmasına ve üç kıta ile olacak muamelât-ı ticareti muhafazaya*" (Namık Kemal, 1868/1: 5) (Namık Kemal, 2019: 140-141) uygun bir adadır. Akdeniz'i çevreleyen Afroavasya ana kıtasının ortasında yer alan bu adanın stratejik değeri tartışma götürmez. Namık Kemal'in bu yazıları kaleme aldığı 1860'lı ve 1870'li yıllarda Osmanlı toprakları Avrupa'da Tuna'ya dayanmakta, Yemen vasıtasıyla Hint Okyanusuna açılmaktaydı.

⁶ "[O görüşmede] Girit meselesinin konuşulmuş olması pek muhtemel görünüyor. Çünkü Napolyon Şark işlerine mütemadiyen karışmak istiyor ve bu meseleyi vesile ediniyordu. Nitekim maruf fıkradan da istidlâl edilebilen budur: Napolyon Girit'i terk etmenin belki devlet menfaatine muvafık olacağını söylemiş ve "Girid'i kaça verirsiniz?" diye sormuştu. Bu soru karşısında hünkârın duyacağı azap ve gadabı tahmin eden Fuad Paşa, sözü uzatmadan ve hiç düşünmeden şu cevabı vermiştir: "Aldığımız fiyata!" (Aksüt, 1944: 131, 133) Aynı anekdot pek çok kaynakta aktarılmaktadır. Bknz. (Danışmend, 1979: 199) Yalnız bu seyahatten önce kaleme alınan "*Girid Meselesine Dairdir*" makalesinde yer alan "*Yunanistan'ın nakd-i mevhumu*" ifadesi meseleyi çatallandırıyor. Herhalde daha önceki bir tarihte de benzer bir ifade olsa gerektir.

⁷ "*Girid bir ceziredir ki kıta'ât-ı sülusedeki memalik-i Devlet-i Aliyye'nin vâsıta-i irtibatı olan turuk-ı bahriyeye merkez-i içtima olduğu için sevahilimizin kalpgâhı makamında addolunabilir.*" (Namık Kemal, 1866: 2)

Afrika'da da Mısır, Trablusgarp ve Tunus (Cezayir 1830'ların başında Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştı) yine Osmanlı toprağıydı. Doğu ve hatta kısmen Orta Akdeniz sahilleri Osmanlı Devleti'ne ait şehirlerle çevriliydi. Dolayısıyla Osmanlıların geç sayılabilecek bir tarihte elde ettikleri Girit adasına vazgeçilemez derecede önem atfettiklerini söylemek mümkündür. Girit'in vazgeçilmezliğine dair ısrar Osmanlı basınında kendisine genişçe yer bulmuştur. Namık Kemal'in Girit'e dair yazdıklarından 40 sene sonraki II. Meşrutiyet basınında Girit'e dair çok sayıda yazı mevcuttur. (Süleyman Nazif, 1909: 1) (Abdürreşid İbrahim, 1910: 71-72) Ayrıca bazı Osmanlı aydınları dış basında Girit'i müdafaa eden yazılar kaleme almıştı. (Halil Halid, 1907: 12) (Halil Halid, 1908: 14)

3.Kırım Harbi Sonrası Rusya ve Girit

Her savaş ve savaşın sonucunda oluşan yeni denge tabii olarak galipler için olumlu bir vaziyet, mağluplar için problemlili bir durum ortaya koyar. Kırım Harbinden sonraki durum da bu şekildeydi. İngiltere ve Fransa gibi iki büyük devlet Rus Çarlığı'nın yayılmacı bir güç olarak dünya siyasetinde yer almasını istemiyordu. O sebeple Rusya'nın yolunun kesilmesi esas mesele idi.

Yeni statükonun oluşmasını sağlayan barış antlaşmasını müteakip, yeni temayüller ortaya çıkar. Mağluplar bu kuşatılmışlık halini yarmaya ve kendi aleyhine teşekkül etmiş statükoyu ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bunun için yeni şartların getirdiği dinamizm üzerinden başka dengelerin oluşmasının imkânlarını ararlar. Barış antlaşmalarının imzalandığı esnada var olan şartlar galipler için optimal durumu ifade ederken bazı durumlarda yeni oluşan statüko zaman içerisinde yeni şartlara intibak edemez hale gelir. Galipler, akdedilen antlaşmaların harfiyen uygulanması konusunda titizlenirler.

Genel itibariyle mağlup taraf, zor şartlara mahkûm edildiği vaziyetten kurtulmaya çalışır, bunun için yeni şartları kollar ve yakın geçmişte mecbur kalarak imzaladığı barış metnini geçersiz kılacak yeni durumlara dair planlamalar yapar. Mağlup tarafın problemlili pozisyondan kurtulması ya yeni bir strateji belirlemesiyle yahut da şartların hızlı bir şekilde değişmesiyle gerçekleşir. Birinci durumda kendi iradesini kullanarak ikinci durumda ise dış şartların akışının o ülkenin lehine yeni durumlar oluşturması sonucu diplomatik dengelerin değiştiği gözlemlenebilir.

Paris Antlaşması (1856) sonrası Avrupalı güçler tarafından tahdit edilen Rusya, topraklarının bir kısmıyla Avrupa içinde yer alıyordu. Fakat Avrupa'daki toprakları devasa boyutlardaydı. Asya'daki toprakları ise Pasifik Okyanusuna kadar uzanıyordu. Hatta Amerika kıtasında toprakları vardı.⁸ Rusya'nın bu stratejik derinliğine karşılık Avrupalı güçler Avrupa kıtası içinde bile güç paylaşımı konusunda antlaşmaya varabilmiş değillerdi. Aralarında rekabet devam ediyordu. Rusya için Avrupa içi sıkıntıların su üstüne çıkmasını beklemek gerekiyordu. Fakat Rusya beklemek yerine menzil-i maksuda gidecek yolda önemli stratejiler geliştirme azmindeydi. Rusya Soğuk Savaş yıllarının başlangıcında da aynı beklentiler içerisinde olmuş, Stalin de Kapitalist Avrupalı ülkeler arasındaki rekabetin bir kapışmaya dönüşeceğini ümit etmişti.⁹

⁸ "Birleşik Devletler'in iyi dileklerini kazanma arzusu, Rusya'nın Amerika Kıtası'nda bulunan mülklerini elinden çıkarmasının sebeplerinden biriydi. 1867'de Rusya 7.200.000 dolar karşılığında Alaska'yı Birleşik Devletler'e sattı. Bölgenin doğal zenginlikleri düşünüldüğünde önemsiz bir rakamdı." (Verdansky, 2009: 281) Ayrıca baknz. (Herring, 2011: 258)

⁹ "Stalin'in savaş müttefikleri ve onların savaş sonrası hedefleri konusundaki anlayışın Washington ve Londra'dan görüldüğü haliyle öncelikleri değerlendirilmesine değil, daha çok hüsnükuruntuya

Namık Kemal'e göre Girit meselesinin ortaya çıkışının baş aktörü Rusya'dır. Girit meselesi Paris Antlaşması sonrası uluslararası arenada oluşan Rus karşıtı pozisyonu, kuşatılmışlık duygusunu izale için Rusya'nın izlediği stratejinin bir alt kategorisidir. Bu bahsi Namık Kemal uzunca anlatmaktadır. Rusya nazarında öncelikli düşmanların İngiltere ile Fransa olduğu tespitinden sonra Rusya dünya konjonktüründe hangi ülkeleri yanına alması gerektiğine karar vermiştir. Bu ülkeler arasında Avrupa'da konumu değişen dengelere bağlı olarak netameli hale gelen Fransa ilk sıradadır. Ardından ABD ile Yunanistan gelir.

Bu sırada Fransa III. Napolyon dönemini yaşıyordu. Fransa'nın durumu karışıktı. Namık Kemal bu devir Fransa'sı için "*idare-i mütehakkimâne*" tabirini kullanır. Ona göre Fransa Avrupa'da "*her meselede kararsız teşebbüslere*" kalkışmaktadır. Fransa Paris Muahedesi'nden sonra Rusya'nın mevcut şartları değiştirme gayreti içerisinde olduğunun farkındaydı. Ancak muhtemel Rusya – Prusya ittifakının kendisi için bir yıkım olacağını düşündüğünden Rusya'nın bazı saldırgan tavırlarına göz yummak durumunda kalıyordu. (Namık Kemal, 1868/1: 5) (Namık Kemal, 2019: 141)

Namık Kemal büyük devletler arasında politik çelişkileri belirlerken İngiltere'nin Devlet-i Aliyye'yi muhafaza etme politikası izlediğini söyler. Rus Çarlığının Kafkaslardan yahut Balkanlardan Akdeniz'e doğru ilerlemesi ihtimaline karşı büyük güçlerin bu durumu önlemek için devreye gireceğini düşünmektedir. Bu ise Rusya'ya karşı Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında bu konuda bir menfaat ortaklığı meydana getiriyordu. Kırım Savaşı sonrası oluşturulan yeni statükoya Namık Kemal'in güvendiği yahut güvenmek zorunda kaldığı aşikârdır.

Namık Kemal'e göre Rusya'nın öngördüğü stratejinin ikinci ayağı ABD'dir. Namık Kemal bu konuyu dikkat çekici ifadelerle anlatmaktadır. ABD iç savaşı sona ermiştir. Fakat ABD gerek bu savaşın "zuhurunda", gerek "devamında" gerekse "esna-i istimrârında [uzamasında]" Fransa ve İngiltere'den zayıfları ezen bir muamele gördüğünü bir kenara not etmiştir. O anki konjonktürde birbirine yakınlaşan bu devletler Soğuk Savaş yıllarının iki ağırlıklı gücü ve rakibi olacaktır. Bu durum ABD ile Rusya arasında sanki iki mağdur ülkenin yakınlaşması gibi bir durum doğuruyordu. Bunun yanında planın incelikleri şu noktalara dayanmaktadır: Rusya, ABD'ye Girit adasını vadetmektedir. Bunun birtakım şartları mevcuttur: Namık Kemal bunu iki cümlede ifade eder: "*Avrupa ile olan münasebât-ı ticaretine medar-ı emniyet olacak ve Avrupa kıtasında cereyan eden ahval-i umumiyeye parmak sokmaya sebebiyet verecek bir mevki tutmaya ihtiyaç görmesi dahi Rusya'nın terviç-i maksadına medâr-ı külli ederek kendinin Şark üzerindeki efkârına Avrupa devletleri tarafından gösterilecek mümânaata karşı durmak şartıyla husul-i maksadda bu cezirenin Amerika idaresine verilmesini vaad eyledi. Ve ol zamandan beri Amerikalılarda Girit eşkıyasına bir muhabbet hasıl olup, Girit'in Yunanistan'a terk ve ilhâkı muvafık-ı adl ü insaniyet olduğu sözleri Amerika gazetelerinde terviç olunmağa başladı.*" (Namık Kemal, 1868/1: 5) (Namık Kemal, 2019: 140)

Rusya, Avrupa'nın iki güçlü ülkesinin (İngiltere ve Fransa) rağmına dünya siyasetinde yayılmacı bir güç olarak yer almak istemektedir. Fakat Rusya'nın bu tutkusunun önüne 1856 Paris Muahedesi ile set çekilmiştir. Avrupalı güçlerin kendisine mâni olamaması için Rus Çarlığı bölge dışı güçleri de devreye sokma ihtiyacı hissetmiştir. Rusya'nın Avrupalı güçleri oyalayacak, onların husumetini üzerine çekerek bir bakıma paratoner vazifesi ifa edecek bölge-dışı ortaklara (ABD gibi) ihtiyacı vardır. ABD'nin Avrupa ile olan ticaretine bir üs vazifesi

dayanıyordu. Stalin'i işte bu noktada Marksist-Leninist ideoloji etkiliyordu. Çünkü yanlısaları buradan kaynaklanıyordu. En önemli yanlısası kökeni Lenin'e dayanan, Kapitalistlerin birbirleriyle uzun süre iş birliği yapamayacaklarına ilişkin inançtı. İçlerindeki açgözlülük – kârı siyasetin üstünde tutma dürtüsü – eninde sonunda baskın çıkacak; komünistlere sadece rakiplerinin kendi kendilerine mahvetmelerini beklemek kalacaktı." (Gaddis, 2008: 22)

görebilecek, aynı zamanda Avrupa içi işlere “*parmak sokmaya sebebiyet verecek*” bir adamın ABD’ye bağışlanacağına dair vaat sonucu ABD’de bir anda “*Girit eşkıyasına bir muhabbet hasil*” olmuştur. Amerikan basını da Girit’in Yunanistan’a verilmesinin insanlık namına doğru bir şey olacağına dair konular yer almaya başlamıştır.

Mağlubiyet, çoğu zaman mağlup olanın kendisine çeki düzen vermesine sebebiyet verir. Ülkeler hangi noktalarda noksan yahut yeterli olduklarına dair bazı değerlendirmelerde bulunurlar. Namık Kemal Kırım Harbinden bu yana Rusya’nın askeri nizam ve harp mühimmatı konusunda eksiklerini gidermeye çalıştığını, demiryolları yaparak nakliyyede kolaylık sağladığını, dahili ahvali de yoluna koyduğunu ifade etmektedir. Namık Kemal’e göre bu dönemde Rusya, bir sonraki dönemde gerçekleştirmeyi düşündüğü atılımlar için masraflarını kısmış ve güç biriktirmeye çalışmıştır: “... *On beş seneden beri hiçbir tarafta bir gaileye uğramayıp fazla masraf etmedi. Avrupa’nın her meselesine müdahale ederek haysiyet ve itibarını ilerletti.*” (Namık Kemal, 1868/2: 2) (Namık Kemal, 2019: 167) Bu son cümleye istinaden Rusya’nın Hans Morgenthau’nun “prestij politikası” olarak isimlendirdiği hususun peşine düştüğünü söylemek de mümkündür. (Morgenthau, 1970: 92)

Osmanlı Devleti’ni sıkıntıya sokmak da Rusya’nın stratejik tercihlerinden birisidir: “*Mesela hiçbir asker ve belki akçe telef etmeksizin Girit meselesini çıkarıp iki senedir Devlet-i Aliyye’yi askerce ve malca ve nüfuz ve haysiyetçe o kadar rahnelere uğrattı ki Kırım Muharebesi acısına rahmet okuttu. Hâlâ Devlet-i Aliyye bugün Girit’te ve Yunan hududunda bu kadar bin asker tutmaya mecbur oluyor. Sırbistan ve Karadağ ve Memleketeyn ve bahusus Bulgaristan içlerinde ilkâ ettiği fesâdât hasebiyle haydut cemiyetleri ve fırkaları teşekkül edip Balkan’a yerleştiler. Devlet-i Aliyye buralarda dahi bir takım asker ikamesine muhtaç bulunuyor.*” (Namık Kemal, 1868/2: 2) (Namık Kemal, 2019: 167) O yıllar, Sultan Abdülaziz’in Osmanlı donanmasına önemli miktarda yatırım yaptığı yıllardı. Rusya, Karadeniz’de donanma bulunduramıyordu. O sebeple birtakım badireleri Osmanlı Devleti’nin başına sarma gayreti içindeydi.

4.Namık Kemal’e Göre Girit Meselesinin Sebepleri

Namık Kemal’in diplomasi sahasında bilgisini sergilediği ilk konu Girit meselesidir, denilse hatalı olmaz. *Tasvir-i Efkâr*’daki yazılar Osmanlı kamuoyunun karşılaştığı siyasi muhtevaya sahip ilk yazılar arasında olması hasebiyle ayrıca önemlidir, tarihi niteliktedir. O vakte kadar Hariciye Nezareti çatısı altında az sayıda kimse arasında konuşulan konular kamuoyuna yönelik olarak kaleme alınır. Gazetelerde daha evvel haber olarak yer alan konularda artık Devlet-i Aliyye’nin ne yapması gerektiğine dair hüküm bildiren cümleler yer almaya başlayacaktır.

Namık Kemal’e göre Girit meselesi Rumların ellerine silah alıp dağa çıkmalarıyla başlamış bir isyan değildir. Namık Kemal Girit İsyanının sebeplerini ayrıntılı olarak incelemiştir:

Bu mevzuda sözünü ettiği ilk konu vergilerin ağırlığı ile alakalıdır. Vergiler ağır mıdır? Girit halkı ağır vergi yükü ile karşı karşıya mıdır? Bu soruların cevabını arayan Namık Kemal böyle bir iddiayı Girit için dillendirmenin doğru olmayacağı kanaatindedir: “*Girit’in vergisi sair eyâlâta nispetle hafif ve usul-i iltizam-ı aşar yerli birkaç mütemevvil eşhâs ellerinde mahsur ve devletimizde kaide olan usul-i ‘tisâfiye her eyaletten ziyade Girit’te zayıf idi. Giritliler bidâyet-i meselede ortaya koydukları arzuhal-i umumilerinde gösterdikleri vechile sahihan vergi ve iltizâmât ve memurlardan görülen taaddiyat sebebiyle mi ser-ber-âverde-i*

tuğyan oldular? Hayır, bunu akli olan bir Giritli iddia edemez.” (Namık Kemal, 1868/1: 4) (Namık Kemal, 2019: 139)

İkinci husus isyanın bizatihi büyümesine kapılmakla alakalıdır. Kitlelerin hareketlendiği yahut hareketlendirildiği zamanlarda o isyana iştirak edenlerin bazıları hangi sebeplerle bu hareketin içerisinde yer aldıklarını bilmezler. Yeniçeri isyanlarında da rastlanılan *uydum kalabalığı* tavrı buradaki isyancıların bazılarında görülmekte, Namık Kemal’e göre Giritli asilerin arasında da hangi sebepten isyan ettiklerini bilmeyenler bulunmaktadır: “*Vaktiyle Yeniçeriler “İstemeyiz, istemeyiz” diyerek Bâb-ı Hümâyün pişgâhında bağrışıp neyi istemediklerini bilmedikleri gibi işin başlangıcında Girit’in yerlileri dahi neden şikâyet ettiklerini bilmezlerdi.*” (Namık Kemal, 1868/1: 4) (Namık Kemal, 2019: 139)

Namık Kemal’in Girit isyanının sebepleri arasında saydığı üçüncü husus “palikaryalık farızası”dır: “*Yalnız Rum mezhebinde olanlar için Devlet-i Osmaniye’den hoşnutsuzluk göstermek palikaryalık şanına müterettip bir farıza gibi olduğundan şöyle böyle bahaneler ile şamata ve arbedeye başlandı. Halbuki oyunun elebaşları dahi çıkacak neticeyi tamam bilmeyip mücerred ümid-i menfaatle [menfaat umarak] meydana atıldıklarından, maymunu oynatan kimdir, parsayı devşiren kimdir, daha yakında belli oldu.*” Bu ifadelerde Namık Kemal bu isyanı başlatanların perde gerisinde olduğuna kani olduğu gibi bu isyandan doğrudan çıkarı bulunan ülkelerin Yunanistan’ı ve Rumları kullandığını, perde gerisindeki amacın Rusya’nın yayılmacı emellerini gerçekleştirmeğe matuf olduğunu ifade etmektedir.

Dördüncü husus “*Helenizm*” yahut “*Bizans hayali*”dir. Namık Kemal’e göre Girit başta olmak üzere o dönem Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında olan diğer adalardan (Kıbrıs, Sakız vs) müteşekkil kuvvetli bir Yunan devleti vücuda getirmek, bu devlete Selanik, Tırhala, Yenişehir, Yanya ve Arnavutluk’un bir kısmını ilave etmek ve Devlet-i Aliyye’nin o günkü istibdadı sebebiyle “*zuhuru kaviyyen muhtemel olan bir karışıklıkta, tebaadan bulunan Rumlarla ittifak ederek İstanbul’daki eski Bizans devleti ihya olunmak*” (Namık Kemal, 1868/1: 4) (Namık Kemal, 2019: 139) asıl gayeyi teşkil etmektedir. Buna ek olarak Namık Kemal, Ayasofya’nın minarelerine çanlar, mihrap ve minberine haçlar konulmasının Yunanlıların hayalleri arasında yer aldığını da sözlerine eklemektedir.

Yukarıda bahsi geçen sebeplerle meydana geldiğini düşündüğü Girit İsyânında isyancıların gerçekleştirmeye çalıştığı şeyler arasında Avrupa kamuoyunun elde edilmesi de yer almaktadır. Avrupa kamuoyu ne surette bu noktaya odaklandırılabilir? Avrupa kamuoyundaki *Turcophobia*’nın güçlü olduğu bilinen bir şeydi. “*Zalim Türklerden intikam almak*” için Avrupa gazetelerinin nakdi sıkıntılarını giderici tedbirler almak, yani para karşılığı haber yazdırmak Yunanlıların planları arasındadır. Bunu yaparken Yunanlıların Müslümanlara karşı “*Hristiyanlığı muhafaza*” ettiğini öne sürmek, bu esnada Türklerin hem bugüne kadar hem de bugün Hristiyanları diri diri yediği iddiasında bulunmak, Hristiyanların kadın, çocuk ve ihtiyarlarını çeşitli hakaretlerle öldürmek gibi hususlardan şikâyet ederek Avrupa kamuoyunu hazırlamak istemektedirler. (Namık Kemal, 1868/1: 5) (Namık Kemal, 2019: 138-140)

Beşinci sebep olarak da Osmanlı devletinin o günkü idarecilerinin hatalı tavırlarını zikreder, iç problemlerin ısrarla altını çizer. Namık Kemal’in yazılarının hangi mekânda yazıldığı bu konuda önemlidir. İstanbul ile Londra; *Tasvir-i Efkâr* ile *Hürriyet* arasındaki fark dikkat çekicidir. Londra’da iken Osmanlı başkentindeki sadrazamın yahut hariciye nazırının kendisine doğrudan müdahalesi söz konusu olmadığından çok daha rahat bir üslup kullanır. Sert ifadeler yer verir. Londra’da *Hürriyet*’te yazdıkları ile İstanbul’da *Tasvir-i Efkâr*’daki yazdıkları arasında bir kıyaslama yapıldığında hiç şüphesiz *Tasvir-i Efkâr*’daki yazıları daha kontrollüdür. Yalnız şu noktaya da dikkat çekmek gerekir ki, Avrupa’ya dair eleştirilerinde de tersi bir durumun olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Namık Kemal'e göre Girit meselesinin ortaya çıkışında iki Osmanlı devlet adamının (Keçecizade Fuad Paşa, Âlî Paşa) affedilemez hataları vardır. Bu kişiler Namık Kemal'in asla affetmeyeceği kişilerdir.¹⁰ Bunlar Girit meselesi ortaya çıkarken kayıtsız davranmışlardır.¹¹ Kayıtsız davranmak meydana gelen hadiseler anında müdahale etmemek ve problemleri geleceğe ertelemek (*İdare-i câriyenin müsaade-i bîkaydanesi*) demektir. Ona göre adaya gönderilen Osmanlı memurlarının yaşananlardan habersiz oldukları iddia edilemez. Bilakis onların ferasetli davrandıklarını, olan biteni erken kavrayıp olacak olanları vaktinden evvel öngördüklerini düşünür. Problem, Girit'teki Osmanlı memurlarında değil merkezi idarededir. Meseleyi "*Devlet-i Aliyye'nin idare-i hazırasında görülen istibdâd*" (Namık Kemal, 1868/1: 4) (Namık Kemal, 2019: 140) ile irtibatlandırır. Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin meşruti idareye geçmesi için mücadele ettiği yıllarda sadaret makamında bulunan kişilere karşı eleştiri oklarını doğrultmuştu. Namık Kemal Girit'te başta Rusya ve Yunanistan'ın tahriklerinden Osmanlı memurlarının ve dolayısıyla Babıali'nin haberdar bulunduğunu fakat Babıali'nin İstanbul'daki sefaletlerle sıkıntı çıkmasını istememesinden dolayı problemin içinden çıkılmaz bir hale geldiğini söylemektedir. Kendi ifadesi ile Girit hadisesinin özü şudur: "*Bu yangının kundağı on beş seneden beri konulmuş ve idare-i cariye'nin [hükümetin] müsaade-i bîkaydanesi ve Rusya dostumuzun ilkâat-ı müstemiresi ile körüklene körüklene, sine sine yanan ateş bundan iki sene evvel birdenbire meydana çıkmıştır.*" (Namık Kemal, 1868/1: 4) (Namık Kemal, 2019: 138-139)

5.Girit İsyanının Geleceği Yahut Çözüm Yolları

Girit meselesinin başlangıcı hakkında Namık Kemal değişik açıklamalarda bulunmuştur.

İlk yazılardan birisi olan *Girit Meselesine Dairdir* (Namık Kemal, 1866: 2) başlıklı yazısında Girit meselesinin başlangıcından beri asilerin yola getirilmesi görüşünde olduğunu ifade eder. Namık Kemal'e göre isyancılar "*bir elleriyle arzuhal yaprağı ve bir elleriyle ihtilal bayrağı*" açmaktadırlar. Mağdur olduklarına dair iddiaların arzuhal yolu ile Avrupa kamuoyunu yanlarına çekmek ve oradan ilerleyerek adanın Yunanistan'a bağlanmasını sağlamak esas planı teşkil eder. Ona göre bu isyancıları teskin için üç yol söz konusudur:

- 1 – Girit'te isyancıların isteklerini kabul etmek;
- 2 – Osmanlı askeri gücünün uzun süre Girit'te tutulması suretiyle terhip [korkutma]
- 3 – "*Hukuk-ı hükümet*"e dayanarak tedip edilmesi [yola getirilmesi, asayişin sağlanması].

Namık Kemal'e göre isyancıların arzuhallerine bakıldığında bunların bir kısmı zaten icra edilmekte olup bir kısmı ise kesinlikle kabul edilemeyecek hususlardan ibarettir. Bu iddiaların "*mücerred bir bahane-i fesad olduğu için birinci suret cezirenin [adanın] i'âde-i asayişine [istikrarın sağlanmasına] asla kâfi değil idi.*" (Namık Kemal, 1866: 2) İsyancılarla uzlaşma gayretlerinin meseleyi çözmeyeceğine inanan Namık Kemal bu konuda "*bir sened-i müeyyed*" istenirse isyancıların Girit'teki yabancı devletlerin konsolosluklarına verdikleri dilekçelere bakmanın yeterli olacağını, o dilekçelerde "*bunlarda mazlumiyetden ziyade*

¹⁰ Namık Kemal'in Âlî ve Fuad Paşalara karşı tavrını abartılı bulan Mithat Cemal Küntay şunları söylemektedir: "Ve öldükten sonra Fuad Paşa [Namık Kemal'in kaleminde] bir türlü "merhum" değildir, hep "müteveffa"dır." (Küntay, 2019: 201)

¹¹ Bu konudaki yoğun eleştirilerinin yanında Osmanlı Devleti'nin Girit meselesinde Yunanistan'a nota vermesini müteakip *Hürriyet*'te "Yaşasın Abdülaziz Han... Aferin Babıali" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. (Ziya, 1868: 1-3) (Namık Kemal, 2019: 331-334)

mahkumiyetten şikayet olunarak hükümetin ta'dili değil Yunanistan'a tahvili istenilmiştir."¹² (Namık Kemal, 1866: 2) demektedir. Yani iyileştirici tedbirler (ıslahat, reform) yerine Girit'teki asilerin radikal çareler peşinde koştuklarını ifade eder.

İkinci noktaya gelince uluslararası reel-politikte meseleyi irdeler. Bu, meselenin zamana yayılması demektir. Sürüncemede bırakmak, meseleyi geleceğe ertelemek Namık Kemal'in tasvip etmediği hususlar arasındadır. Ona göre "*Muamele-i düveliyede*" dış müdahalenin ihtilal gibi "*tabiat-ı idareye muhalif olan ahvalin uzamasından*" dolayı meydana geldiği tecrübelerle sabittir. Bu noktada dikkat çekici bir iddiası vardır: "*Yunanistan'ın memalik-i Osmaniyyeden ayrılmasına dahi vaktiyle fesadının teskininde [isyanın bastırılmasında] zuhura gelen teahhur [gecikme] sebep olmuştu.*" (Namık Kemal, 1866: 2) Peki ya "*müdahale-i ecnebiyye*" hangi yönde olabilir? Birinci ihtimal Düvel-i Muazzama Osmanlılara "*müşfikâne hareketi tavsiye*" edebilir, diğeri ise isyancıların "*Yunanistan'a iltihak arzusunu*" destekler mahiyette olabilir.

Tasvir-i Efkâr'da yer alan bu satırlarla Namık Kemal oyalama siyasetinin, problemlerin sürüncemede bırakılmasının yanlışlığına işaret etmekte sadrazamın hışmına uğramamak için meseleyi dikkatli bir üslupla kaleme almaya çalışmaktadır.

Üçüncü suret ise, devlet eliyle Girit'teki isyancıların "tedip" edilmesi, kanuni yollarla cezalandırılması anlamına gelmekteydi. Namık Kemal devletin tereddüt içerisinde olmasını, bu konuda atak davranmasını, hukukuna sahip çıkmasını arzu etmektedir. Bir taraftan "*Maamafih biz bu suretin neticesinde bihakkın endişeyi mucip olacak [gerektirecek] bir mahzur göremiyoruz.*" demekte diğeri yandan da Girit'teki Osmanlı askeri varlığının ve üçte bir oranındaki Müslüman nüfusun mevcut isyanı bastırmaktan öteye Girit'i yeniden fethetmeye muktedir olduğunu iddia etmektedir. Bu sözler Osmanlılara psikolojik takviye anlamına gelse gerektir.

İsyancıların Müslüman ahaliye vuku bulan saldırıları sineye çekilirken onlar "*Yunanistan'a iltihak için silaha müracaat ettiklerini bilâ-pervâ [pervasızca] ilan ederek asakir-i Osmaniye üzerine muhacemeye [saldırıya] başladılar. Hatta bir takım biçare hastaları şehid edecek kadar vahşiyane muâmelât ile tabiat-ı insaniyenin [insan tabiatının] bile haricine çıktılar. Böyle gaddarların cezasız kalmasını kim tavsiye eder?*" (Namık Kemal, 1866: 2) Bu son sorunun muhatabı "*düvel-i muazzama*" denilen büyük güçlerdir. Yazının gelişinden kimsenin böyle bir şeyi onaylamayacağı anlamı çıkmakla beraber Namık Kemal işin siyasi ihtimallerle ilgili kısmına da işaret etmektedir. "*Siret – suret*" ayırımından hareket ederek gerçekte [siret, iç yüzü] bazı ülkeler isyancıların aşağılık hareketlerinden istifade ederken görünüşte [suret, görünüş] "*hakkaniyetten dem vuranlar*" bulunabildiğini ilave eder. Namık Kemal'in bu konudaki fikri şu cümlede özet halinde yer almaktadır: "*Yoksa isyan üzerine bulunan teb'ası hakkında kanunun tayin ettiği te'dibâtı icra etmek her devletin hukuk-ı sarîhası iktizasından olduğunu kimse bihakkın inkar edemez.*" (Namık Kemal, 1866: 2)

6.İsyancıların İddialarının Geçerlilik Derecesi

Namık Kemal Girit'in Yunanistan'a iltihakı konusunu da değerlendirir. Hangi sebepten dolayı Girit'in Yunanistan'a bağlanması gereksin? İlk bahsettiği husus "*milliyet kaidesi*"dir. "*Şöyle ki Yunan milliyeti İskender'in zuhuruyla münkariz olmuş idi. Elinoz mülkü o zamandan beri elden ele geçerek şimdi mevcut olan ahalisinin her biri bir ve belki birkaç milletin*

¹² "Ayaklanmanın görünürdeki nedeni, Yunan Ayaklanmasından beri Girit'in Rum halkı için vaat edilen reformların, Babıali tarafından gündeme alınmamasıydı. Arka planda ise amaç, Yunanistan ile birleşme mücadelesinde Avrupa kamuoyunu harekete geçirmek ve onların desteğini sağlamaktı." (Adıyeke, Adıyeke, 2021: 212)

sulbünden gelmiştir. Bu halde muâhedât-ı ahîreden [son antlaşmalar] başka dünyada hiçbir senet var mıdır ki bunların milliyetini tayin edebilsin?” (Namık Kemal, 1866: 2)

İkinci gündeme getirilmesi muhtemel konu olarak lisan bahsini zikretmektedir. Yani Girit'te Rumca konuşulduğu için Girit Yunanistan'a bağlanmalıdır, şeklindeki iddiaları cevaplandırır: “*Böyle Almanya kıtası birçok hükümete münkasım [bölünmüş] ve Belçika ile İsviçre'nin istiklali Fransa'nın taarruzundan salim iken iştirak-i lisan [dil ortaklığı] ittihâd-ı hükümeti iktiza edeceğine kim iddia edebilir?”* (Namık Kemal, 1866: 3) Bu dönemde Alman Birliği henüz sağlanmamıştı. Namık Kemal Fransa'nın kendi sınırları dışında kalan bölgelerdeki Fransızları niçin savaş yoluyla kendi ülkesine katmadığını sorar.

Üçüncü husus “İştirak-i mezhep” yani Girit ile Yunanistan'ın aynı inanca sahip olmasıdır: “*İştirâk-i mezhep bahsine gelince ittihad-ı milliyet [pan hareketleri] bu kaide üzerine bina edilmek istenildiği halde cüz'ün küll'e tâbi 'iyyeti kaziyyesine göre umumen Rumlar Rusya'nın ve Katolikler Fransa'nın ve Protestanlar İngiltere'nin veya Amerika'nın ve ehl-i İslâm saltanat-ı seniyyenin [Osmanlı Devleti] zîr-i idaresine geçmek lazım gelmez mi? Harita-i âlemde [dünya haritası] böyle bir tebeddül [değişiklik] icrasına teşebbüs olunmuş mudur?*

Kaldı ki Hıristiyanların bu davası tasdik olursa bile cezire [ada] ahalisinin bir sülüsü [üçte biri] de İslâm'dır. Bir halkın bazısını memnun etmek için bazısını hukukundan mahrum eylemek nasıl muvafık-ı hakkaniyet olabilir?” (Namık Kemal, 1866: 3)

Acaba bu hususlar Avrupa “hey'et-i umumiyesi”ni milliyet fikirlerine tatbikan tahvil edebilir mi? “*Ve bundan mâada Avrupa'nın hey'et-i umumiyesini milliyet efkârına tatbikan tahvile devletlerin hiçbiri muktedir ve umum hakkında cari olmayan bir kaidenin kabulüne ise saltanat-ı seniyye asla hâzır değildir”* (Namık Kemal, 1866: 3) Başka devletler tarafından yapılmayan hususların Osmanlılardan beklenilmesine Namık Kemal karşı çıkar. Cümlelerin ilk kısmındaki ifadeler her iki dünya savaşının önemli sebepleri arasındadır.

İngiltere'nin “kendi menâfiini (menfaatlerini) muhafaza için” Şark'ın asayişini arzu ettiği bir ortamda Girit'in Yunanistan'a bağlanmasına ses çıkarmaması nasıl düşünülebilir? Bu dünyaca ünlü İngiliz ileri görüşlülüğüne nasıl uyabilir? (Namık Kemal, 1866: 3)

Öyle ise Namık Kemal'e göre karşımızda kala kala Yunanlılar vardır: “*Şark imparatorluğunu zir ü zemine geçirmiş olan satvet-i Osmaniyyeye karşı duracak Yunan palikaryaları olsun.”* (Namık Kemal, 1866: 3) Namık Kemal'in ana fikri Babıali'nin gücünü göstermesi gerektiği, konunun sürüncemede kalması halinde problemin azalmayıp çoğalacağı yönündedir.

Sonuç

Namık Kemal Osmanlı / Türk modernleşme tarihinin en önemli şahsiyetlerinden birisi olduğu gibi dış politika literatürünün de nitelikli yazarları arasındadır. Kendisi diplomasiye yakın kulvarlarda uzun süre bulunmuş ve dış politika yapıcılarını yakından tanıma imkânı bulmuştur. Çok genç yaşta başladığı dış politika yazarlığında güncel uluslararası problemlere karşı geliştirdiği nitelikli tezler bugün Türkiye'de bilinmiyor olsa da bu ondan sonraki nesillerin problemidir. Namık Kemal bu konuda layık olduğu mertebeyi – gecikmeli olarak da olsa – kazanacaktır.

Namık Kemal Girit meselesinin başlangıcından itibaren ilk yıllardaki durumunu analiz etmektedir. Ona göre bu mesele Girit'te isyancıların ellerine silah alıp dağa çıkmasıyla başlamış değildir. Kırım Savaşı sonrası Rusya'nın kendisine getirilen kısıtlamalardan kurtulmak için

geliştirdiği bir stratejinin alt kategorisidir. Bu noktada Namık Kemal Girit meselesini asıl değil türev bir mesele olarak görür. Asıl mesele Rusya'nın yayılmacı emelleridir. Rusya bu konuda Fransa'nın kendisine engel olma potansiyelinin önüne muhtemel Prusya – Rusya ittifakını ihsas ederek geçmekte, bir tarafta iç savaştan yeni çıkmış ABD'yi Avrupa'nın içine müdahil olarak kendisine paratoner olarak kullanmakta, Yunanistan'ı da Girit bahsinde kışkırtmakta ve de Osmanlı Devleti'ni de güçten düşürmeye çalışmaktadır.

Girit meselesinin sebeplerine dair yapılan analizlerin yanında sadrazamların uyguladığı politikaların hatalı olduğunu yurt dışında kaleme aldığı yazılarda sert ifadelerle eleştirmiştir.

İsyanın geleceği konusunda isyancılardan isteklerini kabul ederek onlarla anlaşmanın Osmanlı Devleti'ne fayda vermeyeceğini iddia etmiştir. Bunun yanında oyalama siyasetinin, problemleri geleceğe tehir etmenin fayda sağlamayacağını belirten Namık Kemal Osmanlı Devlet yöneticilerine dirayetli hareket etmelerini tavsiye eder, çekingen davranmanın karşı tarafa daha pervasız hareket etme cesareti verdiğini düşünür.

Kaynakça

Abdürreşid İbrahim, Girit İçin Canlar Fedâ, *Tearüf-i Müslimîn*, C. I, Sayı: 5, 27 Mayıs 1326 [9 Haziran 1910], s. 71-72.

Adıyeke, Ayşe Nükhet; Adıyeke, Nuri, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

Ahmed Refik, *Yirmi Beş Sene Siper Kavgası*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1333 [1917].

Aksüt, Ali Kemalî, *Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati*, İstanbul: Ahmet Saitoğlu Kitabevi, 1944.

Akün, Ömer Faruk, Namık Kemal, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 361-378.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Çelik, Zeynep, *Avrupa Şark'ı Bilmez, Eleştirel Bir Söylem (1872 – 1832)*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2020.

Danişmend, İsmail Hami, *Tarihî Hakikatler*, C. II, İstanbul: Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, 1979.

Gaddis, John Lewis, *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çev. Dilek Cenkçiler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Halil Halid, The Mahomedans in Crete, *The Times*, October 21, 1907, issue 38469 p.12.

Halil Halid, Greeks and Musulmans, *The Times*, June 03, 1908, issue 38663, p.14.

Herring, George C., *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776*, Oxford: Oxford University Press, 2011.

Küntay, Mithat Cemal, *Namık Kemal, Devrin İnsanları ve Olayları Arasında*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2019.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, 6. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, C. I, Çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.

[Namık Kemal], Girit Meselesine Dairdir, *Tasvir-i Efkâr*, 423, 12 Eylül 1282, 14 Cemaziyelevvel 1283 [24 Eylül 1866], s. 1-4.

[Namık Kemal], Şark Meselesine Dair Bir Layihadır, *Tasvir-i Efkâr*, 465, 28 Şubat 1282 [12 Mart 1867], s. 1-3.

[Namık Kemal], Girit Meselesi – Rusya Politikası, *Hürriyet*, 12, 14 Eylül 1868, s. 4-5.

[Namık Kemal], Avrupa'nın Ahvâl-i Hâzırası, *Hürriyet*, 14, 29 Eylül 1868, s. 1-3.

[Namık Kemal], [Devletin Tedennisine Dair Makale], *Hürriyet*, 19, 17 Recep 1285, 2 Kasım 1868, 1-7.

[Namık Kemal], Memâlik-i Osmaniye'nin Yeni Mukâsesmesi, *Hürriyet*, Sayı: 20, 24 Recep 1285, 9 Kasım 1868, s. 1-5.

Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, C. I-II, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1326, 399 + 258 s; C. III-IV, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, 1327, 311+256 s.

Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleleri*, C. I, Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

Namık Kemal, *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi I*, Haz. Alp Eren Topal, İstanbul: Vakıfbank Yayınları, 2019.

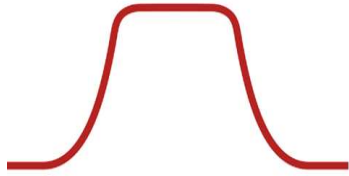
Süleyman Nazif, Girit Bizimdir, *Yeni Tasvir-i Efkar*, 21, 20 Haziran 1909, s. 1.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Haz. Abdullah Uçman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Verdansky, George, *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, 2009.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev: Nilüfer Epçeli, C. IV, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

Ziya [Paşa], Yaşasın Abdülaziz Han... Aferin Babiâli, *Hürriyet*, 26, 21 Aralık 1868, s. 1-3.



ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), .176-189..

First Submission:27.2.2021

Revised Submission After Review:15.5.2021

Accepted For Publication:28.6.2021

Available Online Since:30.6.2021

Research Article

Educational Planning in Federal Capital Territory, Abuja, Nigeria: Challenges and the Ways Forward

Ogunode Niyi Jacob¹

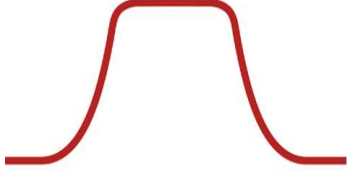
Abstract

This article discussed the challenges facing planning of education in Federal Capital Territory, Abuja, Nigeria. The article made use of secondary data which was sorted from print material and online publication. The article identified; inadequate planning funds, inadequate Educational Planners, lack of data/information to plan, lack of planning materials, political influence, political instability, institutional corruption, poor implementation of planed actions and poor capacity development of educational Planners as the challenges facing planning of education in Federal Capital Territory, Abuja. To solve these problems, the following was suggested: generation of credible data/information for planning, adequate funding of educational planning, provision of planning materials, employment of more professional educational planners, independence of educational Planners, fight institutional corruption, policy continuity in Federal Capital Territory, and ensure constant training and retraining programme for Educational planners in Federal Capital Territory, Abuja, Nigeria.

Keywords: Education, Planning, Basic, Secondary, Higher Education, Challenges

JEL Codes: A2, H52, I2,I100,P46

¹ University of Abuja, Nigeria, Ogunodejacob@gmail.com,



JATSS, 2021; 3(2), 176-189

İlk Başyuru:27.2.2021

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:15.5.2021

Yayın İçin Kabul Tarihi:28.6.2021

Online Yayın Tarihi:30.6.2021

Araştırma Makalesi

Nijerya'da Federal Başkent Bölgesi Abuja'da Eğitimin Planlanması: Zorluklar ve İlerleme Yolları

Ogunode Niyi Jacob¹

Öz

Bu makale Nijerya, Abuja'daki Federal Başkent Bölgesi'nde eğitim planlamasının karşılaştığı zorlukları tartışmaktadır. Makale, yayına hazırlanırken basılı materyalden ve çevrimiçi kaynaklarda yer alan ikincil verilerden yararlanılmıştır. Makale; planlama fonlarının yetersizliği, eğitim planlamacılarının yetersizliği, planlanmada kullanılacak veri / bilgi eksikliği, planlama materyallerinin eksikliği, siyasi etki, siyasi istikrarsızlık, kurumsal yolsuzluk, planlı eylemlerin yetersiz uygulanması ve eğitim planlamacılarının kapasitelerini geliştirme konusunda Abuja Federal Başkent Bölgesi'nde yetersiz kalınması hususlarında tespitler yapmaktadır. Abuja Federal Başkent Bölgesi'nde eğitim planlamasının karşılaştığı bu sorunları çözmek için aşağıdakiler önerilmiştir: Planlama için güvenilir veri / bilgi üretimi, eğitim planlaması için yeterli finansman, planlama materyallerinin sağlanması, daha profesyonel eğitim planlamacılarının istihdam edilmesi, eğitim planlayıcılarının bağımsız hareket kabiliyeti olduğundan emin olunması, kurumsal yolsuzlukla mücadele edilmesi, Federal Başkent Bölgesi'nde yürütülen politikalarda sürekliliğin sağlanması ve Nijerya, Abuja'daki Federal Başkent Bölgesi'ndeki Eğitim planlamacıları için sürekli eğitim ve yeniden eğitim programı sağlanmasında kararlılığın önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim,Planlama,Temel,İkincil,Yüksek Öğretim.Zorluklar

JEL Kodlar: A2, H52, I2,I100,P46

¹ University of Abuja, Nigeria, Ogunodejacob@gmail.com,

1. Introduction

The Federal Capital Territory Abuja is the capital of Nigeria, located in the North Central part of the country. The Federal Capital Territory is under the administration of Federal Capital Territory Administration (FCDA). Federal Capital Development Authority is in charge of the construction and infrastructural development of Abuja city. The Federal Capital Territory is made up of six area councils which are: Abaji, Abuja Municipal, Bwari, Gwagwalada, Kuje and Kwali area councils. The population of Abuja as of 2006 census was 776,298 making it one of the most populous cities in Nigeria, occupying eighth position. The United Nations observed that Abuja was growing by 139.7% between year 2000 to 2010. This growing rate makes it one of the fastest growing city in the World. Abuja is the political administration of Nigeria and also a key capital on the African continent due to Nigeria's geo-political influence in regional affairs. A Federal Minister is appointed by the Presidents to oversee the political administration of the Territory (Peter, 2020).

Education in Federal Capital Territory is under the administration of the Federal Capital Territory Education Secretariat. Federal Capital Territory Abuja is home to many educational institutions both public and private schools. The educational system in Federal Capital Territory follows the guidelines as stipulated in the National Policy of education (2013). Education in FCT consists of three forms: Basic Education (nine years), Secondary Education (three years) and higher education which includes universities, Colleges of education, Poly-technique education, vocational education (four, six years depending on the course of study). Other forms of education in Federal Capital Territory include adult education, special education and mass education. According to Nigeria's latest National Policy on Education (2013), the Basic Education will last for nine years of formal and compulsory education, six years for primary school and three years for junior secondary school while Senior Secondary Education lasts for three years.

The Early Child Education Programme in Federal Capital Territory as defined by Federal Republic of Nigeria (FRN) in the National Policy on Education (2013), is the first formal Education for children aged between 2 to 6 years of life in preparation for primary schooling. The Early Child education was designed to provide education for children with love, care, supervision, playing, singing and dancing. The Early Child Education Programme objectives are : to ensure smooth transition of children from home to school, to prepare the children for primary school education, to provide adequate care and supervision for children when their parents have gone to work, to inculcate in the child the spirit of enquiry, innovation, creativity through the exploration of nature and the local environment playing with toys, to teach the children basic figure and numbers, letters, colour and forms through playing, and to teach the children good habits. The Early child Programme in Federal Capital Territory is faced with many challenges which include: inadequate professional teachers, inadequate infrastructural facilities, inadequate funding, shortage of National curriculum and inadequate instructional materials. These problems are linked to the poor planning of the entire educational system and poor implementation of policies in regarding the Early Child Education programme in Federal Capital Territory, Abuja.

The Basic education is an organized education designed for children between the ages of 6 to 12 years. Basic education is the pre-secondary school education meant to prepare the children for secondary school education. The objectives of the Basic education include: to provide free and compulsory education for all Nigerian children, to reduce dropout from formal education system; to ensure acquisition of the literacy and manipulative and life skills; to ensure ethical, moral and civic values) education for life-long learning; to ensure access to basic education for nine years to nine years. The Basic education in Federal Capital Territory is also

beset with some problems and these problems include: shortage of professional teachers, inadequate instructional materials, inadequate funding, poor supervision, inadequate infrastructural facilities, over concentration in towns, overstaff of administrative officers and poor quality education as a result of poor planning of basic education in FCT.

The Secondary Education Programme in Federal Capital Territory is designed to provide post-basic education for the children residing in FCT and its environs. According to the National policy on Education (2013), the objectives of secondary school education include: to prepare the individual for useful living within the society and to prepare the children for higher education in Nigeria and other parts of the World. The objectives of Secondary School in Nigeria specifically includes: to develop and promote Nigerian languages, art and culture in the context of world cultural heritage; to provide Secondary Education for primary school leavers with the opportunity to pursue a higher level of education, irrespective of sex, social status, religion or ethnic background; to offer diversified curriculum that caters for the differences in talents, opportunities and future roles; to inspire students with a desire for self-improvement and achievement of excellence; to provide trained manpower in applied science, technology and commerce at sub-professional grades; and to foster national unity with an emphasis on the common ties that unite us in our diversity. The secondary school education in Federal Capital Territory, is faced with the following challenges: inadequate funding, inadequate infrastructural facilities, shortage of professional teachers, overcrowdings, overstaff with administrative officers, over concentration in the towns and poor quality. These challenges are as a result of poor planning of secondary school education in Federal Capital Territory, Abuja.

The higher education programme in Federal Capital Territory, Abuja is an educational system for the provision of post-secondary school education for the people residing in Federal Capital and its environs. The objectives of higher education, according to the National Policy on Education (2013) are to: ensure positive contribution to national development through high level relevant manpower training, to promote and encourage scholarship and community services, to develop and inculcate proper values for the survival of the individual and Society, develop the intellectual capability of individuals to understand and appreciate their local and external environment, to forge and cement national unity, and to promote national and international understanding and interaction, to acquire both physical and intellectual skills which will enable individuals to be self-reliant and useful members of the society. The higher institutions in Federal Capital Territory is plagued with the problems of inadequate funding, inadequate lecturers, overcrowded students, inadequate infrastructural facilities, poor quality and poor researching. These problems are as a result poor planning of higher education in Federal Capital Territory, Abuja. From above, it is clear that the entire educational system lacks effective planning.

Despite the importance of educational planning to the development of education in Nigeria, it is unfortunate that the government attitude towards planning of education is not encouraging. The educational planning lack political will and adequate funding. Education in Nigeria is poorly planned and that is why education implementation at every level of state and local government authority is difficult. The poor planning of education at the national level is among the factors responsible for poor implementation of many educational policies and programme across the country. The Chairman of the Secondary School Education Board in Federal Capital Territory (FCT) identified shortage of specialized teachers, classroom congestion and poor funding as major challenges facing both primary and secondary schools in the territory (Guardian, 2019). The Federal Capital Territory educational system is full of many challenges which ranges from underfunding, inadequate infrastructural facilities, inadequate teachers, overcrowding of classes, weak supervision and lack of effective planning. This paper

is aimed to discuss the challenges facing planning of education in Federal Capital Territory, Abuja, Nigeria.

1.1. Methodology

The objective of this article is to discuss the challenges facing the planning of education in Federal Capital Territory, Abuja, Nigeria. The researchers used secondary data. The researchers sourced the secondary data from online and print materials. The online sites consulted include CEON, Elsevier, Hindawi, JSTOR, IEEE, LearnTechlib SAGE, Nebraska and Springer and others. The print materials were sourced from libraries within Abuja. Content Analysis was employed for the study. This implies that selection and analysis of different papers, journal and abstract were done and used for the study. The design adopted for this article was to show understanding of the problems facing the planning of education in Federal capital Territory, Abuja, Nigeria and to come up with suggestion on how to improve the education planning in FCT.

2. Literature Review

2.1 Educational Planning in Federal Capital Territory, Abuja and in Nigeria

Educational planning in Nigeria is done by the three tiers of government, the Federal, State and Local Government. The Nigerian government placed education in the concurrent list meaning that the Federal Government is empowered to plan, regulate all the sector through the formulation of policy and ensuring quality of education in the country. The constitution gives power to each tier of government to take responsibility of its own education. The federal government take charge of all Federal Education Institutions, the state government handled state secondary school while the administration and management of primary school is in the handle of local government authority.

The Ministries of Education established by the Federal, States and Local Government authority are responsibilities for planning, supervision and quality control in each level of education. Each government at its own level also established commissions, agencies and statutory bodies for different sub-sector of education for effective administration and management. The Federal ministry of education is responsible for planning, supervising and coherence of the national planning and policy formulation and to ensure that the states' policies operate within the frame line of the national policy as adapted. National planning of education is done at the political level involving National Council of Education which is the highest policymaking organ of the education, the body is chaired by the Federal Minister of Education and all the States Commissioners of Education. National Council of Education which is the highest policymaking organ of the education handle the national planning of education at the political level. The Directors of education at the Federal and State level, Chief Executives of Education, Directors of University Institute of Education make up the Joint Consultative Committee. The Joint Consultative has the functions of advising National Council of Education in Nigeria. The State Ministries of Education are responsible for planning state educational programme using the National document and they are to implement the educational policies in their respective states. Specifically, the responsibilities for planning programme towards realization of all public elementary and secondary schools goals in the states are handled by the State Ministry of Education.

The Federal government of Nigeria in order to ensure effective planning, supervision and quality control and assurance in all the higher institutions across the country established some agencies and commissions under the Federal Ministry of education. The National

Universities Commissions oversees supervision of all universities, while National Commission of Colleges of Education (NCCE) coordinates all the activities of Colleges of Education in Nigeria. The National Business NBTE oversees polytechnic education. The Commissions established by the Federal government for higher education administration have the following responsibilities: policy formulation, planning, supervision, quality control in higher education. The commission also ensure programme accreditation, maintaining of standard, distribution and monitoring of government funding, selection and appointment of governing council and the day to day running of the higher institutions in the country.

In the Federal Capital Territory, planning of education is done by the Federal Capital Territory Education Secretariat. The Department of Education Secretariat in FCTA have the following sub-department which aid it in the coordination of its programme and services. In the department, there are Admin and Finance Unit, Policy Unit, Planning Unit, Research and Statistics Unit, Quality Assurance and Special Needs Education and Special Unit. Provision of current data for decision taking, policy planning and general management in education in Federal Capital Territory, Abuja is done by the Department of Planning, Policy, Research and Statistics. Finally, the department organize and coordinate all activities of EFA, SDG as well as Partnership in Education, including International Development partners (FCTES, 2020)

2.2 Educational Planning

Educational planning is the act of outlining educational objectives, programmes and policies and stating clearly the means to realize the set goals and objectives of the programme. Educational planning is the process of listing out educational programmes and identifying the educational resources to be deployed for the actualization of the objectives. Educational planning refers to all activities and programmes designed and put in place to actualize the educational objectives. Educational planning deals with the students and society's needs, aspirations and prospects. Educational planning is handle by educational planners. Educational planning look at types, kinds and forms of schools, the society needs, the form of education that need to be given maximum consideration and priority, programme or courses to be offered at the basic, secondary and higher education, student enrolment, teachers supply and demand and other issues on human, material and financial resources of the educational system. Educational planning cover planning of manpower development in education, financial planning in education, resources planning in education, infrastructural facilities planning in education, school plant location and achieving educational objectives. Educational planning is vital to the development of education. Planning is the first step in any educational project and programme. Educational planning determines the level of educational implementation. The quality of educational planning determines the level of implementation, monitoring and evaluation of education and outcome. When educational planning is faulty, the implementation will be faulty and the objective of the education will not be realized. Educational planning is key to educational development. Educational planning is the rock upon which every other educational programme depends for progress. When the educational programme fails to achieved its objectives, educational planning is among the first issue to be considered as one of the factors responsible for the failure because effective educational planning leads to effective implementation of educational programme. Educational planning is key to the realization of the educational programme. Educational planning is also to be considered whenever educational programme is having problem because the planning is the first step that determines the next level of actions of educational implementation.

2.3 Purpose of Educational Planning

The objectives of educational planning include:

- a) To plan the education for easy implementation;
- b) To plan education for the realization of the national aspiration and goals;
- c) To ensure delivery of quality education;
- d) To aid effective education administration and management;
- e) To reduce educational wastage;
- f) To ensure that the educational system is effectively and efficiently planned and operated.
- g) To ensure effective manpower development in the educational sector
- h) To give direction for educational programme and to ensure accountability, effective monitoring and evaluation of programme

2.4 The Coverage of Educational Planning

Educational planning covers the following: Pre-primary or pre-school Education, Elementary or primary Education, Secondary Education, Higher Secondary or Post-Secondary Education and, Higher Education. Educational planning also deals with Formal Education, Non-formal Education and Adult Education, General Education, Vocational Education, Special Education, Teacher Education, Integrated Education and Technical and professional Education including Engineering and Computer Science Education. Educational planning also covers school finances, school human resources, material resources, school programme, school services, school objectives and aims, school strategic planning and school decisions.

2.5 Models for Structuring Educational Planning

In educational planning, there are three models for structural planning of education. The three models include: centralized authority planning model, decentralized authority planning model and the concurrent authority planning model.

Centralized Authority Planning Model: This a structural planning model that empowers the federal government only to plan for the national education.

Decentralized Authority Planning Model: This is planning structural model that allows the states and local government authority to plan the education of their states and local government councils respectively.

Concurrent Authority Planning Model: This is a planning structural planning model that allows both the federal, states and local government authority to jointly plan the education with highest power concentrating with the federal government in terms of planning designing and plan formulation.

3. Challenges facing Planning of Education in Federal Capital Territory, Abuja

The planning of education in Nigeria is facing the following challenges; inadequate funding for planning, inadequate educational planners, lack of data/information, lack of planning materials, insecurity, political influence, political instability, corruption, poor implementation and lack of political will to support Plan

3.1 Inadequate Funding for Planning

Inadequate funding is a problem facing the planning of education in Federal Capital Territory, Abuja. The budgetary allocation for the planning of educational programme in the territory is not adequate. Planning of education is very expensive and cost intensive (Ogunode, 2021). Researchers like NOUN (2009) Ogunode, Gregory & Abubakar, (2020) and Ololube, (2013) also confirmed that the budgetary allocations that are available for educational planning in Nigeria is inadequate to carry out effective planning of education. There are many services to be engaged in in order to carry our educational planning. Adequate fund is key to effective planning of education. Educational planning needs a lot of financial commitment to be able to be executed. The annual funding of education in Nigeria is small and it is below the recommendation of 26% by UNESCO for developing countries (Ogunode, 2021). The inability of the government to fund education properly is affecting other educational programme in the sub-sector of education. In Federal capital Territory, the budgetary allocation for educational management and administration is not adequate. There are many reasons for poor funding of educational planning in FCT. Some of the reasons include lack of political will, corruption, and political instability. The inability of the government to provide adequate funding for planning of education is responsible for the poor planning of education.

3.2 Inadequate Educational Planners

Inadequate professional educational planners is another problem facing the planning of education in Federal Capital Territory, Abuja. This submission is supported by Ololube, (2013), NOUN (2009) and Ogunode (2020) who agreed that there is shortage of educational planners in most educational institutions across the country. There are few professional educational planners in the Federal Capital Development Authority who are responsible for planning education. The few professional planners lack motivation and the planners are not exposed to constant training and retraining programme to improve their planning knowledge. Many officers were converted to planners in many departments and units in Federal Capital Territory and do not have the knowledge and skills to carry out sound educational planning. They are not certified to carry out the educational planning functions and responsibilities in the Country (NOUN, 2009). The shortage of professional educational planners in the many departments and units in FCT is affecting the planning of education. The factors responsible for the shortage include motivation of educational planners, lack of motivation to study educational planning in higher institutions, poor manpower planning and brain-drain. The place of educational planners in the educational development cannot be underestimated. Educational planners are strong member of the educational institutions. Their places cannot be easily filled by other professionals since educational planning require a lot of knowledge and skills. Shortage of educational planners in Federal Capital Territory is contributing to ineffective planning of education in the territory.

3.3 Data/information to Plan

Inadequate data is another major challenge facing planning of education in Federal Capital Territory, Abuja. The Federal Capital Territory is not doing well in terms of data generation and management for planning purposes and for taking decisions. There is lack of

current data on the educational system in the Territory. The Early Child Education Programme, Basic Education Programme, Secondary Education Programme and Higher Education Programme do not have current data on admission, enrolment, total number of students, teachers' gap, etc Ogunode, 2020). Data is very important for planning and decision taking in education. Without adequate current data, educational planners cannot do anything. Data support the planning process. Data is the pillar of educational planning. Data makes planning of education fast and easy. The unavailability of current data on the educational system in Federal Capital Territory is affecting the planning of education in FCT (Ogunode, 2020b). There are many factors responsible for inadequate educational data in FCT and some of the factors include inadequate funding of data management agencies, insecurity challenges, inadequate data collecting officers, lack of capacity for data collecting officers and poor data collection methods or techniques. Ololube, (2013), NOUN (2009) and NEEDS (2014) agreed that there is inadequate educational data in Nigeria.

3.4 Lack of Planning Materials

Lack of planning tools or materials in the departments, units and offices of educational planners is another serious problem facing planning of education in Federal Capital Territory. Ogunode (2020a) and Ogunode (2012) submitted that shortage of planning materials is a major problem facing planning of education in Nigeria. Many educational planners working in different department, units and agencies that handles planning functions do not have adequate planning tools. Planning tools like calculating machines, computers, planning software and hardware are not available for educational planners to use for planning functions (Noun,2007). The factors responsible for inadequate planning tools include inadequate funds, poor maintenance culture, institutional corruption, and inflation. Noun (2007) observed that one of the challenges preventing effective planning of education in Nigeria is the problem of inadequate planning tools. Planning tools like calculators, computers, software and hard ware designed for planning purpose. The inability of educational planners to access and use adequate planning tools for planning is affecting planning of education in FCT

3.5 Political Influence

Political influence is one of the problems preventing effective planning of education in Federal Capital Territory, Abuja. Ogunode (2021), Gbenu, (2012) and Ogunode (2020a) opined that political influence is a major issue and problem affecting educational planning in Nigeria. Educational planning involves many functions and responsibilities which includes planning of school plant location, school plant population, school plant design and school plant specification. Educational planners have to ensure that siting of school plant is objectively done considering the cost-benefit approach and need of the society. The educational planners with other team in the educational sector formulates and develops road map for school plant location across area councils, states and the federation at large. Educational institutions located in any area has the capacity to bring social and economic development to that area or the communities. This is the reason why many political office holder are interested in influencing siting of school plant into their communities, states and local government. Educational planners are influenced and directed to site educational institutions where normally it should not be sited. This action of influencing location of educational institutions have led to the concentration of educational institutions in one area than the other areas in the territory. Location of schools are not always done objectively but satisfying political interest. The political influence is affecting the planning of education in FCT because educational planners are not allowed to plan the educational programme objectively. There are many factors responsible for influencing planning of education in Nigeria and in FCT. Some of the factors include to actualize political promise and economic power is determined by political office holders. NOUN (2009) submitted that

educational planning in Nigeria is facing a lot of challenges. One of the major problems is the political challenges. Educational planning in Nigeria is based on political ideology and the policies of the political party in power. The political administration dictates the nature and style of education the planners will come up with.

3.6 Political Instability

Political instability is another factor affecting planning of education in Federal Capital Territory, and in Nigeria. Ogunode (2021) and Ogunode, (2020) posited that political instability is among the challenges facing the planning of education in Nigeria. Political power in Nigeria rotates every four years. This implies that new government comes on board every four years with new appointments. In FCT, Ministers are appointed every four years to oversee the administration of the territory. Every Minister that comes on board comes with new programmes. The instability in programmes and policies of Ministers affects the planning programme of the territory. Some Ministers have passion for the development of education. Programmes that have been put in place based on long time development is put off by a new Minister. Many planning programmes and projects have been abandon and new planning started by new administration. This actions are affecting the planning of education in FCT. Ololube, (2013) submitted that educational planning in Nigeria is influenced by the existing political arrangement.

3.7 Corruption

Institutional corruption is another problem preventing effective education planning in Federal capital Territory. Corruption have penetrated the Ministry of Education. Funds made available for planning purposes have been diverted by officials in the various ministries, department and agencies. Corruption in the educational institutions occurs at the administrative level, management level and political level. Funds budgeted for educational services like educational planning, supervision, quality assurance and other consultancy services are diverted by some officers in the Ministries of Education and departments of education in the Country. This institutional corruption is hampering the development of educational planning. The many factors facilitating corruption in the educational institutions are ineffective monitoring and evaluation system and weak procurement system.

3.8 Poor implementation

Poor implementation of planned programme or planned actions of educational programme affects the development of educational planning in Nigeria. There are many education action plans, strategic plan and medium term planning on education. The failure of the past and present government to implement such action plans is affecting planning of another educational programme or developing another plan action. Ogunode (2020) submitted that one of the problems facing the planning of education in Nigeria is the poor implementation of planned programme. The Nigerian government is known for poor implementation of educational policies.

3.9 Poor Capacity Development of Educational Planners

Another problem facing the planning of education in Federal Capital Territory, Abuja and in Nigeria as a whole is that majorities of the educational planners working in the various agencies, departments and Ministries of Education are not constantly exposed to training and retraining programme. The inability of the educational planners to access new skills, methods and knowledge in educational planning is affecting their planning output. Training is very important for educational planners. Educational planner needs constant training to be able to adapt new skills and acquire new knowledge of carrying out educational planning that fit the

information technology communication world. The poor implementation of many educational programmes in Nigeria is due to poor planning which is as a result of lack of capacity on the part of the educational planners to plan the education well for easy implementation.

4. Ways Forward

The realization of education programmes depends on effective planning. Educational planning is the key to the actualization of educational goals and objectives. In order to solve the various challenges facing educational planning in Federal Capital Territory, Abuja, the following have been suggested: generation of credible data/information, adequate funding, provision of planning materials, employment of more professional planner, independence of educational planners, fight institutional corruption, policy continuity, constant training and retraining programme for planners.

4.1 Generation of Creditable Data/Information

The Federal Capital Territory Minister should ensure educational data are generated constantly in the territory to make planning easy for educational planners.

4.2 Adequate Funding

The Minister of Federal Capital Territory should increase funding of the entire educational sector and more funds should be allocated to planning agencies and department in the country

4.3 Provision of Planning Machines

The government should ensure educational planners are motivated and their working tools like calculating machines, planning software and computers are provided for them in their offices to aid effective educational planning in the country.

4.4 Employment of More Professional Educational Planners

The government should employ more professional planners and deploy them to the ministries, departments and agencies that need more hands in planning activities.

4.5 Fight Institution Corruption

The government should monitor funds released for planning programme in all the ministries, department and agencies to avoid been diverted to private hands by officials in the ministries. The government should use the various anti-corruption agencies in the country to fight corruption in the Ministry of Education.

4.6 Policy Continuity

The government should develop a model that allows participation of all political actors in the country to participant in policy formulation and project planning so that the exit of one political party from office will not stop the implementation of the plan already done.

4.7 Independence of Educational Planner

The politicians and political actors in the government should allow the educational planners to do their work professionally and should avoid influencing their planning document to favour more allocation to their constituencies.

4.8 Constant Training for Educational Planners

The government should ensure educational planners working in the ministries, agencies and department of education should be constantly trained to boost their planning capacity. Training on forecasting, projection and planning methods should be emphasized.

Conclusion

The actualization of educational programme and policies depends on effective planning. Educational Planning is the key to the development of education. Educational planning aid effective implementation of educational programme. Educational planning in Nigeria and in Federal Capital Territory is facing many challenges. The article examined the challenges facing planning of education in Federal Capital Territory, Abuja, Nigeria. The following were identified as problems facing the planning of Education in Federal Capital Territory, Abuja; inadequate planning funds, inadequate Educational Planners, lack of data/information to plan, lack of planning materials, political influence, political instability, institutional corruption, poor implementation planed actions and poor capacity development of educational Planners. To address the challenges, the following were suggested to solve the problems: generation of creditable data/information for planning, adequate funding of educational planning, provision of planning materials, employment of more professional educational planner, independence of educational Planners, fight institutional corruption, policy continuity in Federal Capital Territory, and constant training and retraining programmes for Educational planners in Federal Capital Territory, Abuja, Nigeria.

References

- Akpan, C. P. (2014) Types of Educational Planning/Reasons for Planning Education. Retrieved from <https://www.google.com/search?q=types+of+educational+planning%2Freasons+for+planning+education&oq>, May, 2020.
- Federal Ministry of Education (2013) *National policy of education*, Lagos: NERDC
- Gregory, D & Jegede, D (2021) Educational Planning in Nigeria: Problems and the Ways Forward. *International Journal on Integrated Education* . Volume 4, Issue 3:25-28
- Guardian (2019) Shortage of teachers, congestion, major challenges facing FCT schools Mohammed. <https://guardian.ng/news/shortage-of-teachers-congestion-major-challenges-facing-fct-schools-mohammed/>
- Gbenu, J. P.(2012) Educational Planning and Local Community Development in Nigeria, *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies (JETERAPS)*, 3(6): 850-855
- Monica, K (2019) Education sector corruption: How to assess it and ways to address it U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute (U4 Issue 2019:5) <https://www.u4.no/publications/education-sector-corruption-how-to-assess-it-and-ways-to-address-it>, June, 2020.
- NOUN (2009). *Concepts and Theories of Educational Administration and Planning*. Lagos, Nigeria.
- NEEDS, (2014). *Needs assessment in the Nigerian education sector*. International organization for migration, Abuja, Nigeria.
- Ololube, N. P. (2013). The Problems and Approaches to Educational Planning in Nigeria: A Theoretical Observation. *Mediterranean Journal of Social Sciences MCSEER Publishing*, Rome-Italy Vol 4, 12, 89
- Ogunode, N,J. (2020). *Challenges facing the planning of early childhood care education in nigeria and the ways forward*. Lamb Publisher.
- Ogunode, N, J. (2020). Challenges facing the planning of higher education in federal capital territory, Abuja, Nigeria. *International Journal on Integrated Education*. Volume 3(IV):93-109
- Ogunode, N., Gregory D., & Abubakar, M. (2020). Assessment of political officeholders' attitudes towards planning of education in Federal Capital Territory, Abuja. Nigeria. *Journal of Educational Research in Developing Areas*, 1 (1): 68-79.
- Ogunode, N, J (2020a) *Early Child Education In Nigeria : Challenges and Ways Forward*. Lap Lambert Academic Publishing :7-10

Ogunode N, J (2020b) An investigation into the challenges facing the planning of early childhood care, development and education [eccde] in gwagwalada area council of fct, nigeria . *Journal of Original Studies*.Vol 1(2) : 85-98

Ogunode N, J. (2021) Challenges Preventing Effective Planning of Education in Nigeria and the Ways Forward. *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*. Vol, 2 (2): 30-42

Peter, S,D. (2020) Federal Capital Territory. Abuja, Nigeria https://en.wikipedia.org/wiki/Federal_Capital_Territory,_Nigeria , June, 2020.

WENR, (2017). *Education in Nigeria*. <https://wenr.wes.org/2017/03/education-in-nigeria>, July, 2020.